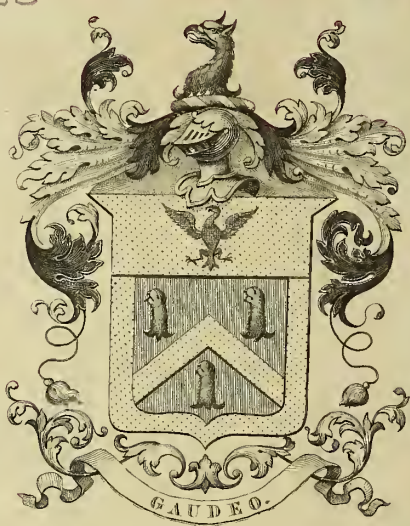

T8c

John Carter Brown.

Monita

TERTII LIBRI SUMMA ET ARGUMENTUM.

Ispani, subactis, aut certè tentatis, Indicæ continentis oris aliquot, Castella Aurea, Nova Hispania, Nicaragua, Jucatana, aliisq; quæ Septentrionem spectant; nunc quoque versas in austros provincias affectantes, Peruanum inprimis regnum ditissimum, Pizarro & Almagro ducibus occupant, & legitimo Rege præter fas interemto, in provinciæ formam redigunt. Mox inter eos, ubi hostis defuit, fœda de principatu coorta dissidia, bella civilia accendunt, ne sublatis quidem partium ducibus extincta.

Interea gravi cum tyrannide servitus gliscit adversus Indos, cui tollendæ & simul componendis provinciæ motibus, mittitur à Cæsare unus & alter. Mota in utrumque contumaciter arma; sed in ultimum, Proregem videlicet, præcipuè ab omnibus ferè colonis sævitiâ Edictorum offensis, Gonzallo Pizarro duce, publicum bellum suscipitur. Prorex prælio victus interficitur. Cæsar quando vi aperta non processerat, astu rem aggrediendam ra-

tus, vulpem mittit in Indiam, Petrum Gascam. Is, precio & præmiorum spe pellectis in se hostium ducibus ac copiis, Pizarum viribus exutum & facile victum morte adficit; atque ægrè compositis Peruanis rebus in Hispaniam revertitur.

His exactis, Benzo in describendam Peruanorum religionem, mores & instituta excurrit; docetque quàm Hispani non tantum de se, sed de omnibus quoque Christianis, opinionem apud eas gentes conciverint; Nimirum non esse homines ex hominum stirpe genitos, sed immanes quasdam beluas ex barbari elementi spuma concretas ad humani generis perniciem. Usque adeò barbariem inter barbaros ipsos exercuimus. Postremò librum suo ex India in patriam reditu claudit.

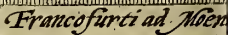
NOVÆ

RP11

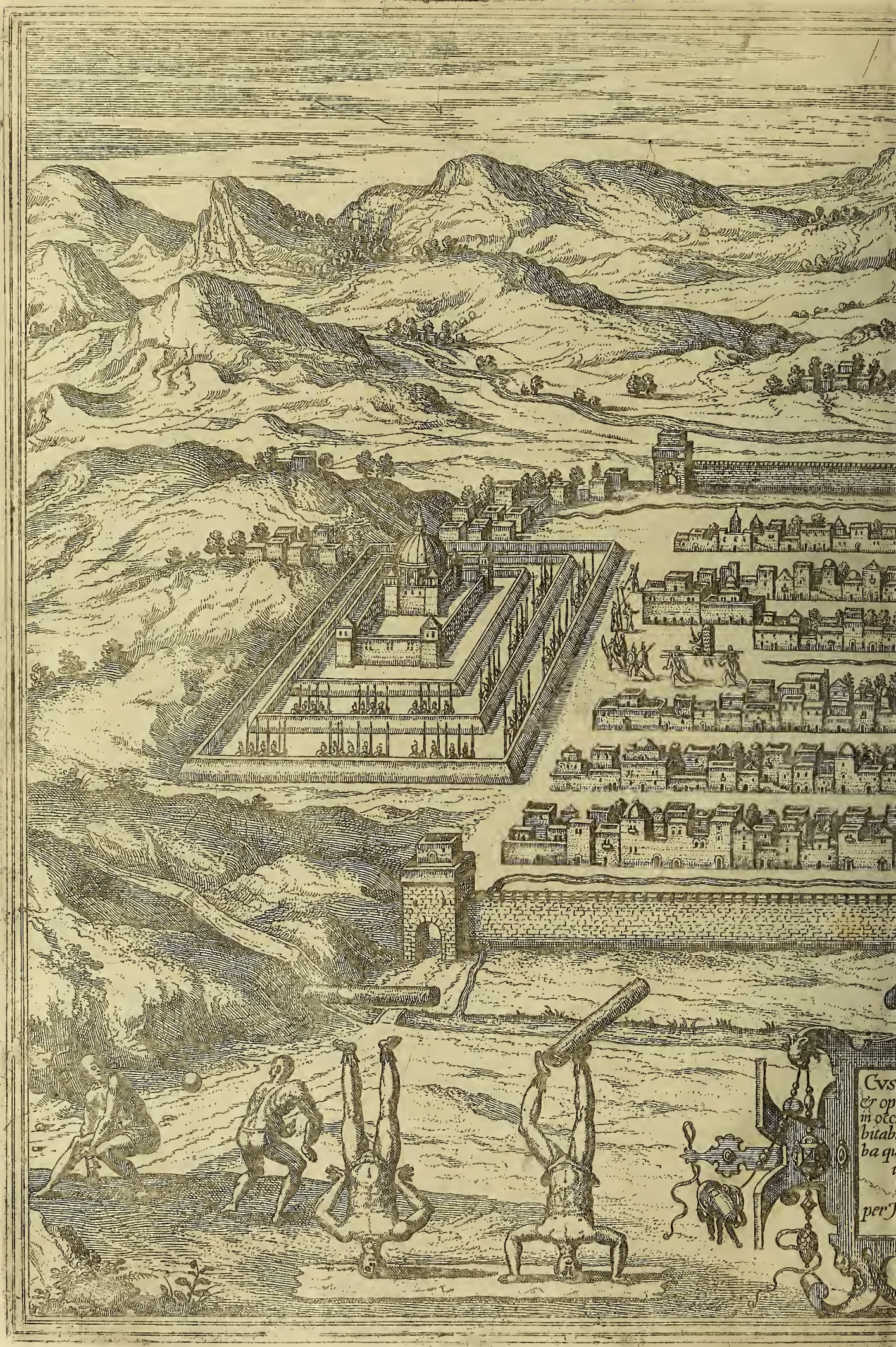

RP.CB

RPJCB

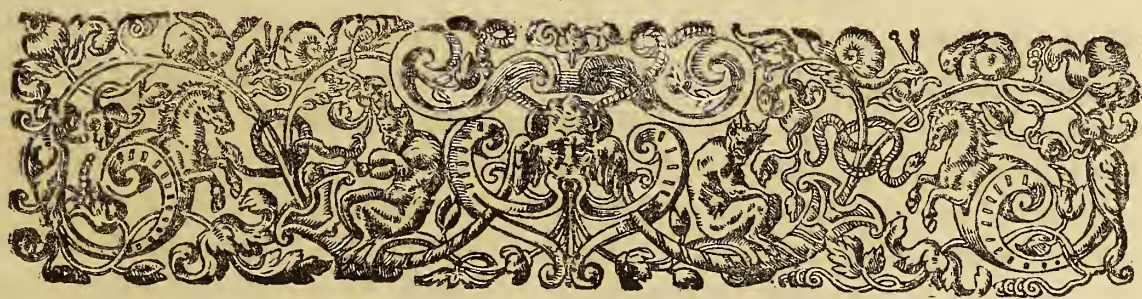

Urbs nobilissima
tissima Peruanæ regni
ali parte sita, in qua ha-
uagmus ille Rex Atabali-
tempore Hispani regnum
armis sibi
indicarunt.
odorum de Bry Leod.

100

NOVÆ NOVI ORBIS HISTORIÆ, LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

Franciscus Pizarrus, Didacus Almagrus, & Fernandus Luques, in una societate, expeditionem in Peruanas regiones suscipiunt. Indi Pizarrum & Almagrum malè accipiunt. Illi tandem multos post labores in speratas opes incidunt.

Am Franciscus Pizarrus, Didacus Almagrus, Fernandus Luques Sacerdos, Panamæ, certis partisque opibus fruebantur, quum pro certo accipiunt omnem illam oram Meridiem versus auro, argento, eranis & smaragdis abundare. Itaque tres isti simul societatem ineunt, quumque inter eos re cõmuni consilio deliberata, sententia stetisset, novas terras ire vestigatum, fide invicem accepta & data promittunt pro se quisque fidelem ad id operam collaturos: partasque opes, terras & gentes subactas, ex æquo inter se fraternè divisuros.

*Avaritia
iniquas &
medias in-
ter opes
inops.*

His ubi conditionibus res inter eos transacta est, naves, arma, commeatus, omnia classi ornandæ necessaria comparant. Mox ducentis & viginti contractis militibus atque in naves impositis, Pizarrus & Almagrus Anno M D XXVI. paucis aliis post alium diebus Panamâ solvunt: Sacerdote ibi relicto, ut quæ ad expeditionem necesse essent, curaret. Pizarrus eâ orâ tercentum millium spacio pernavigatâ, tandem littus tenens in terram egreditur. Ibi obviam Indi progressi ad littus, terræ aditu Hispanos prohibent, multisque interemtis, Pizarrum ipsum cum aliis aliquot, faucium prælio excedere cogunt. Ipse tam inauspicato principio deterritus, Panamam revertitur, jam suscepti consilii pœnitens. Diversa in parte Almagrus flumine adverso subiens, quod ipse S. Johannis nuncupavit, benignè ab indigenis exceptus est, & ab iis tria amplius aureorum Ducatorum milliâ dono data retulit. Inde ad mare secundo amne defluens, & oræ aliquantum prætervectus, in eundem fortè incurrit locum, ubi socium ejus malè acceptum fuisse diximus. Ergo Almagrum quoque ibi egressum Indi ferociter adorti, alterum ejus oculum lapide graviter feriunt, quem paulò post amisit: maximamque militum ejus partem fœdè trucidant. Itaque multis amissis Panamam quoque & ipse regredi cogitur.

*Mira in
Barbaris
iudicii sa-
gacitas, qui
ignotam
bene nos-
sent.*

POST QUAM eò pervenit, Pizarum ibi nactus, ei significat terram ab se detectam ditissimam auri esse. itaque sibi videri de integro instaurandam classem, & denuò ad eam subigendam eundum. Quare percuratis vulneribus, cum ducentis militibus, & multis Indicis mancipiis, duabus navibus, & lincibus aliquot patriis, quibus Indi singulis arboribus cavatis navigant, portu solvunt: quúmque maximis laboribus per altum eandem illam, quam prius oram tenerent: non tamen eodem, quo primum loco, in littus egrediuntur. Indigenæ, quum gentem illam barbatam haud satis probam esse judicarent, strenuè in Hispanos impressionem faciunt, multisq; eorum cæsis, cæteros ad naves fundunt fugantque. Hispani appulsu littoris prohibiti in Gorgonem secedunt, per exiguam & desertam insulam, quæ sex tantum milliaria freto à continenti discreta est.

IBI quum ea provincia potiri cuperent, propter ingens auri oblatum specimen, nec ad id perficiendum satis militum haberent, Almagrum ad supplementum arcessendum ire placuit. Ipse ejus rei causa Panamam regressus, quamquam paulò tardiùs ibi moratus, cum octoginta quinque Hispanis reversus est, & Pizarum cum omnibus suis propè exanimatum fame reperit. Mox tamen vino, pane biscocto aliisq; cibariis, quæ Panamâ subvecta erant, refectionis corporibus, inde solventes, viginti millia passuum longiùs appulsi, ingenti divitiarum spe in littus desiliunt. Sed vix egressis Indi lanceis saxisq; armati superveniunt, & in Hispanos animosè gradum inferentes, interemtis aliquot, cæteros è finibus suis arcent. Hispani rem haud satis obviam & paratam experti, in insulam desertam concedunt, quam quod galli gallinacei effigie promontorium haberet, insulam Galli nuncuparunt.

*Hispani
milites vo-
cà suæ exe-
crantur.*

PIZARRUS ira & dolore in eam gentem incensus, ob tot interfectos ab ea milites, ulcisci suorum cædem cupiens, socium Panamam remittit, eiq; negotium dat, ut quàm maximè multos milites contrahat & adducat. Parantem abire Almagrum plerique Hispani sequi volebant, suæ cupidini infensi, terramq; ipsam & speratas ejus divitias exsecrantes: sed quum illis duces ipsi potestatem abeundi, imò etiam scribendi ad suos, dare abnuerent, ne fortè adversam de ea ora spargerent famam & novum subsidium impederent, remansere. Sed ne ita quidem fama cohiberi potuit, quo minus Hispanorum clades & miseras vulgaret: scripsere nonnulli Hispani clanculum ad amicos de morte suorum, de laboribus intolerandis, ærumnisq; in quas incidissent: quàm misero statu res essent, postremò de asperitate ipsius regionis: plurimum de Almagro & Pizarro querentes, quod plerique ipsorum morbis impliciti, quum Panamam ad curanda corpora regredi vellent, liberum comitatum ab iis impetrare non potuissent.

*Dura mili-
tia, nisi
quod inter
omnia auri
fames du-
rissima est.*

FORTE paulò ante quàm Almagrus Panamam appelleret, ei provinciæ Petrus Flumineus (vulgò *de los Rios*) impositus fuerat. Is tali de Hispanis nuncio accepto, subitò domesticum quendam suum ad insulam Galli expeditè ire jubet, ac Pizarro edicere, gravi constitutâ pœnâ, ne quemquam Hispanum invitum ibi detineret. Pizarrus ex eo Gubernatoris mandato ingentem cepit dolorem: quum maxima pars Hispanorum, qui cum eo erant, insulâ excederet. Cæteris, qui remanserunt, (quatuordecim erant, omnes ferè sodales nautici) plurimas gratias agit, ac spe ingenti splendidisq; promissis onustos rogat, ut patienter durare aliquot dies vellent, donec Almagrus cum novo subsidio rediret. Ergo dies aliquot in insula tolerant, ostreis, cancris & piscibus vescentes, donec tandem ab Almagro navis comitatus subvehens venit: sed sine militum supplemento, propter improspèram famam, quæ de ea ora Panamæ increbuerat.

IN ea insula Pizarrus aliquamdiu moratus, & cum eo pauci illi, in summa rerum om-
nium

mnium angustia, sine ulla auxilii spe, postquam diu multumq; inter se consulerant, quid facto esset opus, tandem communi consilio oram eam præterlegendam esse statuunt, si quæ fortè ipsis dives & prospera regio occurreret. Quingentum millium spatium emensi, quum Chiræ Peruanæ regni provinciæ littus tenerent: ibi exscensu in terram facto, pauca indigenarum pecora & Indos adolescentes aliquot excipiunt, qui linguam Hispanicam discerent.

INDE Tumbesiam regressi, de magnis videlicet ejus populi opibus ab Indis edocti, quum ad tentandum terræ aditum non satis animi Hispano cuiquam esset, propter ingentem Indorum multitudinem, qui per omne spatium littoris effusi conspiciebantur: Petrus quidam, Cretæ insula ortus, periculum ultro ipse facere statuit. Itaque machæra oblonga, ex iis, quæ ambabus manibus tractantur, armatus in littus egreditur, Non parum admirationis incussit indigenis barbati hominis tunc primum à se visi species: ille intrepidè per medios progressus, ab ejus ore Præfecto comiter & honorificè excipitur. Mox ab eo in turræ præstidariam introductus, in qua templum Soli dicatum inerat, postquam id tantis opibus, quantas vix animo caperet, excultum ornatumq; conspexit, in admirationem adeò defixus stupefactusque hæsit, ut ea per somnium intueri se duntaxat crederet. Ad portam animalia quædam specie leonum & duos tigres, sed innoxios, reperit. Quumq; abeuntem aliquot aureis emblematis & monilibus Præfectus donare vellet, Cretensis velut talia aspernaretur, abnuit, dissimulans se ea quærentem in eas terras venisse. Regressus ad navim, quæ & quanta viderit, refert.

*Avarus
callide vi-
tia sua dis-
simulans.*

CAPUT II.

*Pizarrus, missu sociorum, in Hispaniam ad impetrandam repertæ provinciæ subigendæ potestatem, navigat. Sibi soli impetrat. Almagrum abs se alienat. Mox reconciliati, tertium socium ex-
trudunt.*

IN CREDIBILI gaudio Pizarrus perfusus, quod in tam divitem oram incurrisset, extemplo signo abeundi pronuntiato, in Panamam vela dat. Ibi sociis Chiræ felicitatem, & Tumbesiæ oræ divitias, aperit. Illi, quum superfundenti sese lætitiæ, quantam vix animo caperent, temperare non possent: ambo, Almagrus videlicet, & Fernandus Luquez, Franciscum Pizarrum mittere in Hispaniam statuunt, qui à Cæsare Tumbesiæ subigendæ potestatem peteret. Verum pecunia imparati, consumptis videlicet in earum terrarum quæsitu fortunis omnibus, mille quingentos ducatos aureos ab amicis mutuos sumunt, & ad sumptus illi erogant. Pizarrus in Hispaniam appellit, Senatum Indicum adit: & oræ à se nuper repertæ indicem & relaxationem exhibet: simul sumptus à se in ea factos & labores exhaustos referens, atq; ingentes divitias regiæ Castellæ coronæ pollicitus, Tumbesiæ potiundæ facultatem, regimenq; sibi tantum postulat, nulla sociorum mentione addita. Quæcunque petierat, obtinet. itaque diplomate in eam rem à senatu scripto, à Cæsare confirmato, instructus contractis aliquot militibus è portu San-lucari de Barra-meda cum quatuor fratribus, Ferdinando, Gonsallo, Johanne Pizarro, & Martino de Alcantara, vela in altum facit.

*Pizarrus
societatem
frandat.*

Quum brevi secundo vento usus ad Nomen Dei, atque inde Panamam pervenisset, magnificè à sociis exceptus est: sed mox, ut illi rescivere sibi tantum Pizarrum in Hispania negotiatum, suis privatis rebus, non communiter societati, prospexisse, æquis oculis

*Dissidii-
rum Pizar-
ri & Al-
magri ini-
tia.*

oculis eum deinceps intueri non potuere: Almagrus præsertim, qui tot sumptus à se, & majores quam à Pizarro factos reputans, & exhaustas facultates, & tres totos annos in ea expeditione consumptos, & amissum oculum: & super hæc etiam, ut pecunia ab semet mutuò accepta, Pizarro ad impensam præbita esset: ut is ad universæ societatis utilitatem, non suam unius, procurandam in Hispaniam missus fuisset, memori animo revolvens, impatientissimè id factum & implacabiliter ferebat. Pizarrus mitigare ultro ejus spiritus conabatur, Se nihil videlicet à Cæsare impetrare potuisse causatus, præter Tumbesiæ subigendæ potestatem: bono tamen interea Almagrus animo esset, quippe fidem suam ipsi obstringere, daturum se operam, ut & ipse aliud aliquod imperium in eadem provincia obtineret; Adhæc quum esset inter eos societas, posse ipsum, tanquam summum Gubernatorem, de rebus omnibus pro arbitrio & pari secum jure statuere. Sed parva ejus verbis apud Almagrum fides: imò etiam iste ob hæc nugarum ludibria multè adversus eum indignior, palàm dicere, Pizarrum falsum & perfidum esse.

DENIQUE quum aliquot dies in his simultatibus & jurgiis consumpsissent, Pizarrus tandem necessitate magis, quàm voluntate adductus: quum se videlicet sumptibus exhaustum & pecuniis ac commeatu vacuum (quib. contra abundare Almagrum, nec quicquā erogaturum ob discordias intelligebat) quum se, inquam, nisi cum Almagro in concordiam rediret, & ab eo nummis juvaretur, provinciam suam tardius initurum cogitaret: Doctorem Gamam rogat, ut inter ipsos concordiam reconciliet. Quid multa? istius interventu in gratiam invicem redeunt: jubet Doctor Almagrum Francisco Pizarro arma, equos, & quicquid commeatuum provisum haberet, & pecuniæ insuper certam summam, tradere. Pizarrum verò vicissim quoscunque honores & dignitatum ornamenta à Cæsare acceperat, ea cum Almagro participare. Ita conditionibus & pactis redintegratis, tertio socio Fernando Luque excluso, pacem & concordiam denuò inter se ineunt: ac sancientiis arctius promissis consecratam Hostiam sumentes, jurejurando firmant, se integra fide mutuam amicitiam ad mortem usque inviolatam conservaturos.

*Pizarrus &
Almagrus
jurejuran-
do amicitiam confir-
mant, sed
mox visce-
lant.*

HIS ita transactis, Franciscus Pizarrus cum centum quinquaginta militibus & equis multis, Panama moliens, Almagrum cum quanto posset maximo subsidio quàm ocyssimè subsequi jubet. Inde Colonchiam appellit provinciæ Guancavilichix portum, unde in Punam insulam transgressus à Præfecto peramicè exceptus est. Verum ut ille fœda nefandaq; facinora expertus est, per singulas domos aurum & argentum quarerentium, fœminas ad stuprum rapientium, cæteraque perpetrantium, quæ à militibus fieri amant: cum valida Indorum manu Hispanos ex tota insula expellere nritur. Sed quum impressionem ab hostibus ex adverso factam ferre non posset, cum multa suorum jactura, silvas fuga petiit. Pizarrus crudelissimè victoria usus, cum multis Hispanis in Tumbesiæ continentis oram l. mill. intervallo ab insula distantem trajicit.

*Hispani
preclaris
factis Pu-
nensem a-
nimos ab se
alienant.*

SIMULAC continentem attigit, indigenæ auditis, quæ Hispani in Puna perpetrarent, in arcem aliquantum à mari distantem confugiunt. Pizarrus provinciæ Gubernatorem per nuncios arcessit, ejus amicitiam multum se appetere testatus: is verò non tantum ire abnuit, sed etiam hostiliter omnibus viribus insultans ei, quanta maxima damna potuit, intulit. Itaq; Pizarrus noctu flumen transgressus cum parte copiarum, præuntibus peritis itinerum ducibus, spinas, saltus & asperrima quæq; locorum penetrans, hostes incautos & somno solutos opprimit. Mox ingenti eorum cæde facta,

Tumbesiam revertitur, urbemq; captam totam diripit, & omnibus ornamentis delubrum Solis spoliat.

Atta-

CAPUT III.

Attabaliba Peruanus Rex, finibus suis Hispanos excedere jubet, Pontificem Romanum non agnoscit. Velut neglecti Evangelii reus, vi ab Hispanis capitur.

PER eos dies Attabaliba, Peruanæ provinciæ Rex Cassiamalcæ erat. Is audito peregrinam gentem barbatam in suos fines ingressam cum terribilibus quibusdam ac prodigiosis animalibus omnia loca percurrere, & cædibus ac latrociniis infesta facere: legatum ad Franciscum Pizarrum mittit, minitans nisi subditos suos tranquilla pace frui sineret, patriamq; repeteret, brevi infortunium inventurum. Adhæc Pizarrus respondit, se non eò venisse cujusquam offendendi animo, sed ut ope atque opera eos juvaret, qui suam amicitiam expeterent: id sibi diserte ab Imperatore principe suo mandatum: neque se posse sine magno dedecore ad eum reverti, nisi prius Regiam ipsius personam vidisset, eique res ad felicitatem tum corporis tum animi pertinentes exponeret. Sub hæc Pizarrus Cassiamalcam versus contendit: & per Chiræ provinciam iter faciens, à Regulis ultro de jungenda secum amicitia interpellatur, qui ob occupatas ab Attabaliba suas terras cum eo capitales inimicitias gerebant. Ac qui eo fortè loco navigabile flumen erat, quātūtò subire naves poterant, condendæ ibi coloniæ sedem eligit, cui San-Michaëlis nomen fecit: & quo quisque suum diligentius asservaret, manubias & prædam omnem inter socios partitur.

INTER hæc Attabaliba Christianos adventare atque ulterius tendere audiens: sed eos paucos, defatigatos & molles usque adeò, ut non nisi ingentibus Pachis (sic illi equos nominant) iter ingredi possent, de barbatis illis ridere ipse, & remissis ad eos legatis denunciare, si sua illis vita cara esset, ne longius progredi auderent. At Pizarrus, enim verò sibi necesse respondet, Majestatem ipsius coram cum debito honore visere: simul exercitum procedere jubet: quūque Cassiamalcam pervenisset, præmittit legatos & magistros equitum, qui Regis animum statūque explorarent, eique indicarent, venisse Hispanum ducem adeundi ejus cognoscendique avidum. Ille sub adventum Hispanorum duo fermè millia interiùs secesserat. Legati, ut in conspectum Regii agminis venire, agitare equos & glomerato gressu solo insultantes huc atq; illuc circumflectere incipiunt. Indi verò ad novi hujus monstri conspectum obstupescere. At ipse Rex nihil eo spectaculo moveri, non mirari: interea tamen irasci, quod parum reverentiæ atque honoris sibi exhibitum à barbatis illis crederet.

FERDINANDUS Pizarrus per interpretem se Imperatoris fratrem esse significat, qui Papæ ac Cæsaris, amicitiam ejus ultro appetentium missu è Castella venerit. Itaque veniendi ad se & coram colloquendi ei potestatem faceret. Quippe habere ad Regem ipsum summis de rebus mandata, eaque coram expromere velle: quibus editis mox in patriam reversurum. Attabaliba ad hæc, ea se cuncta facturum, inquit, dum ante omnia suis finibus excederent.

E A lata conditione, reversus ad suos Ferdinandus, magnificum Regis paratum & stupendam opulentiam prædicat: cæterum eum in suo regno advenis sedes concedere nolle. Quæ eum diem sequuta est nox, quā longa fuit tota ab Hispanis ducibus instruendis ordinibus & animandis militibus consumpta est: Victoriā videlicet esse in manibus &

B cum

cum stolidis ignavisq; rem fore, quos vel solo equorum hinnitu ac fremitu perterritos, pecorum ritu, ad satietatem trucidant. Inde Pizarrus, instructis ordinibus & dispositis circa palatium & in ipsis portarum limitibus aliquot majoribus tormentis, suos hostile quidquam cœptare, nisi signo edito, vetat.

*Regius At-
tabaliba
apparatus.*

SIMULATQUE illuxit, ecce Rex amplius xxv. millibus Indorum stipatus, velut in solemni triumpho, hominum humeris potabatur, circumpendentibus undique aureis monilibus, versicoloribus avium pennis præfulgens, interula sine manicis vestitus, & pudenda bombycina fascia velatus. Sinistrum regiæ frontis latus purpureus è lana tenuissima floccus honestabat, supercilia ejus & genas inumbrans: pedes brevissimo obstragulo calceoli ornabant. Tali cultu & paratu triumphali civitatem & palatium iniit, ibi barbatorum advenarum legationem per otium auditurus.

*Euangelii
Barbaris
annuncian-
di nova &
Monacho
dignatio.*

INTER hæc viam sibi ad Regem faciens frater Vincentius de Valle-viridi ordinis Dominicani Monachus, altera manu Crucem, altera Breviarium gestans, ratus fortasse Attabalibam repente in magnum aliquem Theologum evasisse: per interpretem ei significat, se Sacræ Majestatis Cæsareæ mandatu ejus excellentiam adiisse, idq; cum auctoritate Romani Pontificis, cœlestis Servatoris Vicarii, qui Cæsari terras ante incognitas, & nunc primum inventas dederit, ut eo doctos piosq; homines mittat, qui sanctissimum ejus nomen publicè apud eas gentes prædicent, easq; à fœdis & Diabolicis erroribus liberent. Inter hæc verba Monachus Regi legem Dei (*sic ille Breviarium suum vocabat*) exhibet, & ab eo omnia ex nihilo creata prædicat. Inde ab Adamo & Eva exorsus ordine exsequitur, ut Christus è cœlo descenderit, ut assumpta humana carne in utero virginis, in cruce mortem obierit: atq; inde resurgens à mortuis, ad plenam generis humani redemptionem in cœlos ascenderit. Mox ad resurrectionem mortuorum & vitam æternam delapsus, utramque affirmat: & à Christo Petrum primum ejus Vicarium, Ecclesiæ gubernandæ impositum testatus, simul auctoritatem Pontificum ipsius successorum adstruens exponensque, postremò Cæsaris & Regis Hispaniarum, totius orbis Monarchæ, opes ac potentiam exaggerat. Itaque pro officio facturum Regem si illius amicitiam accipiat, si vectigalem clientemq; ejus se ferat: deniq; si abdicatis falsis Diis, divinæ Legis & Christianæ religionis fidem & obsequium induat. Id, nisi sponte fecerit, pro certo habeat, se eo vi atq; armis coactum iri.

*Pontifex de
alieno libe-
ralis.*

HIS auditis Rex, se haud gravatè summi orbis Monarchæ amicitiam accepturum ait: sed se & liberum & Regem ei quem nunquam viderit tributa pendere, id verò sibi parum æquum & honestum videri, (*a*) Pontificem autem insigniter fatuum & impudentem esse, eo faciliè prodi, quod aliena tam liberaliter largiatur. De Religione verò, se suam abjecturum planè negavit: ac si ipsi in Christum crederent, qui in cruce mortuus esset, se in Solem credere, qui nunquam moreretur. Inde à Monacho percontatur unde sciret Christianorum Deum ex nihilo creasse omnia, & in cruce mortuum esse. Monachus ab eo, quem haberet, libro ea doceri respondet. Simul librum Attabalibæ porrigit: ille
» acceptum inspectumq; aspernatus & irridens, Hic liber, inquit, nil mihi dicit: mox ad
» terram afflixit. Monachus illico librum recolligere, & quantum niti poterat clamitans,
» Hispanos ad cædem accendere: Agite Christiani (*ajebar*) agite, & tam fœdi facinoris poenas expetite: Euangelia ludibrio habita & projecta sunt. Trucidate istos canes, qui legem Dei ita contumaciter aspernantur.

*Crudelis
concina-
tor.*

HÆC & taliā cum magna voce dixisset, Franciscus Pizarrus explicatis vexillis, signum pugnæ, uti proposuerat, edit. Inde fulminantia tormenta primum Indis terrorem

rēm inferunt: mox jam insueto strepitu attonitis superveniunt equi, æneis tintinnabulis & crotalis latè tinnitum cientibus colla & crura circumdati: postremò circumstrepentibus undique tympanis admisto clangore tubarum extra se raptos barbaros & ancipiti circumventos malo, Hispani invadunt. Indi, quos non tantum insolitus machinarum fragor perculerat, sed equi quoque, ferocissimum animal, & tam acutis ensibus fœda illata vulnera turbaverant, abrumpunt ordines, & quæ cuique patebat ad fugam viæ velut lymphati erumpunt. Tum verò Hispani equites ferociter in hostem velut profligatum incurrunt, & fugientes proculcant: qui quum ob nimiam multitudinem alii super alios cumulantur, ruinæ similem stragem dedere. Hic horribili cæde Hispani lanceis & gladiis in cadentes barbaros debacchari.

Hispanorum
zelus
pro Evan-
gelio scilicet.

Hispanorum
equitum
facilis
de Indis
victoria.

PIZARRUS peditum agmen ducens, recta ad Attabalibem tendere, quem Indi multi circumstipabant: quumque pugnae immemores corpora tantum ante ipsum Regem objicerent, Hispani cædendo gradum promovebant, donec ad Attabalibam viam sibi per hostium stragem facerent. Ut verò tandem ad eum pervenire, tum quisque capti Regis opimum decus expetens, Indos lecticarios cædere. Et jam clade ferentium è sublimi illa sella delabebatur, quum Franciscus Pizarrus amiculo illum corripiciens ad terram detraxit. Ad eum modum projectus è sella ac provolutus Attabaliba, nullo resistente, capitur, & Pizarri fidei ac potestati sese permittens, custodiæ traditur. Ea res bello finem imposuit, sine ullius Hispani cæde ac vulnere, præterquam Pizarri, cujus manus, quum Regem capere vellet, à milite Indum appetente, ferro icta est. Ferdinandus Pizarrus cum equitatu totum eum diem fugientibus instans, omnes vias Indorum cædibus replevit, quum nullineque ætati neque sexui victorum crudelitas parceret.

PER omne prælii tempus ipse quoque Monachus milites clamore incendere non destitit, monens, ut Indos punctim magis, quam cæsim ferirent, ne videlicet ensium lamas perfringeret. Hispani quum sanguinolentam eam victoriam de infelici illa gente retulissent, totam noctem, quæ eum diem excepit, tripudiis & festo luxu ovantes transigere.

Monachus
ex concio-
natione la-
nista.

(a) *Alexandri VI. Pontificis exstat Bulla, quæ has terras Ferdinando & Isabelle eorumque successoribus donat. Ejus verba, quæ huc pertinent, hæc sunt: Ut tanti negotii provinciam Apostolica gratiæ largitate donati, liberiùs & audaciùs assumatis: motu proprio, non ad vestram vel alterius pro-
vobis super hoc nobis oblata petitionis instantiam, sed de nostra mera liberalitate & ex certa scientia
ac de Apostolica potestatis plenitudine omnes insulas & terras firmas inventas & inveniendas, dete-
ctas & detegendas versus Occidentem & Meridiem (fabricando & construendo unam lineam à polo
Arctico, scilicet Septentrione, ad polum Artarcticum, scilicet Meridiem: quæ linea distet à qualibet insu-
larum, quæ vulgariter nuncupantur de los Açores & Cabo-verde, centum leucis versus Occidentem
& Meridiem) Auctoritate omnipotentis Dei nobis in Beato Petro concessa, ac Vicariatus Jesu Christi,
qua fungimur in terris, cum omnibus illarum dominis, civitatibus, castris, locis & villis, juribusque
& jurisdictionibus ac pertinentiis universis, vobis heredibusque & successoribus vestris (Castelle &
Legionis Regibus) in perpetuum tenore præsentium donamus, concedimus & assignamus: Vosque &
heredes & successores præfatos, illarum Dominos cum plena, libera & omnimoda
potestate, auctoritate & jurisdictione, facimus, constituimus
& deputamus, &c.*

I. NOVI ORBIS

CAPUT IV.

Attabaliba libertatem ab Hispanis ingenti precio paciscitur. Hispanorum de sua nece consilia subolfacit, & de sua commotas suspiciones purgat. Hispani ejus spoliis ditescunt.

Attabaliba de Hispanorum servitia securus, avaritiam eorum ex- plere niti- tur, sed fru- stra.

OSTERA die Pizarrus Attalibam invisit, consolatur, & vetat metuere, ne interficeretur. Rex iniquissimam suam fortunam incusans, injectas sibi catenas conqueri: dein gnarus quid Hispani concupiscerent, Pizarro spondere, se si libertas ipsi promitteretur, tantum aureorum & argenteorum vasorum daturum, quantum implendo cœnaculo, in quo erat, sufficeret, ad id altitudinis quo sublimè elata manu pertingi posset: ea tamen lege, ne vasa frangerentur quoad pactam summam tradidisset. Promittit Pizarrus libertatem, & conditionem accipit.

Hispani Attabaliba crimina & necem serunt.

ATTABALIBA libertatis cupidus, & Pizarri promissis innixus Præfectos quosdam suos per omnes regni provincias, Cuscon maximè, dimittit (ea urbs sexcenta millia Cassiamalca distat) disertis additis mandatis, ut quàm ocyssimè fieri posset, redemptionis suæ precium properarent. Itaq; brevi ex omnibus Regni partibus affluunt Indi aurum & argentum vehentes: sed quum jam menstruum spatium exiisset, & vixdum dimidia pretii pars aut paulò amplior esset contracta, propter immanem pecuniæ impetratæ summam: Hispani fremere incipiunt, Attabalibam nempe specie contrahendæ pecuniæ, ingentem conflare exercitum, & in sua omnium capita conducere. Itaque major pars Franciscum Pizarrum hortatur, ut de eo capitale supplicium sumat: fecissetq; jam tum haud dubiè, ni nobiles aliquot viri illum de ea sententia demovissent.

Attabaliba adversas de se suspicio- nes rebus ipsis revin- cit, sed fru- stra.

ATTABALIBA exitii sui consilia coqui subolfaciens, multum de Pizarro conqueri ac dicere, Nihil causæ esse quamobrem pristinum in se animum exueret: neque usquam in suo Regno ulla hominum conventicula aut cœtus fieri, nisi ad curandum & convehendum corporis sui pretium. quod quidem quia longinquis è regionibus comportaretur, ad tam brevem quàm vellet diem præstò esse non posse. Quod si verbis suis parum fidei inesse suspicaretur, aliquos ipse è suis Cuscon mitteret, unde maxima pars pecuniæ imperatæ ventura esset. Itaque Pizarrus eo Sottum tribus millibus & duos præterea Hispanos mittit. Illi quum in ipso itinere obvios subinde Indos aureis & argenteis vasis onustos haberent, rem ita esse uti Rex dixerat, facilimè comperiunt: quum tamen Cusci opulentissimæ urbis divitias ipsi capeßere oculis concupiscerent, regredi è via noluerunt.

Hispani Attabaliba adhuc vi- ventis, vi- dentisq; spo- lia inter se dividunt.

FERDINANDUS Pizarrus, fratris jussu cum equitibus aliquot diversa loca pervagatus, in multos & ipse Indos incurrit, qui aurum Cassiamalcam conveherent. Inde in interiora progressus in Pacamam pervenit, unde quoque ingens auri & argenti summa deportabatur. Summa pretii pro redemptione Attabalibæ persoluti, cum eo quod præda contractum erat, duos auri milliones, id est, vices centies aureorum Castellanorum millia superavit. Ea pecunia in unum collata, quanquam quinta Regio fisco seposita est: ut singuli, quod suum erat, servarent, inter omnes pro meritis & dignitate cujusque divisa est.

Quum inter hæc fortè advenisset Didacus Almagrus, ei quoque, ne quem tumultum moveret, debitam pecuniæ partem, ejusque militibus, nonnullis quingentos, quibusdam etiam mille ducatos Pizarrus dedit. Secundum hæc Ferdinandum Pizarrum & vectigal

LIBER III.

13

vectigal quintæ ad regem Hispaniæ mittit, eumq; de rebus à se gestis edocet: cum Ferdinando multi Hispani, triginta & quadraginta millium ducatorum precium referentes, in patriam reversi sunt.

CAPUT V.

Attabaliba morte adscitur à Pizarro. Quisquis ejus legatus prælio ab Hispanis vincitur. Franciscus Pizarrus Cuscon, Peruviani regni caput, captam diripit.

Is ita, uti diximus, confectis, Franciscus Pizarrus, Didacus Almagrus, cæterique duces communi consilio deliberant, quod de Attabaliba statui par esset. Nonnulli necandum esse: alii solvendum censebant: erant etiam, qui in Hispaniam mittendum ad Cæsarem dicerent. Tandem quum omnes sententiam rogati dixissent, vicit ea pars, quæ necandum censebat.

TRADITUM est à nonnullis, Indi cujusdam Philippi indicio proditum ac necatum Attabalibam, quum videlicet ille Francisco Pizarro occulta Attabalibæ consilia enuntiaffet, clanculum Indos ad Hispanorum cædem sollicitantis. Verum ipse audi-
vi ac comperi Pizarrum ex quo Attabalibam captum in potestate habuerit, jam tum
statuisse eum è medio tollere, quo facilius eas provincias subigeret: quippe sublato
capite, membra haud difficulter in perpetuam servitutem concessura. Atque id verum
esse, perspicue ex eo apparet, quod Pizarrus, nisi Attabalibæ necem suffragio suo com-
probasset, poterat eum honorifice in Hispaniam ad Cæsarem mittere: quod ut faceret,
in multis precibus ab eo Attabaliba contendit. Ergo non sine omine ac Dei nutu contin-
git, ut omnes, quid de necando Attabaliba consenserunt, postmodum infelicem vitæ
exitum invenirent.

At tum Attabaliba, accepto mortis suæ nancio, lugubriter in suspiria & lacrymas
effusus, Barbatorum advenarum sceleratam perfidiam incusare exorsus. Mox quum Pi-
zarrus sententiam in eum latam ipsi edidisset, totus in preces abjectas versus, eo prorsus
ritu, quo Solem præcipuum suorum Numinum Indi adorant, tali ad eum oratione usus
est: PLURIMUM te miror, inquit, Imperator, quod quum fidem tuam jurejurando ob-
strinxeris, te, si pecuniæ promissæ summam darem, non tantum mihi, exemptis vincu-
lis, libertatem redditurum, sed etiam cessurum finibus meis: mihi tamen postquam pa-
ctum pretium accepisti, libertatis loco extremum & infame supplicium indices. Si Phi-
lippus me apud te criminatus est, de subditis clanculum ad vestram cædem sollicitatis,
ficto crimine ab eo circumventus sum: neque id mihi unquam in mentem venit. Itaque
vitæ usuram mihi ut concedas, te rogo, quando adversum te nihil morte dignum nec
admisi neccogitavi. Ac si mihi parva apud te fides est, mitte me in Hispaniam ad Cæsa-
rem, cui ingens auri argentiq; pondus muneris loco deferam. Quod si vitam mihi eri-
pis, pro certo habeto, subditos meos non prius conquieturos, quam alio creato Rege,
vestra omnium Barbatorum internecione necem meam expiaverint. si verò vita conce-
ditur, Regnum quietum & tranquillum continebo: neque erit quisquam, qui commo-
vere se audeat. Ut finem orationi Attabaliba imposuit, manantibus ubertim lacrymis,
Pizarrus excipiens, jam revocari posse sententiam negavit. Itaque eum Numidis, quos
talibus ministeriis assuetos habebat, ad supplicium tradit. illi laqueum cervicibus inné-
xum cuneo ligneo introquent (id Hispani vulgò Garottum vocant) & fauces Regi
elidunt.

HUNC

Attabaliba vitrum auro anteponit. Hunc vitæ finem Rex Attabaliba habuit: vir mediocri statura, prudens, animosus, & imperii cupidus. Quo tempore primum Pizarro ejus regnum ingressus est, cum Guascare fratre natu majore, qui in Regnum paternum successerat, bellum gerebat: eumque mox captum necari jussit. Uxores multas habuit, quarum præcipua & legitima soror erat, Pagha nomine: & ex iis aliquos liberos sustulit. Cæterum omnium rerum nostratum, quas Hispani ei ostentarunt, nullam libentius inspexit quam vitrum, dixitque Pizarro, se plurimum mirari, quod quum in Castella rei tam pulchræ copiam haberent, per vestigandis metallis adeo vilibus auro & argento, peregrinas terras & maria obeundo, semetipsos fatigarent.

Ejus parens Guaivacava dictus est, popularibus, dum viveret adeo carus & venerabilis, ut eum etiam hodie lugeant, ac vulgo persuasum habeant illum ad vitam prope diem revocatum, regni gubernacula suscepturum. Jacet in Quitensis urbis finibus, majorum suorum tumulis illatis, cum immensa auri & argenti elaborati copia, hominum, fœminarum, animaliumque omnis generis ac piscium effigie. Hispani sedulo sepulcrum ejus à compluribus Indis etiam tormentis vehementissimis quæsiere: sed frustra. Neque illi unquam eum locum indicio suo prodiderunt, etiam si omnes ad unum interficiantur.

Quisquize Attabal. Principis sui necem ulcisci studet.

INTERFECTO Rege, Franciscus Pizarro Cassiamalca movens, Cusco regni Peruanici caput, occupare properat. Obviam fit ei cum exercitu Quisquize Attabalibæ legatus, & præcipuus ducum, qui cum magna multitudine in aciem progressus Barbatos persequi & Regis sui necem ulcisci magno animo statuerat. Eum tumultuariis aliquot præliis expertus Pizarro, tandem cum ingenti Barbarorum strage in fugam versum, Almagro cum parte copiarum persequendum & reliquias belli extinguendas, relinquit. Ipse quinque tantum Hispanorum jactura facta, ulterius progressus, quum jam Cusco in conspectu esset, & multi passim ignes apparerent: ratus fugisse cives & ignem subjecisse urbi, equites ad rem explorandam præmittit. Illi ignes esse à speculis accensos deprehendunt, qui Barbatæ gentis adventum Præfecto significarent: procedunt tamen animi alacres, & jam ferme in collem urbi propinquum evaserant, quum repente sese ostendentes Barbari subeuntes Hispanos propellunt & saxis obruunt.

Hispanorum militum crudelis avaritia.

INTER hæc superveniens Pizarro, fugientes suos colligit, & cum omni equitatu in Barbarorum cuneos effusis habenis in vectus, vertit pugnae fortunam, & feriendo ac cædendo obvios Indos in fugam avertit. Illi furioso equorum impetu & acri gladiatorum acie perterriti, arma etiam passim abjecere, quo expeditius fugerent. Interveniente nocte Pizarro insidias metuens, eo ipso loco, in quo eum nox deprehenderat suos considerare jubet & castris locum capere. Itaque Indis fugiendum spatium datum est, quorum plerique cum pecoribus, vestimentis, & sale, devios montes petivere. Postera die Pizarro Cusco ingressus præsidium obtruncat, cæteros capit, urbem diripit, & ditissimum Solis templum spoliat. Itaque magis prædæ à Cusco, quam ex Attabaliba Cassiamalcae contractum est. Sed ne ita quidem expleta hiante militum avaritia, omnes insatiabili auri cupidine ardentes captivos omnigenere cruciatus torquere, ut defossas pecunias & sepultos thesauros proderent: ut verè quidem hinc exclamare nobis liceat, O quot Neronæ, quot Domitiani, quot Commodi, quot Bassiani, quot immites Dionysii, eas terras paragravere; Ibi reperti sunt Hispani, qui trucidatos ad ludicrum oblectamentum Indos vorandos canibus objicerent.

DIRECTA Cusco, & divisa inter Hispanos provincia, Marchio in maritimam oram regressus,

LIBER III.

15

regressus, Didacum Almagrum ibi repertum nuper victæ provinciæ Gubernatorem designat, & eò cum imperio mittit. Ipse civitatem-Regum novam coloniam ad fluminis Limæ ripam condere incipit: inde Trigillium proficiscitur, ut captivos Indos inter Hispanos colonos divideret, quorum opera in subigenda provincia usus erat.

Limæ seu
Regum-
civitas, co-
lonia.

CAPUT VI.

*Almagrus Peruani regni Mareschallus designatur. Chilensem provinciam petit. Mangus Attaba-
libæ frater rebellat. Cuscon urbem capit. Pizarrus undique in eum auxilia contrahit.*

PER eos fortè dies Almagrus literas à Cæsare accipit, quibus se ab eo Mareschallum Peruani regni designatum intelligit: & ultra fines provinciæ à Pizarro devictæ trecenta millia passuum suo imperio attribui. Hoc tam læto nuncio auctus, quum Cuscon urbem extra terminos provinciæ Pizarri, & sui imperii esse sibi persuaderet, repentè privato consilio Indica mancipia & agros de integro partiri pro sua libidine instituit.

Almagrus
Mareschallus.

Id ubi cognitum Pizarro, extemplò Johannem fratrem suum eò cum Hispanis aliquot & imperio mittit, qui Almagri conatibus obviam iret: ne videlicet absque suo permissu quidquam ab eo in provincia novaretur. Johannes re inchoata, nec dum perfectæ, revertitur. Itaq; Pizarrus ipse per dispositos equos Cuscon petit, Almagrum convenit. Ille primò Cæsareis literis fretus, Pizarro obsequi negat: ad extremum tamen, ubi viribus se imparem cognoscit, se ad omnia paratum, quæ ille vellet, esse simulat.

CÆTERUM Indi quum terras suas desolari quotidie, haud satis æquo animo ferrent, & nova subinde auxilia Hispanis summitti, priusquam ampliùs crescerent libertatis recuperandæ cupidine, Christianorum vires dispergere statuunt. Itaque disseminant, Chilen provinciam Cusco mille passuum millia distantem, versus Magellanicum fretum auri & argenti ditissimam esse aliisq; rebus omnibus abundare, quæ ad tuendam vitam sufficerent. Hanc tam speciosam occasionem extrudendi Almagri oblatam amplexus Pizarrus, non prius stimulare hominem destitit, quàm illum ad eam expeditionem suscipiendam impulit. Convenit inter eos, ut si felicem eam ac commodam provinciam judicasset Almagrus, ejus administrationem propriè sibi à Cæsare peteret: sin minus, reversus provinciæ jam paratæ & communibus armis partæ æquam portionem acciperet, ex pactis & conditionibus, quæ inter eos Panamæ convenissent. Ita novis de integro sacramentis mutuam amicitiam sanciant & inviolatam ad extremum conservaturos confirmant.

Indi
strategi.

Almagrus
in Chilen
provinciam
peritiam
speciem
novis ab-
gatur.

INDE Almagrus destinata exequi pergit, & equis, armis, rebusq; aliis ad expeditionem necessariis comparatis, cum quingentis militibus multisq; Indicis servitiis movit: ac quanquam immensis laboribus & intolerabili propè tempestate vexatus per montes perpetuis obsitos nivibus iter faciens, ubi maxima pars Indorum, & aliquot Hispani equiq; frigore obriguere: procedere tamen, quo intenderat, perseveravit, ac vix tandem in Chilen provinciam pervenit.

HAUD multò post Almagri discessum, Ferdinandus Pizarrus Limam appellit à Cæsare diplomata & privilegia afferens: Unum videlicet fratri suo, quo is Marchionis titulo augebatur: alterum Didaco Almagro, eodem exemplo, quo literæ, quas jam ille à Cæsare de honore sibi delato acceperat. Atq; hic fons fuit, unde mox atrociam inter eos orta bella tamdiu duravere, quo ad altero in vinculis strangulato, altero domi suæ interfecto

utriusque

utriusque exitio finirentur. Sed hæc, quum ad intestina bella ventum erit, suo loco dicentur: neq; de his alia ferè trademus, quàm quæ vulgò nota & omnibus manifesta sunt. Quum enim hisce de rebus multa à multis audierim, alios aliter ea narrare atque in multis discrepare inter se comperi, studiis videlicet partium aut favore cujusque in suum ducem propenso præoccupatis animis. Addo etiam ampliùs, in illis terris veri perpaucis curam esse.

*Pernani,
duce Man-
go, adversus
Hispanos
rebellant.*

INTER has rerum vices Mangus Inga Attabalibæ frater, cujus capiti Franciscus Pizarro diadema Regium imposuerat, quum tumultum & novas res moliretur, à Ferdinando Pizarro oppressus est. Is Regulum ferreis compedibus onustum Cuscentis arcis custodia inclusit. Sed brevi ab ejus fratre Johanne vinculis levatus est, quum præter magnum auri pondus ei datum, etiam se fidum atque amicum fore promitteret. Mox tamen, ut emissus est, Hispanos animadvertens dispersis agminibus, cædibus incendiisq; latrocinii veriùs, quàm justis more belli, omnem provinciam pervagari: clanculum contractis militiae ducibus & rebus omnibus ad bellum necessariis comparatis rebellionem cœprat. Ac repentino impetu aliquot loca circumvolitans multos Hispanos aurifodinis intentos opprimit, & cum Indis quoque ipsis, quorum illi opera in auro effudiendo utebantur, interficit. Mox unum è legatis suis, cum Indorum non spernenda manu ad occupandam Cuscon mittit. Ille nec opinanti civitati superveniens, arcem quoque eodem impetu capit, & Johannem Pizarro cum aliquot Hispanis interimit. Eam quum brevi recuperassent Hispani, paulò post Mangus Inga centum ampliùs millibus Indorum circumfessam denuò expugnat, incendit, & maximam Hispanorum partem trucidat.

MARCHIO audita rebellionem Mangi, nec tantam armatorum multitudinem quanta erat, ab eo excitam ratus, Didacum Pizarro in eum cum septuaginta quinque Hispanis mittit: sed istorum cladis ne nuncius quidem superfuit. Nec dispari eventu cum Barbaris pugnavit Morgovius trib. mill. qui Guamanga profectus, ut Gusco opem ferret, ab Indis cum multis Hispanis oppressus est. Itaq; Marchio Gonzalum Tapiam cum octoginta equitum turma eò properare jubet: sed & iste cum maxima suorum parte non procul Guamanga occubuit: Gaeta quoque alius trib. mil. & quinquaginta simul Hispani, parem exitum habuere.

INTEREA Marchio anxius animi, quum multo elapso tempore neque à fratribus, neque ab aliis ducibus & legatis suis nuncium ullum acciperet, & nonnulli mali suspectans: præter superiores duces Franciscum Codoium cum quadraginta equitibus eò dimissum, quæ compererit renunciare jubet. Ille in angusto saltu deprehensus, quum undique irruentibus barbaris fœdam suorum cædem ante oculos cerneret, vitæ magis quàm decoris memor, quum fortè prævalenti equo veheretur, eum in fugam vertit, & in ipso itinere de rerum omnium eventu à quibusdam Hispanis certior fit. Ut Limam regressus est, Marchioni clades suorum, obsidiones urbium & excidia renunciat: insuper etiam addens, adventare ingentem hostium exercitum & recta Limam tendere.

*Hispano-
rum ab In-
dis accepta
clades.*

MARCHIO extemplò Petrum Lermam cum quinquaginta equitum turma & multis Indis amicis obviam ire hosti jubet: ac postridie ipse quoque urbe egressus, hostibus pugnandi copiam facit. Acerrimè utrinque & æquo prope Marte res geritur: tandem Indi, quum impetum Christianorum ferre non possent, terga vertunt & collem non procul Lima editum ac munitum occupant. Multi eo prælio Indorum cecidere: ex Hispanis duo tantum: multò tamen plures saucii, & Petro Lermæ dentes lapidis ictu excussi sunt.

INTER-

INTEREA Marchio, tanta rerum angustia constrictus, quadringentis Hispanis a-
missis, & ducentis amplius equis: quum neque à fratribus nuncium ullum acciperet,
& Almagrum in Chilensi provincia mortuum esse crederet, & in tanta militum penuria
tot repentè hostibus circumvallaretur: primum Alphonsum Alvaradum, qui Chiachia-
poios subigebat, quàm ocyssimè accessit, & cum suo exercitu accurrere in subsidium ju-
bet. Simul literas & nuncios diversa in loca dimisit, Trugillium, Panamam, in Nicara-
guam, in Novam Hispaniam ad Ferdinandum Cortesium & alias Hispanorum colo-
nias: atq; ex omnibus auxilia excivit. Primus omnium ducum Hispanorum Alphonsus
Alvaradus Limam pervenit: quem mox Marchio legatum suum & totius exercitu sum-
mum imperatorem designat.

Pizarros
auxilia un-
dique cor-
rogat.

Is cum trecentis Hispanis, maximam partem equitibus, obviam ire hosti properat,
non prius conquieturus, quàm deletis funditus Indorum copiis Cuscon obsidione sol-
visset. Primum igitur dejectis Indis è montibus Limæ propinquis, quos infederant, lon-
gius progressus Tizioiam præcipuum Mangi Ingæ legatum quinquaginta amplius mil-
lia Indorum in acie habentem, prælio fufum terga vertere coëgit. Ipse, quum in Saufam
urbem ad faucios curandos concessisset, ibi Gomefium Tordoiam & ducentos Hispanos
sibi à Marchione missos in subsidium reperit. Mox inde degressus Tizioiam denuò ob-
vium habet. is novis supplementis instaurato & aucto exercitu, solutos recenti victo-
ria Barbatos oppressurum se speraverat. Ubi in conspectu fuere acies, neutris certa-
men detrectantibus, strenuè pugnatur: donec ingenti edita strage, Indi in fugam ver-
si sunt.

Peruani
reges suos
olim Ingas
vocabant.

CAPUT VII.

*Almagrus è Chilensi provincia redit. Mangus fuga montes petit. Almagrus Cusci ingres-
su à Ferdinando Pizarro prohibitus clam urbem intrat. Per speciem colloquii structas à
Francisco Pizarro insidias declinat. Mox prælio victus à Ferdinando Pizarro capitur, &
in custodia necatur.*

UM hi motus agitantur, diversa parte Almagrus Chilensem regionem
inopem & sterilem, non, ut fama erat, divitem nactus, ex ea provincia ex-
cesserat. Jamq; appropinquabat Cusco, quum Mangus Inga, audito ejus
adventu, metuens, ne ipsius simul & Marchionis copiis circumfusus atq;
inclusus undiq; exitum non haberet, abjecta recuperandi sui status spe,
cum viginti amplius Indorum millibus, soluta Cusci obsidione, montes quosdam Gua-
mangæ imminentes infedit. Sed quum locus incultus & asper tantæ multitudini alende
non sufficeret, paulatim dilapsi ferè omnes in diversa abjecere. Ipse Mangus tribus tan-
tùm aut quatuor millibus Indorum comitantibus amicitiam Hispanorum in totum a-
spernatus, inter illos montes confedit.

QUUM aliquanto post præses Gasca, regno huic componendo quæsitus postquam
Gonzallum Pizarrum capitali supplicio affecerat (ut inferius dicitur) missis ad Man-
gum Indis eum ad se arcesseret, juberetque sibi imperium suum sine ullo metu conce-
dere (quippe se eò venisse, ut pœnis noxios & præmiis bonos afficeret: se componendis
provinciae motibus & restituendæ omnium libertati missum esse:) quum, inquam, Ga-
scæ missu, Indici legati hæc Mango exposuissent: Tum ille, Ecquid putatis, inquit,

Mangus.
rum verb.
sibios subli-
ni non finit,
quorum
more nove-
rat.

C

vos

vos mihi facturum hunc Apum (sic illi principes vocant) postquam me ipsius fidei ac potestati permisero; Hic Indi, Idem de te statuet, inquiunt, quod Franciscus Pizarrus de tuo fratre. Petet abs te plenam auri & argenti domum: mox te strangulandum carnifici tradet. Ita irrita legatione Indi domum reversi sunt.

*Bellorum
civilium
inter Al-
magrum
& Pizar-
rum tenta-
menta.*

*Almagri in
hostem cle-
mentia ipsi
postea ex-
tiosa.*

Quum, uti diximus, Mangus Inga devios montes fuga petiisset. Didacus Almagrus brevi Cuscon perveniens, civitatem velut suæ provinciæ, Gubernatoris jure, ingredi voluit. Sed Ferdinandus Pizarrus introire parantem repulit causatus, Sibi non licere eum in urbem accipere absque Marchionis fratris sui permissu, cujus nomine atque auspiciis ei provinciæ ipsi præesset. Cæterum si tanquam privatus intrare vellet, eum verò multò libentissimè cum militibus suis excepturum, tantisper dum de fratris voluntate certior esset factus. Hic Almagrus dicere, Ut domum suam iniret, nihil sibi esse opus facultatem à quoquam petere. Tandem multis ultro citrò que inter alitercantes communitatis verbis postquam Almagrus Pizarrum perstare in incepto nec se admittere velle comperit: noctu amicorum quorundam civium ope urbem intrat, & Ferdinandum ac Gonzallum Pizarros incautos opprimens, utrumque separata custodia attineri jubet. Ac Ferdinandus quidem, ut totius mali causa, ab eo mori iussus esset, ni amicorum inter-ventu & accuratis precibus protectus veniam obtinuisset. Luce orta Almagrus ex Regii diplomatis præscripto, approbantibus civibus, publicè præconis voce Gubernator pronunciatus est.

INTER hæc nuncius adfertur Almagro, Alphonsum Alvaradum, Francisci Pizarri legatum, cum valido Hispanorum exercitu castra habere ad Abancajam flumen. Ergo metuens, ne ille copias adversum se duceret, Hispanos ad eum aliquot mittit, qui denunciarent, ut aut Cuscon in fidem & imperium suum concederet, aut exiret è provinciæ suæ finibus. Sed ubi legati non revertebantur, nempe ab Alvarado retenti, copias instruit, & fidissimis suorum tum civitatis tum captivorum custodiam committens, Cusco cum non spernenda manu movet. Quum sub noctem ad Abancajam pervenisset, nunciatumque esset ejus pontem magno Hispanorum præsidio obtineri: transmissio raptim vado, de improvviso Alvaradi castra ingreditur, eumq; sine cujusquam cæde cum multis Hispanis capit.

ALMAGRUS ejus victoriæ successu inflatus, Cuscon revertitur, & jurejurando affirmat se non prius quieturum, quàm omnes Pizarristas ex Peruano regno ejecisset. Alvaradum in eandem custodiam, qua Gonzallus Pizarrus attinebatur, condit: illi præmiorum ingenti spe corruptis custodibus, nocte quadam ambo vinculis elapsi, in urbem Regum perveniunt, & Marchioni hæc omnia exponunt. Ille quingentorum militum manu facta, recta in Almagrum ducere constituerat: ni Johannes Gufmannus, Didacus Mercatus procurator ejus, & Monachi aliquot Ordinis Divæ Mariæ Mercedis, ejus destinatis obviam issent. Illi enim ex apparatu Marchionis in Almagrum ingens aliquot malum oriturum præfagientes, reducere eos in mutuam gratiam conati sunt. Itaque tota controversiæ decisio istis concordia sequestribus committitur. Illi ita pronunciant, Placere, ut utrique arma ponerent: Almagrus Ferdinandum Pizarrum è custodia emitteret: ambo in Hispaniam ad Cæsarem scriberent, qui de integro eorum provincias atque imperia definiret: postremò ambo Malam locum colloquio destinatum convenirent ad sancendam concordiam, decem tantum equitibus stipati.

HIS conditionibus latis, Marchio Lima Malam contendit, & Gonzallo fratri suo

suo negotium dat, ut cum omni exercitu sequatur: cæterum in transitu, qua Almagrus iter facturus erat, aliquot tormentularios in insidiis condit, qui hominem incautum interimant. Ejus conspirationis Monachos quoque conscios fuisse fama est: cujus tamen non is successus fuit, quem exspectaverant. Simul enim ut Almagrus Malam pervenit, cum Marchione congressurus, Pizarri miles quidam propius succedens ei in aurem dicit, Si cara illi sua vita esset, statim nulla interposita mora abiret. Ille extemplò in equum ascendens cum comitibus abiit: quumque infessum à tormentulariis locum fortè animadvertisset, diverso itinere Cuscon trepidè repetit. Multum interea de Pizarristis & Monachis conquerens, dicènsque, Inde à Pilati temporibus non injustiorem unquam editam fuisse sententiam fraudemque quàm quam isti moliti essent.

*Pizarrius
spectare
conclatio-
nis Alma-
grum insi-
diis capiat.*

MARCHIO res patefactas & infensum Almagri discessum cogitans, ac veritus, ne de fratre Ferdinando, quem adhuc in potestate habebat, gravius aliquid consuleret: Didacum Alvaradum Cuscon ad placandum eum mittit, rogatque, ut quacumque ratione pacem concordiamque inter eos conciliet: jurejurando affirmans se insidiarum, quas frater parasset, planè ignarum esse, eaque omnia haud volenti sibi accidisse. Alvaradus vera ea esse persuasus, ad Almagrum properat: ei, quæ audiverat, aperit: rogans, ut vel in communis inter ipsos amicitiae gratiam pateretur sibi persuaderi, ut pacem quàm bellum mallet. Quippe non esse conscium Marchionem structi adversus eum doli: denique illum fidem suam jurejurando obstrinxisse, imperii sui finibus contentum nihil adversus Almagrum moturum, donec à Cæsare nova constitutio afferretur.

ALMAGRUS, etsi à nonnullis amicorum moneretur, ne Marchionis promissis fidem adderet: precibus tamen Alvaradi permotus conditiones accipit, & conciliata de integro amicitia Ferdinandum Pizarrum liberat. Marchio ubi fratrem solutum habuit, eo stimulante, fidem datam & toties tam sanctis juramentis confirmatam abrumpens, brevi Almagrum dolo aggreditur, missis Chincam qui ei significarent: Recentissimè à Cæsare allatas esse literas, quibus juberet, ut ipse in provinciam à se repertam & domitam actutum concederet. Ad hæc Almagrus respondet, Se quidem, si mandati Cæsaris inspiciendi sibi copia fieret, protinus obsequuturum: sin minus, certum esse sibi provincia sua non decedere. Marchio rescribit, nisi protinus sponte Cusco excederet, se illum inde vi ejecturum: idque non fœdera inter ipsos pacta violantem, sed novo illo Cæsaris mandato fretum, quæ sua essent pro suo jure repetentem facturum. Almagrus perstare in proposito, & negare se prius decessurum, quam visis Cæsaris literis.

*Almagrus
incolumem
emittit ho-
stem, quem
ignominia
irritave-
rat.*

*Pizarrius
belli Alma-
gro inferen-
di occasio-
nes rimatur.*

Hoc accepto responso, Marchio, valida Hispanorum manu contracta & multis Indis, Lima movet: palam ferens se ad expellendos Chinca inimicos, provinciae suae haud ambiguè oppido, contendere. Almagrus ut hostem adesse cognovit, viribus haud satis fidens, in Gaitaram montem editum & saxosum concessit: sed inde quoque urgentibus inimicis dejectus, Cuscon raptim aufugit, atque ibi suis ex trepidatione collectis, ab Indis galeas & alia munimenta corporis ex auro & argento fabricanda curat: omnes Hispanos, qui adversariis paulum modo studere viderentur, custodiam tradit: primores etiam nonnullos maxime suspectos strangulari jubet.

MARCHIO itineris labore fatigatus, Ferdinando fratre suo summo Juris Præto-
re designato, alteri fratri Gonzallo legato suo & Præfecto militiae cura belli permissa,

*Praeli-
um
inter Al-
magristas
& Pizar-
ristas.*

utrumque copiis omnibus in Almagrum Cuscon tendere jubet: ipse ad urbem-Regum revertitur. Almagrus hostium adventu cognito, obviam egressus, duobus millibus passuum procul civitate, munito loco castra posuit distributisque, ut potuit, copiis, Hordonio tribus mill. primam aciem ducendam tradit: ea expeditis velitibus, cætero peditatu & Indorum quorundam sociorum auxiliis constabat. Ille militari via ducens, inter montem & civitatem ad ripam exigui lacus constitit. Equitibus Franciscum Chlavensem & Johannem Tellum præficit: Alphonsum Peresium alia Hispanorum turma & multis Indis angustos calles ad montem spectantes insidere jubet: unde si opus esset, in hostium latera incurreret.

*Almagrus
à Ferd. Pi-
zarro capite
damnatur.*

FERDINANDUS Pizarrus è monte in planum degressus, postquam hostes quietos animadvertit, Mercadillium tribus mil. cum magna parte equitatus & Indorum subsidio numquid insidiarum aut latentis doli subesset, exploratum mittit. Ille quum in Alphonsi Peresi cohortem incurrisset, Indos socios in adversarios Indos irruere jubet. Ita contractis pugnae initiis, Pizarrus tormentularios in equitatum hostium emittit: illi pilularum grandine multos dejiciunt. Franciscus Chlavenfis, quum suos malè haberi cerneret, aliquot machinas displodi jubet. Icti globis nonnulli hostium ceciderant: cæteri perculsi terga vertebant: ni supervenientes Pizarri fratres castigassent territos, & confirmatis suorum animis prælium instaurassent. Acrior inde coorta pugna summa vi utrimque res geritur: tandem funduntur Almagri milites: Pizarrus crudelissimè victoriâ usus est. Almagrus ægrè pugnae interesse non potuit: sed è colle vertice prælii eventum contemplatus, ubi suos fuso s conspexit, fugam & ipse capeffit. Ferdinandus Pizarrus fugientium tergis inhærens Almagrum assequitur, captumque in custodiam tradit. Inde quæstione de eo habita, reum peragit & capite damnat: arguens, quod è Chilensi provincia reversus vi Cuscon irrupisset, quod se & fratrem nullius flagitii compertos in vincula conjecisset: quod provinciæ agros pro libidine, nullo imperio aut mandato Cæsaris fretus, iterum divisisset: adhæc multis Hispanis necis causa fuisset: postremò ruptis induciis & jurejurando adversus regium magistratum pugnasset.

*Pizarrum in
Almagrum
inexorabi-
lis, cui vi-
tam debe-
bat.*

ALMAGRUS postquam capitalem in se latam sententiam indicta morte cognovit, ingenti animi dolore ictus, ad Cæsarem provocat. Pizarrus provocationem admittere noluit. Itaque Almagrus totus in preces versus, illum per Dei gratiam ac misericordiam orare ut sententiam revocare vellet: Se jam provectæ ætatis, debilem, podagræ etiam doloribus infestari: ni solvere se vellet, at custodia clauso paucos illos, qui superessent, vitæ dies ad meditando peccatorum pœnitentiam concederet. Ad hæc meminisset sua maximè opera Marchionem carissimum ejus fratrem in tantum honoris & divitiarum fastigium evectum esse. Ipsum quoque Ferdinandum aliquando apud se fuisse in custodia: in quem, etsi pro suo jure animadvertere potuisset, vim tamen ab eo abstinuisse.

SUPPLICARE præterea pro eo apud Ferdinandum multi nobiles, in primis Didacus Alvaradus, qui, quum eos in pristinam concordiam redigeret, vitæ suæ spon- sione, Ni datam fidem servarent, pro quovis eorum pacisci separatim affirmaverat. Ipse quidem tum, ac cæteri, manantibus effusè lacrymis, & verbis ejuscemodi, quæ ferocissi- mi leonis animum frangere, & cor adamante durius emollire poterant, Pizarrum flecte- re conati, frustra operam consumpsere: neque iste, obstinatus & clausus, ne quo affectu- perrumperetur, pervinci ullis precibus potuit, ut miserationis signum ullum ederet. Ergo Didacus animo adversum suprema firmato, confessione defungitur, & testamen- tum.

tum facit. Pizarrus laqueo ei gulam frangi in carcere: mox exanimis cervices amputari ^{Almagro} medio urbis foro jubet. Hunc vitæ finem habuit Didacus Almagrus in urbe Culco an- ^{gula laqueo} ^{frangitur.} no M D XXXVIII.

MULTIS ea sævitia displicuit: maximè omnium Didaco Alvarado. is ergò paulò post in Hispaniam transgressus est, ut medietas in Franciscum & ejus fratres querelas ad Regem deferret. Sed quum in id unum strenuè incumberet, brevi Vallæoleti moritur, veneno, ut fertur, sublatus. Cæterum Almagrus obscuræ & ultimæ sortis homo, ^{Almagri} ^{natales.} quando & ejus adhuc ignoratur pater, literas nesciit: cæteroquin diligens, honoris avidus, si quem præmio donaret, id ab omnibus volebat intelligi: sævitia adversum Indos insignis: Didacum filium ex Indica concubina Panamæ susceptum ejusdem secum nominis reliquit.

CAPUT VIII.

Pizarri, Almagro sublato, varias expeditiones suscipiunt. Ferdinandus Pizarrus in Hispaniam transgressus custodia clauditur. Franciscus Pizarrus ab Almagri factione interficitur. Didacus Almagrus filius imperium provincie occupat.

PIZARRUS, sumpto de Almagro supplicio, prædam inter milites dividit, & res Cuscensis civitatis componit. Inde ad Marhionem fratrem regres- ^{Hispano-} ^{rum in vā-} ^{ria loca ex-} ^{peditiones.} sus, de novis terris vestigandis cum eo deliberat. Id ubi visum, Petrum Valdiviam ducentis cum militibus in Chilensem provinciam mittunt: Gonzallum Pizarrum in Coliaum dirissimam auri regionem: qua subacta mox in Cassiæ (vulgò Canellæ) oram transit: unde postea pauper & accisis rebus reversus est: Petrum Vergaram in Bracamorios: sed is in inopem & bellicosam gentem incidit, quæ propterea ad hanc diem invicta & indomita mansit. Duces præterea & tribunos mil. plures Trugillium, Chiachiapoiam & ad alios populos diversis cum agminibus mittunt. Ita Hispani variis expeditionibus alia atque alia appetendo loca, innum- ris hominum cædibus atque infinitis sævitie exemplis editis, maximam partem ejus regni, ut cæteras occidentalis Indiæ provincias, in solitudinem & vastitatem redegerunt.

MARCHIO expeditis ad dictas provincias subigendas legatis ac ducibus, fratrem ^{Almagri} ^{sanguis Fer-} suum Ferdinandum in Hispaniam cum Almagri causa & (ut dicunt) processu, ac quin- ^{din Pizar-} ^{rum in Hi-} ^{spaniam us-} ^{que ad pœ-} ^{nas expe-} ^{tendas, per-} ^{sequitur.} tæ Regiæ vectigali, mittere constituit. Ferdinandus quamquam dissuadentibus amicis ne iret (quippe ipsum nullis argumentis mortem Almagri Cæsari probare aut excusare posse: Adhæc Alvaradum ad Curiam gravissimas querelas cum de ipso tum de fratribus ejus deferentem præoccupasse animos) solvit tamen, ingenti suimetipsum fiducia, venditans se pro summis in Regiam Majestatem collatis officiis, compositis videlicet provincie motibus & seditiosis pœna coercitis, ingentia præmia meritum. Verum quum in Hispaniam appulisset cum magna auri vi, non multò postquam in Regiam venerat, Cæsaris mandatu correptus in arcem Medinæ-campi (vulgò Mottam vocant) inclusus est, neque quid de eo factum sit, deinde auditum est.

POSTEA QUAM Ferdinandus Pizarrus Lima solvens in Hispaniam vela fecerat, multi in ea civitate & aliis provincie locis utriusq; Almagri cum parentis tum filii, amici supererant: sed ii sparsi, egentes, nulla neque re neq; spe, omnibus videlicet fortunis à Pizarri factione eversi & spoliati. Inter eos princeps unus maximè eminebat Johannes Rada. Is primò clanculum cum Didaco Almagri filio de ulciscenda patris ejus morte

Fr. Pizar-
rum ni-
mius ho-
stium con-
tempus
perdis.

consilia agitare: mox ut ejus primum instinctu conflata & orta conjuratio est, occultè arma conferunt, amicos & confœderatos aggregant, mittuntque ad remotos, ut quàm diligentissimè possint Limam omnes convolent. Non defuere, qui Marchioni immatura adhuc conjurationis consilia proderent: sed ille, quum significatum esset Almagristas perniciem ipsi moliri: ista haud sanè magnificiens, ratusq; hæc renunciantes odio potius in eos, quàm verò moveri, ferè respondebat, Siner èt illos suis miseriis conflictari: satis iis infelicem suam sortem oneri esse, ut vexari gravius nihilo opus esset. Quinetiam quum denuò de cavendis insidiis moneretur, quippe haud dubiè eadem ipsi ab inimicis parari: etsi aliquantulum commotus est, id tamen sibi credibile non esse dixit.

ATTAMEN ne planè lentus in suo periculo esse videretur, Johannem Velasquem Prætorem urbis accersi jubet. Is, quod fortè ægrotaret, pro se Doctorem Picadam collegam suum & Judicem ordinarium (ex eorum ordine, quos Hispani *Alcaldes* nominant) mittit. Hunc Marchio interrogat, num sui occidendi occulta consilia à Didaco Almagro iniri alicunde subolsecisset. Ille nullo se ea indicio comperisse aut sensisse affirmat: cæterum nihil ipsi timendum videri, dum rectum integrumq; magistratus sceptrum haberet in manibus. His verbis acquiescit Marchio.

DUM exsequendæ cædis occasionem expectant conjurati, admonentur, nisi facinus maturarent, omnia mox emanatura. Itaque Johannes Rada, & undecim conjurationis participes armati transverso urbis foro decurrentes & vociferantes, VIVAT REX, ET MORIATUR TYRANNUS: domum Marchionis irrumpunt. Is tumultu exaudito, & quid esset suspectans, claudi atrii fores, firmari aditus, jubet: ipse ad muniendum corpus vertitur.

Fr. Pizar-
rus ab Al-
magristis
interfici-
tur.

INTEREA dum armatur Marchio, Franciscus Chiavensis, Præfectus-prætorio, fores palatii recludit: ratus autoritate sua conjuratos cohibiturum: sed ut via patuit, Almagristæ violenter irrumpunt, & ipsum Præfectum gladio in caput altè impacto interimunt. Doctor Velasquez sceptrum prætorium mordicus tenens, ne intercideret, per fenestram in hortum præcipiti saltu semetipse dejecit. Martinus de Alcantara Marchionis frater natu major, cum aliquot domesticis, ratus se adversus tot manus parem futurum, conclavis ostium tutabatur. Inde tandem armatus foràs profilit Marchio, qui quum unum ex omnibus suis fratrem superesse cerneret: Euge, mi frater, inquit, pugnemus strenuè adversus proditores istos: per Deum juro nos duos solos istis omnibus cædendis pares esse. Sed Martinus multis vulneribus confossus brevitececidit: ipse tamen solus egregiè se defendebat, donec irruentibus undique inimicis, unus cuspidem in medio ejus gutture ita fixit, ut exanimis in terram procideret. Hic Pizarro vitæ finis fuit. Trugillio Hispaniæ urbe ortuserat, robusto & vegeto corpore, strenuus manu, ingentis animi: verum falsus, crudelis ac negligens & literarum ignarus. Gonzallo Pizarro patre genitum ferunt, qui in Navarræ regno ordines duxerat, & alii quidem legitimum ejus filium, alii spurium tradunt: expositumq; in cunis ad templi portam, nec repertum, qui tollere aut alere vellet, mox à patre agnitum, ut adolevit, pascendis suis rus ablegatum: quum gregis pars aberrasset, pavitantem nec ausum reverti domum, fugisse Hispalim, atque inde in Indiam cum Alphonso Hoieda Urabensis provinciæ Præfecto transisse.

Fr. Pizarri
natalium
nobilitas.

Vulnere lethali ictus Marchio animam agebat: Almagristæ nihil cunctati foràs se projicere, & per urbem volitantes vociferari, VIVAT REX ET DIDACUS ALMAGRUS. Ad eas voces multi amici Marchionis tumultu exciti concurrunt: inde vulnera & cædes partium: sed quum Almagristæ multitudine & animis longè superiores essent, facile

facile adversarios fundunt: Marchionis domum aliorumq; divitum civium amicorum ejus diripiunt, quorum alii capti, alii metu dilapsi fuga aut latebris discrimen vitavere. *Did. Almagrus filius Peruanæ provincie regimen invadit.* Didacus Almagrus Gubernatorem se ferens, omnes jurare in sua verba coëgit, quoad Cæsar Peruanis rebus prospiceret. Mox sceptum insigne Juridicæ potestatis familiarissimis suis tradit: trecentos milites legit: arma & equos, quibus non fidebat adimit: & summum Præfectum-militiæ Johannem Radam designat.

His confectis, Cuscon properat: ibiq; à nonnullis adversæ factionis civibus dissimulanter excipitur. Inter hæc jurgium fortè inter Garziam Alvaradum & Christophorum Sotellum nobiles Hispanos oritur: Alvaradus Sotellum mucrone transfigit: quumque Didacum ipsum per insidias interficere destinasset: Didacus, patefacto dolo, in Garciæ caput, quam ipsi struebat, perniciem vertit.

CAPUT IX.

Vacca de Castro à Cæsare componendis Peruanæ provincie motibus mittitur. Is Didacum Almagrum prelio victum captumque capitali supplicio afficit.

Mox sequuntur alii rerum successus. Postquam enim Cæsar funestas Hispanorum discordias, Almagri mortem, Pizarri & aliorum cædes, audivit: *Vacca ad tauros indomitos coërcendo à Cæsare mittitur.* Licentiatum Vaccam de Castro in Indiam mittens, quæstionem acrem exercere & vindicare in noxios jubet, ac provinciam quam pacatissimè fieri posset, extinctis dissidiis componere.

His cum mandatis Vacca ex Hispania solvens, Panamam pervenit: unde in Peruanum regnum vela faciens, propter adversos ventos portum Bonaventuræ petere coactus est: ubi in terram egressus, summis cum laboribus omnem Venalcazaris provinciam terrestri itinere emensus, vix tandem Quito urbem attigit. Ibi exploratis Didaci actis & consiliis, auditoq; eum Gomezii Tordoia imperium sprevisse, cui ut Cuscon urbem Vaccæ nomine occuparet mandatum erat: Trugillum petiit, ejusq; civitatis tutela Moræ legato suo commissa, cum ducentis militibus, quos variis è locis raptim contraxerat, Limam contendit. Ibi regiis literis mandatisq; coram editis, ab omnibus civibus Gubernator Peruanæ provincie agnoscitur.

INDE, decem millibus ducatorum mutuis sumptis ad stipendia & sumtus belli milites contrahit, arma & equos comparat, & cum quingentis Hispanis Guamanguam properans, ex eo loco ad Didacum Almagrum scribit, qui jam Cusco cum exercitu moratur: ut positis armis se fidei ejus ac potestati permitteret. Si ultrò obsequeretur, pollicetur non tantum quæcunque ante peccasset ei condonaturum: sed & liberaliter datum, unde honorificè in provincia vivere & ordinis sui dignitatem fastigiūque tueri posset. Ad hæc Didacus respondet, Si ab eo patris sui præfecturam obtineret, & diploma Cæsareum, quo veniam præteritorum consequeretur, his se contentum fore: Sin minus, se ejus verbis parum fidei habere: quando quo tempore de fœdere & pace palàm secum ageret, clam milites suos astu ad defectionem sollicitaret.

VACCA Didaci animo cognito, Guamanga, quod is locus asperior esset, movens progressusque, edito in planitie tumulo, quem indigenæ Chiuppam vocant, in conspectu hostium, confedit. Hic Didaco rei bene gerendæ præclara occasio se offerebat, si ea *Almagrus occasione uti nescit.* prudenter uti novisset. Nam Vaccæ milites, quum agmen in clivum montis erigerent, si defessos & solutis ordinibus subeuntes adortus esset, parva manu fundere poterat. Postera

stera die ambo duces copias in aciem educunt, suosq; pro se quisque hortantur: victoriæ præmia ingentia ostentantes: victos contra, vitam, decus, fortunas, imperium, amissuros. Didacus suis tormentis loco plano constitutis, quibus Petrus Cretenis præerat, recta in hostilem aciem fulminabat: magnamq; cladem hosti intulisset, ni id tempestivè animadvertens Franciscus Carvajal, Vaccæ Castri primarius signifer, aciem paulum ex eo loco in vicinum obliquans, ubi à tormentorum ictibus tuta esset, exercitum servasset. Didacus ab utroq; machinarum latere equitatum, pedites in medio constituens: ipse in dextro cornu stetit, ubi multos Indos lanceis, lapidibus, jaculis & variis missilium generibus armatos locaverat.

VACCÆ de Castro acies hoc modo stabat, ipse inter primores cum triginta equitibus cæteram aciem antecedens postea tamen suorum rogatur, in postremum agmen sefererecepit. Equitum alæ duæ ab utroq; cornu locatæ: dextrum Alphonso Alvarado, lævum Petro Alvarez Olguino, cum Regio vexillo tuendum datum: pedites in medium accepti. Indi, qui in Didaci auxiliis erant, primi ante cæteram aciem progressi, pugnam laceßentes, ab hostibus strenuè pelluntur. Tum Didacus ferociter in hostem invehitur: jamq; acri undique coorto certamine, Castrii pedites tormentis adversariorum potiti: & Didaci milites multis hostium cæsis, duo rapta signa referentes, omnia tumultu & dissonis clamoribus repleverant: quum jam propinqua nox & dubia victoria omnes ad pugnam acius incenderet. Ergo utrisq; ad extorquendam hosti victoriam ingenti animo connitentibus multum ibi sanguinis fusum est. Ad extremum Vaccæ victoria fuit, sed ea non incruenta. A parte Cæsaris, trecenti amplius Hispani cecidere, & ducum ipsorum pars maxima: Almagristarum centum ferme & quinquaginta: nonnulli Guaman-guam & alia loca, prout quemque fuga tulerat, diversi petiere: sed Vaccæ jussu capti, Licentiato Gamæ traduntur.

*Almagrus
ab amico
cum fortu-
na fidem
exuente
proditur.
Almagrus
capite ple-
ctitur.*

Is cognitis omnium causis, in noxios, sed maximè in duces ipsos & seditionis capita, animadvertit: quosdam diversis equis distrahi, alios è patibulo suspendi jussit: milites aliquot exilio damnavit. Didacus ipse à prælio, sequentibus tantum quatuor militibus, Cuscon fuga petierat, eas sibi latebras tutas fore ratus: sed Rodericus Salazar urbis Prætor, quem ipse multis beneficiis donisq; honestaverat, clade ejus audita, quorumdam aliorum civium consensu eum correptum Vaccæ tradidit. Is Didacum capite plecti jubet: ejus morte provinciæ pax reddita. Mox Vacca Indos captivos inter milites, qui fidelem ac strenuam operam ei bello navaverant, velut prædam dividit: cæteros ad novas terras subigendas dimittit. Inde Indis de integro calamitates gliscere, quos Hispani, vacui bellis, aurifodinis exercendis, aliisq; intollerandis laboribus vexabant.

CAPUT X.

Blasus Nunnez Prorex SC. de Indorum libertate rigidius urgens Hispanorum odia in se concitat. Gonzallo Pizarro duce publicè adversus Proregem bellum ab iis suscipitur. Prorex Procuratorem regium interficit.

*SC de Indis
in liberta-
tem resti-
tuendis.*

DUM apud Peruenes hi rerum motus agitantur, Indicus Senatus, Cæsaris jussu, Edictum de Indis in libertatem restituendis de integro confirmat: & Peruanæ provinciæ Prorex designatur Blasus Nunnez Vela, ingentis spiritus atq; animi vir. Hic Cæsareo diplomate instructus, cum quatuor Adsectoribus, Licentiato Didaco Cepeta, Petro Ortizio, Johanne Alphearez & Doctore Lifone, ab Hispania solvit.

QUUM

Quum sub finem Januarii mensis, Anno M D XLIV. ad Nomen Dei appulisset, ibiq; Hispanos è Peruana provincia transgressos reperisset, cum magna auri & argenti discessum in Hispaniam parantes: cognoscere ex illis voluit, quibus artibus aurum illud quæsisent. Quippe istos Indica mancipia, quæ ipsis in parte prædæ obtigissent, vendidisse acceperat, contra leges nuper in Hispania latas. Itaq; Regiis magistratibus, ut aurum illud retineant, quoad verum quærendo cognosceret, imperat. Ea res multis civibus nova atq; insolens visa est: præsertim quum in ea urbe id ab eo tentaretur, quæ extra ipsius provinciæ fineis esset. Ipse tamen nihilo secius, nisi adfessorum & aliorum Hispanorum, quorum opes in ea colonia multum pollebant, interventu ac precibus mitigatus esset, pecunias eas omnes haud dubiè in fiscum redacturus erat: ac sic quoq; ægrè admodum omnia dominis restitui iussit.

Exin terrestri itinere Panamam petit usq; adeo Adfessorum pertectus propter crebras ipsorum inter se altercationes, ut subinde diceret, Ab Cæsare & Senatu Indico se quatuor Adfessoribus ineptissimis instructum, quorum unus adolescens esset, alter stolidus, tertius stipes, postremus inscitia insignis. Quippe Cepeta adolescens erat, Johannes Alvarez stolidus, Petrus Ortiz, imperitus literarum, & Latinæ linguæ planè ignarus, & quartus stipes & ineptus homo. E Panama in Peruanum regnum vela faciens, decimo tertio, quam solverat, die Tumbesiæ oram tenuit: neque ulla navis tam brevi cursu spatium illud umquam percurrerat.

Ab eo loco restituendæ Indis libertatis initium faciens, vetat, ne Hispanis quidquam commeatus aut mercium dent, nisi per soluto pretio, vetat, ne Hispani ipsis ad bajulanda onera & vecturam sarcinarum invitis abuterentur. Nam, qui ante eum ei regno præfuerant Gubernatores, edicto jusserant, ut omnibus Hispanis, qui pedibus iter facerent, eorum locorum Cicaci tres Indos bajulantis eorum sarcinis attribuerent: equitibus verò quinque: insuper singulis pullum gallinaceum, cuniculum, & patrii vini (quod illi *Azua* appellant) lagenam unam, sine ullo pretio præberent. Hæ omnia prorex sustulit.

Quum fortè Tumbesiæ in sacerdotem & Gonzalli Pizarri clientem quendam domesticum incidisset, qui prælio adversus Didacum Almagrum gesto interfuerant, utrumq; in patibulum egit: in urbe San-Michaelis Didacum Palominum Indis vasallis privavit, quod eos durius & inclementius haberet. Gravissimè se in eos animadversurum minabatur, qui ipsius imperiis atq; edictis audientes non essent.

Inde Trugillium transgressus Edictum de Indorum libertate promulgat: quumque ab eo cives provocare vellent, provocationem non admisit, causatus se à Cæsare expressum disertumq; mandatum habere Edicti strictè adeo & exactè servandi, ut appellationem ab eo nullam aut exceptionem admitteret. Omnes obstinatum & inflexibilem proregis duritiam experti, & ipsum & leges, & earum latores diris execrabantur. Qui servos regio signo inustos habebant, vulgo sortem suam miserantes dicebant, nullam sibi aliam superesse opem, nullam præterea rationem, qua uxores, liberos & domum sustentarent. Qui eas provincias subegerant, conceptum animis dolorem perferre non poterant, palàm conquerentes: Postquam pro imperio & gloria Cæsaris corporibus & fortunis consumtis, ei opulentissimum & pulcherrimum Regnum suis manibus quænaverint, egregia scilicet sibi precia laborum persolveri.

Sed cum acerrimè omnium perstrinxit Monachus Ordinis D. Mariæ (Petro nomen erat) quum in has voces erumperet: Indigna præmia suam Majestatem iis redde-

*Proregis in
Adfessores
suos falsè
dictum.*

*Indorum
servitus sel-
vitur.*

*Monach
intempesti-
va liberta-
tis poenas
morte luit.*

re, qui tam fidelem & strenuam operam ei navant : & eas leges explendæ avaritiæ laras rapinam potius quam sanctitatem & justitiam redolere. Neq; alio spectare omnia Edicta, quæ ex Hispania venirent, nisi ut augerentur Regii reditus. Itaq; his verbis offensus prorex noctu carnificem summisit, qui Monacho gulam frangeret.

Jam superbiæ proregis & durarum ejus legum fama ubiq; sparsa erat, quum Hispani malle se mortem oppetere, quàm ejuscemodi morem gerere legibus, palàm ferentes, omnibus locis tumultum & seditionem agitant. Miserat fortè prorex Cuscon ad Vaccam de Castro legatum quendam suum. Is rogatu civium admittere eum in urbem noluit: ac brevi cum multi Hispanis, quo propius rerum statum inspiceret, in civitatem Regum contendit. Appropinquantem urbi cum magno comitatu cives admonent, ne ingre diatur, quippe vereri se ne aliquid secus, quàm vellet ipsi accideret, ob exclusum prore- gis Legatum. Præterea quod tanto agmine stipatus veniret, suspicionem de se aliquam moturum. Itaq; Cuscon potius reverteretur, & civitatem Regis nomine obtineret. Sed Vacca regredi haud satis auctoritati suæ decorum existimans, maximam comitatus par- tem dimittit, quo minus suspectus esset, & cœptum iter peragit. Brevi Limam ingressus, commotum civitatis statum & res perturbatas offendit.

NONNULLI civium proregem monuerant, ut quamprimum posset, Trugillio ve- nire properaret, priusquam Vacca de Castro Limam ingrederetur : is ergo festinanter oppido egressus Limam magnis itineribus contendit. In itinere, eo loco cui Fossæ no- men est, inscripta parieti hæc verba repetit : *Quisquis fortunas meas ereptum veniet, maturè videat, quid agat. nam id quidem capitis sui periculo fecerit.* Præterea ei significatum est, decre- visse Limenses cives eum Perueni provincia ejicere, nisi edictorum effectum suspende- ret, quoad à Cæsare rebus aliter prospectum esset.

*Prorex dum
de summo
jure nihil
remittere
vult, odia
omnium,
mox rebel-
lionem ex-
citat.*

HIS simul de rebus plurimum indignatus Prorex Fossa movet : quúmque jam Li- mæ appropinquaret, Guilielmus Suarez Regius procurator (Factorem vulgo vocant) obviam ei egressus jusjurandum ab eo nomine Senatus exigit : privilegia videlicet, be- neficia, & jura ipsis à Cæsare concessa facta & tecta conservaturum, provocationemque à novis legibus admissurum. Prorex jusjurandum ita concepit, Se, quæ ad obsequium & honorem Cæsaris pertinerent, ea omnia facturum. Ita civitatem ingreditur : maximæ parti civium parùm gratus ejus adventus fuit : sed multò acrius odia omnium in se ac- cendit, quum Edictum de liberandis Indis promulgasset : quúmque à familiaribus ro- garetur, ne faceret, quippe seditionem adversus eum concituros Hispanos, contumaci- ter respondit, Se voluntatem suam & Cæsaris mandata prorsus exsequi velle. Mox etiam Vaccam de Castro in custodiam tradit, Edicta sua Cusci admittere noluisse eum arguens, & assumpta Gubernatoris auctoritate Indos inter Hispanos divisisse : postremò non facta à Rege potestate, armis adversus Almagrum certasse.

*Gonzal Pi-
zarrus dux
partium.*

PROREX tum cæteris factis, tum maximè Vaccæ vinculis, cujus in se benevo- lentiam studiùmque multò quàm antea majus Limenses experiebantur, tantam omni- um civium invidiam, tantum odium in se concivit, ut plerique Hispani Gonzallum Pizarrum crebris literis sollicitarent, ut Cuscon quam celerrimè veniret. Incidisse res magni momenti, de quibus cum eo ibi agere vellent. Is tum fortè erat apud Ciar- chas fodinis suis prorsus intentus, nec de his rebus quidquam cogitans : tum verò fre- quentibus nunciis & literis excitatus, Cuscon venit. Ibi conjurationis principes sævi- tiam Edictorum exponunt, quæ prorex attulerat : quam etiam ipse intolerabili con- tumacia oneraret, omnem ab iis provocationem respuens. Itaque Gonzallum orare omnes

omnes, ut propugnandæ vitæ ac fortunæ suorum summum se Ducem & Procuratorem partibus ostenderet. Polliceri ac jurare singuli se strenuam fidelémque operam navando fidem illi datam ad ultimum præstituros. Abnuere primò Pizarrus, & id à se expectari petique non debere dicere: quippe Edictis repugnare, quid aliud esse, quàm repugnare ipsi Cæsari, qui eorum obsequium effectumque tam exactè urgeret? Verum, qui eas terras subegerant coloni, inceptum suum ab omni rebellionis suspicionem purgantes, & causam probantes, flexere tandem ut imperium illud à se suscipi pateretur.

His suffragiis Gonzallus Pizarrus Gubernator & Procurator generalis Peruanarum provinciarum designatus, vexilla depromit, & brevi quadringentos amplius milites contrahit. Hæc ita Cusci gesta esse posteaquam Proregi allatum est, Hieronymum Loaisam Limensem Episcopum Culcon ad Gonzallum mittit, oratum, ut suscepta adversus Regem suum belli consilia omitteret: ac Limam ad reconciliandam secum concordiam veniret. Id quidem eum pro certo habere posse, nullam ipsi incommodam Legem ab se allatam esse: imò venisse, ut eum ingentibus præmiis & meritis afficeret. Verum Episcopus à Pizarro neque auditus, neque admissus, irrita legatione rediit.

Prorex, cognito Pizarri animo, metuens, ne ille prius ad Limam cum exercitu esset, quàm ipso bello necessaria parasset: quinquaginta tormentularios ad præsidium sui corporis comparat: quantum militum potest, contrahit: è variis locis nova subsidia arcessit: Quintæ vectigal retinet, quod Vacca de Casto confecerat, ut primo quoque tempore in Hispaniam mitteretur: ac præterea pecuniæ summam in sumptus belli & stipendia militum mutuò sumit. Itaque brevi ad eum Petrus de Puellis Guanuco, Gonzallus Diaz è Piura cum multis Hispanis è Quitensi provincia profectis confluent: sed isti paucis post diebus, quam Limam venerant, cum omnibus ferè militibus aliisque trib. mil ad Pizarrum transfugiunt. Nec multò post aliquot nobiles, qui apud Factorem seu procuratorem regium in hospitio erant, cum duobus ejus nepotibus à prorege ad Pizarrum transivere. Id ubi proregi nunciatum, extemplò Alphonsum de Monte majore cum quinquaginta equitibus ad capiendos transfugas mittit. Ille fugientes assequutus, proditur à suis, & ab iis, quos persequabatur, capitur: inde omnes uno agmine ad Gonzallum Pizarrum concurrunt.

Interea prorex, quem non minus defectiones suorum quam hostium apparatus angebant, Factori in primis succensebat, ei utique vehementer infensus, quem totius mali causam esse suspicabatur. Tandem hominem noctu arcessit: vixque ille domum ejus ingressus erat, quum iræ impotens, Ecquæ tandem sunt istæ, quas moliris proditioes, Factor? in malam tuam rem huc ad me venisti, quem tu technis tuis pervertis. Ad hæc Factor: Ego tam bonus Regis servus sum ac Dominatio vestra. Prorex: Mentiris per gulam, inquit, simulque pugionem stringens gemino ictu eum confodit: deinde ingestis vulneribus confectum à domesticis, projici in præceps è cœnaculi pergula jubet: corpus ejus à proregis mancipiis licentia tenebrarum, quum nemo prohiberet, pedibus tractum & multis ludibriis vexatum est. ut illuxit, honorifico funere effertur.

Licentiatum Carvajal, ubi fratrem à prorege interfectum cognovit, juravit se non prius quieturum, quàm mortem ipsius ultus esset. Ea quidem Factoris cædes plebisque civium tantum terroris injecit, ut ne eadem à prorege in se exempla ederentur

vulgò pavitantes, Gonzalli Pizarri adventum ardentibus votis optarent, qui ipsis perperam eam formidinem demeret.

CAPUT IX.

Prorex Trugillium migrare constituit. Tumultu Limæ orto, capitur & custodia traditur. Gonzallus Pizarrus partium imperium & bellum in Proregem suscipit. Machicaus Panamam diripit. Iniosa ei sufficitur, Verdugus Nomine-Dei potitus, mox inde à Pizarristis ejicitur.

PROREX ut perfecto demum facinore magnitudinem ejus intellexit, omniumq; in se accensa odia, hostis debellandi spe amissa, cum Regio Senatu Trugillium migrare constituit. Instaurare eo loco vires cogitabat: itaq; quamvis repugnantibus Assessoribus, duas naves instrui jubet, & Alphonsum Richelmum Regium Præfectum ærarii, Alphonsum rationarium Quæstorem, aliosq; præterea nobiles evocari jubens: negotium dat iis, ut in diem crastinum præstò sint. Quippe Trugillium navigare sibi esse in animo: & Velam Nunnez quidem fratrem suum terra cum militibus mittere: se verò cum conjugibus ac fortunis omnibus tum Adfessorum, tum colonorum, maritimo itinere abituros. Nulli eorum satis animi ad contradicendum fuit: ergò magis non ausi repugnare, quam consilium probantes abeunt, & omnia Adfessoribus enunciant.

Prorex nemine persequente fugam spectat.

Lima ex trepidatione Proregis tumultus oritur.

Illi, quum inter se ea de re deliberassent, Lima non excedere statuunt: simulq; edicunt civibus, ne conjuges, neu quid rerum suarum exportari & in naves imponi sinerent. Ipsi quoq; Proregi fortiter abnunciantes, commonefaciunt, si Lima discederet, hostibus aucturum animos: manentem contra frenos eorum audaciæ injecturum. Præterea sibi à Cæsare disertè mandatum, ut in ea civitate, non alibi, sedem figerent: neq; aliò migrare, salvo ejus imperio, sibi esse liberum. Prorex tamen omni obnunciatione & obtestatione neglecta, pertinaciter in proposito perstans, discessum parabat, quum in civitate ingens repente tumultus oritur. Rapta arma: Vela Nunnez stans in foro cum aliis Proregis ducibus, mox desertus à militibus, metu hostium in cœnobium San-Dominici confugit: alii domum Proregis irrumpunt, & fores occludunt: circumfusi ædibus cives quadrantis horæ spacio Proregem obsident: quem milites clamoribus magis, quàm armis propugnabant: quum innoxii lancearum hastilibus, cuspidibusq; retro versis, subeuntem propellerent hostem, & fistulas ferreas sine globis in vanum disploderent.

Tandem Antonius Robles scala in murum evadens, domum irrumpit: portam recludi jubet: Dominicani quidam Monachi Proregem adeunt, & ut sese dedat, admonent. Ille tandem eorum precibus expugnatus, Laurentii Aldenæ aliorumq; aliquot trib. mil. fidei sese permittit: & ad Licentiatum Cepedam deduci se jubet. Ut in conspectu fuit, ingenti dolore anxius, quod obviis quidam, ipsum dum deducitur, infesto tormenti ictu appetierat, Cepedam ita affatur, Domine Cepeda, inquit, rogo te, ne quis me interficiat, ut mei curam habeas. Cepeda cohortatus, ne pavesceret, eum domum suam deducit. Mox etiam Adfessores consolantur hominem, & se ejus calamitate gravissimè affici affirmant: se ut caperetur neque operam neq; consilium dedisse, sed quando ita accidisset, ut in ipsorum potestate esset, pro bono atq; ipsius utilitate facturos, ut eum in Hispaniam ad Cæsarem mitterent.

IN eo statu adhuc erant, quum civitatem novi de integro motus invadunt. Nonnulli Proregem solvendum, alii contra interficiendum censebant, aut certè è civitate pellendum.

pellendum. Tandem diu multumq; inter se altercati cives in eam sententiam omnes descendunt: Remittendum esse in Hispaniam ad Cæsarem, uti paulò antè diximus. Quippe ejus discessum multa sequutura commoda: Pizarum videlicet arma positurum: pacatam fore provinciam: atque ea Cæsari satisfactura. Ergo quæstione de Prorege habita eique culpa totius motus assignata, cum fratre in navim imponunt, centum amplius millia ducatorum domum referentem, quæ partim muneribus, partim stipendiis, partim rerum venditarum precii contraxerat. Eumq; cum omnibus fortunis Licentiatum Alvarez in Hispaniam deducendum tradunt. Is ad Tumbesiæ oram appulsus, Proregem liberavit: quo facto ei mox exitium attulit.

*Prorex in
Hispaniam
remissus
liberatur.*

Eodem ferè tempore Gonzallus Pizarus Cusco movens (paulò antè interfectis Philippo Gottierez aliisque aliquot nobilibus, quod ad Regem multa adversus ipsum scripssent) duobus à Lima mil. pass. castra locat. Quumq; ibi accepisset, Proregem solum Tumbesiæ exercitum contrahere: priusquam urbem ingrederetur, quo in se animo Assessores & nonnulli cives essent, cognoscere voluit. quippe non paucos inclinatis in Proregem studiis esse audiverat. Ergo à Senatu, omnium colonorum nomine, qui eas oras subegerant, civitatis imperium postulat, quantum id Regii obsequii respectus & totius provinciæ communis utilitas postularet. Maxima civium pars deferendum ei imperium censebat, metuentes ne vi irrumperet urbem ipsam diriperet: alii, Cepeda maxime, valida militum manu contracta fretus, omni ope propulsandum contendebat: sed ubi cognovit maximam militum partem transisse in castra Pizarri: tum etiam à nonnullis, quod vim quàm leniores vias experiri mallet, correptus: quum illi sine utriusque partis gravissimo damno prælii aleam tentari posse negarent, speciosiora suadentibus accessit. Hæc enim simulata tantum erant: neque alio animo ab iis jactabantur, nisi ut Regis os fallaci obsequii specie sublinerent. Omnium ergo consensu Gonzallus Lima ingressus Gubernator, addita exceptione, dicitur: Nempe ea lege, ut quoties Cæsar de rebus aliter statuisset, ipse eo se munere ultrò abdicaret: interea illud fideliter pro boni & Christiani viri officio, sub Dei & Regis auspiciis & imperio gereret.

*Gonzal. Pi-
zarri: Gu-
bernator
Peru. desi-
gnatur.*

Gonzallus jam Gubernatorem agens res civitatis componit, Senatum abolet, insidias ab eo metuens: quadraginta millia ducatorum à Regio fisco mutua sumit ad stipendia militum: Machicaum trib. mil. Panamam mittit: Doctorem Tejadam in Hispaniam delegat, qui Cæsarem de provinciæ statu, & quæ novas leges sequuta essent incommoda, certiorum faceret.

*Baticaum
Hispani
scriptores
vocant.*

Machicaus penuria majorum navium, duobus phaselis vela fecit cum quinquaginta tormentulariis: & oram præterlegens duas naveis ad Trugillium, & unam in Tumbesiæ ora cepit: Proregi terrorem intulit: Johannem Lanez in fugam vertit aliquot milites in portu-vetere contraxit: & prope Tabogam nave una potitus, ejus magistrum, quod demissis properè velis in deditiorem non venisset, ex antenna suspendit. Mox in Panamam appulsus, quum Johannes Gusmannus, qui militum pro Blasco Prorege electum habebat, eum ingressu urbis prohiberet, intercessit ejus provinciæ Gubernator. Nam quum audisset Machicaum non alia de causa eò appulisse, quàm ut Doctorem Tejadam, legatum & procuratorem à communi Peruensis provinciæ ad ipsum Cæsarem missum comitaretur: Gusmannum cohibuit. quippe æquum non esse inquiens legatis moram & impedimentum offerre, & nulla de causa humanis cædibus materiem occasionemq; præbere. Itaq; Machicaus patet aditus: ipse cum maxima suorum parte in terram egressus, naves aliquot, quæ in portu stabant, occupat: milites, qui Johannem

*Machicaus
Panamam
diripit.*

Gusmannum deseruerant, omnes sibi adjungit, cum multis volonibus erroneis, qui Nomine-Dei eò confluerant: Bartholomæum Peresium trib. mil. ejusq; signiferum interficit: ac multò plures interemisset, quòd initis de ipso occidendo consiliis ad exercitum ejus tradendum Proregi conspirassent, nisi sibi consulissent fuga: tormenta urbi propugnandæ comparata capit: negotiatorum tabernas vestiendis militibus exhaurit, se alias pro mercibus pretium persoluturum pollicitus. Exactis per hæc scelera aliq; multa aliquot mensibus, octo navibus & quadringentis amplius militibus auctus, Panama in Peru renavigat.

*Inioiosa
Machicao
sufficitur.*

*Proregis
frater capi-
se plectitur.*

PORRÒ metuens Gubernator Pizarus, ne prorex à Panama bello vires facillimè repararet, quod is locus navibus, quæ ex Hispania ad Nomen-Dei appellant opportunus & commodus esset, eum portum sibi occupandum statuit. Sed quum audisset Panamenses cives & mercatores de Machicai latrociniiis & rapinis plurimum queri, abdicato ei munere Petrum Inioiosam in ejus locum sufficit. Non defuere, qui intercederent, & Machicao munus illud continuari vellent: sed hæc sententia obtinuit. Inioiosa, proprætoris seu summi classis præfecti titulo auctus, cum centum quinquaginta tormentulariis à Calliao Limæ portu solvit inde oram præterlegens Velam Nunnez in portu Bonaventuræ cum viginti millibus ducatorum corripit. Is in eo portu duos myoparones instruebat, trajicere in Panamam, cogitans ibiq; proregi fratri suo milites conscribere. Eum captum Inioiosa Limam ad Gubernatorem mituit: qui mox eum tumultus cientem & colonias ad proregis partes fovendas sollicitantem capite plecti jussit.

INIOIOSA præterea Gonzalli Pizarri filium, quem captum Vela Nunnez secum ducebat, recuperat: & cum ea præda à portu Bonaventuræ solvens tribus navibus & duobus myoparonibus, Panamæ oram tenuit. Ibi tum fortè Johan. Lanez milites proregi contrahebat. Is, ut naves conspexit, extemplò pulsari tympana jubet, & in forum cum militum agmine progressus, quantum niti voce poterat, cives inclamat: Prodiite foras proditores, & Regiam provinciam à tyrannis defendite. Hæc verba multorum indignationem odiumq; in eum commoverunt.

POSTERA die Petrus Casaus summus ejus provinciæ prætor (Justitiarium majorem vocant) Joannis Lanez rogatu, milites Nominis-Dei colonia excit: simulq; ad Inioiosam mittit, qui causam adventus ejus quærerent. Ille se ad Ferdinandum Machicai nomina Luenda & dissolvenda venisse, respondet: eo factò, mox in Perusium regressurum. Attamen ubi ille Panamæ arma in se sumi & vim parari intellexit: nec pati ullo modo velle Johan. Lanez, ut urbem intraret: milites in terram exponit, & inter prominentes littoris scopulos collocat: myoparones cum aliquot tormentis oram radere jubet. Altera ex parte Johan. Lanez Panama obviam egressus, cum trecentis amplius Hispanis, castra prope hostem locat. Jamq; tormentarius, jussu Lanessii, machinæ uni, ignem immisurus erat: quum Monachus quidam ordinis D. Mariæ, crucifixi imaginem gestans, cum Petro Cabrera mula circumvectus, PAX, PAX, alta voce proclamat.

*Inioiosa, fra-
tegea.*

PROGRESSI ad colloquium utriusq; partis duces, his legibus fœdus ineunt: Ut Inioiosa viginti quinque tantum militibus comitatus urbem intraret: Reliquum exercitum & naves & Tabogam insulam procul urbe removeret, donec Machicai debita persolvisset: postremò nobiles viros duos, quoscumq; Lanez legisset, fidei obsides daret. Inioiosa his acceptis conditionibus, Balthassarem, comitis Gomeræ filium, & Paulum Menesium trib. mil. obsides tradit. Ita fallacibus promissis circumvento Lanessio, pax inter eos componitur. At paulò post, quum persolvendis militum stipendiis pecunia Lanessio deesset,

deesset, milites ejus terni quaternive ex urbe in Tabogam commeantes & ludicris cantionibus, quo minus suspecta res esset sese oblectantes, per omne induciarum tempus, paulatim omnes duci suo elapsi ad Pizarritas transfugere. Ipse tandem ab omnibus destitutus, uno reliquo pedisequo, fugæ comite, Panama decedit, & Carthaginem sese recipit. Inojosa orbam præsidio urbem cum exercitu intrat, festas inter militum voces clamantium, *VIVAT REX ET GONZALLUS PIZARRUS*. Mox ad Nominis-Dei coloniam occupandam & eum portum tutandum Petrum Cabreram & generum ejus cum duabus cohortibus mittit.

Non multò post Melchior Verdugus, Pizarri partibus infestus, cum ducentis militibus per emissarium Nicaraguenfis lacus secundo amne defluit. Ad Nomen-Dei noctu fortè quum appulisset, milites exponit. Egredientium in terram militum tumultu excitati coloni, Gallos esse arbitrati, in silvas confugiunt. Melchior in Cabreræ ædes ignem injici jubet, illum simul conflagraturum cum domo ratus: sed jam ille in Panamam cum genere aufugerat. Ad eum modum Verdugus Nominis-Dei potitus, eam præsidio munit.

*Verdugus
Proregis
partes fo-
vens No-
men-Dei
capit.*

At cives, quum multas à militibus injurias quotidie paterentur (illi enim militari licentia merces & quæq; obvia rapientes, aliâq; infanda edentes facinora, jus etiam prætexebant sceleribus: Id nimirum merito iis accidere, qui tyrannos adversus Regem defenderent) graves de illatis sibi à Verdugo damnis & injuriis querelas ad Doctorem Riveram, ejus provinciæ Gubernatorem, deferunt. Is Panamæ manebat: actum Petri Inojosæ auxilium implorans, cum eo Nomen-Dei cum centum & quinquaginta tormentulariis properat. Prius tamen, quàm vim adhiberet, Verdugum obtestatur, ut præstitis impensis & pensatis damnis, quæ colonis intuletat, provinciam suam extemplo repetere, Id, nisi spontè faceret, vim & arma exspectaret. Ad hæc Verdugus, Et eum & colonos graviora mereri, quando tyrannos in regia provincia foverent, responderet. Inojosa tam contumacis responso offensus, civitatem irrumpit, suos undique invadere hostem jubet. Verdugenses tanta tormentulariorum copia perterriti, ad hæc, ut qui nihil præcavissent, in compositi inordinatque, omissa sui defendendi cura, terga vertunt: & princeps fugæ ipse Verdugus in myoparonem raptim insiliit: certatimq; milites navigia è portu moliti inde omnes, præter unum vulnere impeditum, trepida fuga excessere.

*Verdugus
Nominis-
Dei ejici-
tur.*

CAPUT XII.

Centenus à Carvaile funditur. Prorex prælii fortunam adversus Pizarrum expertus vincitur & interficitur.

HÆc Panamæ & Nominis-Dei gerebantur: interea Gonzallus Pizarrus ad opprimendum Didacum Centenum, rebellionem adversum se mo-
lientem Franciscum Carvajalem præfectum castrorum legatum suum mittit. Is Centenum ad Potosiam assequutus, aggreditur funditque, usq; adeo captivis militibus immitis ut omnes suspendi laqueo juberet. Centenus ipse inter tumultum cum Lodoico Rivera & famulo uno in montes quosdam asperos Indis habitatos elapsus non procul Arequipa, perniciem effugit. Carvajal ea victoria insolescens & varia per loca infesta arma circumferens, omnia sanguine, ferro flammisq; miscuit, Ciarchas diripuit: atq; ex eo loco Arequipam, deinde Cuscon regressus, latrocinii, suspendiis, & corporum dilacerationibus quoscumq; Regis partibus faventes cepit, atrociter vexavit.

EODEM

*Prorex vi-
res instau-
rat.*

EODEM ipso tempore prorex in Popajano, provinciæ Venalcazaris agro erat: à Gonzallo Pizarro instante acriter cedenti diu jactatus, ejus manus vix effugerat: tum verò ibi delitescens, quum mendaci fama accepisset Pizarrum è Quito Limam concessisse, etsi captivitate fratris non mediocriter angeretur, spem tamen recuperandi imperii, vindictæq; à Pizarristis expetendæ, non omnem abjecit. Itaq; Sebastiani Venalcazaris ope quadringentos Hispanos contrahit, acieq; instructa procedens: ubi Ottabalum pervenit, Gonzallum nec Limam profectum, nec procul abesse cum valido exercitu adversus ipsum venientem cognoscit. Hoc tam inopinato nuncio perculsus sub vesperam crebris ignibus ad fallendum hostem passim excitatis, inde prima ferè vigilia movit: & per invios saltus atque aspera tesqua raptim exercitum ducens, ne ullo quidem quietis momento ad relaxandum laborem dato, totam eam noctem & magnam sequentis diei partem, ducibus Indis, ingens viæ spatium emensus est, ac vix tandem fatigatus & propè exanimatus siti, Quito pervenit. Ibi quum Numidica mulier aquæ ampullam unam ei porrexisset, sitim restrinxit: & à civibus de exercitu Pizarri diligenter sciscitatus, ubi validum esse comperit, aliquantulum expavit: mox collecto animo, multis consulentibus ut positis armis Gonzalli fidem ac clementiam experiretur: Vel mori strenuè sibi esse melius respondit, quàm se tali viro, id est, tyranno, dedere.

*Prorex à
Pizarro vi-
ctus infici-
tur.*

EXINDE nonnullorum fidei civium diffusus, Quito egreditur, & tribus ab urbe pass. millibus in modica planitie, castris locum deligit. Pizarrus, quem dispersis passim exploratoribus nullæ hostis res fallebant, fuga proregis comperta & quanto flexu viæ copias circumduxisset, milite sequi jussu cedenti instare constituit, & postera die patentibus locis eum adeptus, castra castris contulit. Prorex animosius, quàm prudentius suos in aciem eduxit: neque illi pugnam detrectant. Ac primo congressu tormentularii Pizarri pilis plumbeis hostium aliquot obriverant, hinc trepidantes equitum alæ proregi circumfunduntur: ille animosè pugnam ciens omnes pariter in hostem ducebat. Sed transversam regionum aciem equitum turma duce Cepeda incursans, faciliè perrupit. Prorex ex equo dejicitur, quumque oppressus pondere armorum niti ad resurgendum non posset, ignotus aliquamdiu inter suorum hostiumq; stragem fefellit. Mox quum Quitensis ædituus illac fortè prætervectus, propius se adeum applicuisset, tum prorex: Abstine à me manus, inquit: ego sum prorex. Sacerdos, Opportunè: tuis es, quem non quærimus. Ac confestim ad Licentiatum Carvajalem accurrens, latum illi hoc nuncium perfert. Is Factoris fratris sui cædem ulcisci ardentissimè cupiebat, quem prorex manu sua, ut ante diximus interemerat. Ergo properabat, ut jacentem hostem confoderet: ni Petrus de Puellis descendere equo parantem cohibuisset, Haud satis decorum ipsius auctoritati ejuscemodi facinus edere, admonens. Ille igitur, servo ad cædem misso, proregem obtruncari jubet. Interfecti caput abscissum Quito Carvajalis jussu defertur, & patibulo, unde capita noxiorum pependerant, affigitur. Neq; eo ludibrio contenti nonnulli, barbam etiam contemtim vulserunt. Tandem tamen corpus sublatum, deportatur Quito, & postera die jussu Gubernatoris honorificè conditur.

Sup. cap. 10.

Eo prælio Pizarristarum quinque cecidere, aliorum paulò plures. Gubernator moderatè victoria usus, cum hostibus clementer egit. Venalcazarem quoque, quamquam adversus se pugnasset, donis prosequutus, in suam provinciam remisit, & aliquot præterea prætores & duces. Boniliam Præfectum ærarii, & alios Quitenses cives captos, Chilen in exilium misit. Sed illi comparata clanculum navi in novam Hispaniam aufugere. In Guajaquil Manuelem Statum pro præfectum misit: ad Portum-veterem, Lupum Ajalam:

lam: Saufam Alphonfum Mercadillium: Trugillium, Didacum Moram. Ad hunc modum cæterarum civitatum imperiis distributis, Petrum de Puellis quoq; legatum Quito præficit, & inde progressus in civitate Regum ingenti omnium lætitia exceptus est.

CAPUT XIII.

Petrus Gasca componendis Peruanæ provincie motibus mittitur à Cæsare. Ad Gonzallum Pizarrum scribit. Pizarri & rebellium responsum. Multæ urbes à Pizarro deficiunt. Centenus Cuscon occupat.

INTER hos Peruensium motus, nuncius affertur Cæsari proregem à Limensibus captum, à Gonzallo Pizarro motam contumaciter rebellionem & sumpta adversum se arma. Ex quo ingenti dolore affectus est, graviter Adfessores incusans, quod talia consensu suo approbassent. Mox comperto, præcipuam mali causam à prorege ortam: illumque, quum nollet provocationem à novis legibus admittere, seditioni materiem & flammam subdidisse: aliquantum mitigatus, ne provincia majus detrimentum acciperet, superioribus vulneribus sanandis quieti ingenii hominem legere instituit. Nemo ad eam rem Licentiatò Petro Gasca aptior visus est, viro quem astutissimæ vulpis quam ferocissimi leonis similiorem facile esse crederes. Hunc Præsidis titulo auctum omniq; imperio, autoritate, & quibuscumque voluit petiitque literis ac diplomatis instructum, in Perusium mittit.

*ubi leonina
pellis non
sufficit,
vulpina
assuitur.*

Is Licentiatò Cianca & Renterio comitibus adjunctis, Anno M D XLVI. ex Hispania vela fecit, ac prospero usus vento quinquagesimo quinto, quam solverat die, ad Nomen-Dei appulit. Inde terrestri itinere Panamam progressus, quam occultissime fieri poterat, quo statu Pizarri res essent, sagaciter odorando & sciscitando pervestigabat. Si quando à Pizarristis fortè interrogaretur, quam ad rem ex Hispania missus esset, omnibus comiter ac sæpè capite aperto respondebat, Se ad componendos Peruensium motus, & abroganda edicta, quæ prorex attulerat, venisse: ac oblitteratis venia omnibus, quæ deliquerant, summopere se cupere eas provincias in pristinum statum reducere, ut omnes honestè pacificeq; viverent. Interdum etiam familiarius cum gregariis militibus sermonem socians, bono animo & hilari esse jubebat: se omnia velle recta & molli via consequi: quin etiam divitiis omnes expleturum pollicitus, non se aliò tendere affirmabat, quàm ut jus earum provinciarum recuperaret: & ipsi agnito errore sub imperium Cæsaris redirent.

*Gasca in
subdoran-
dis hostium
consiliis
mira soler-
tia.*

His & aliis multis ejuscemodi splendidis dictis omnium oculos perstringens, simul Inojosam aggreditur, & ad tradendam sibi cum exercitu classem sollicitat. Dein ad Pizarrum literas mittit, (b) quarum sententia hæc erat: Si imperium & arma spontè poneret, veniam ipsi omnium anteaactorum à Cæsare tribui, & abrogatis legibus novis omnib. fortunas suas relinqui. Porro, ne eorum, qui ipsius partes hætenus sequuti essent, fidei nimium inniteretur. quippe illos, simul ac vocem Regis audissent, veniam & pacem offerentis, omnes ab eo ad unum defecturos, & perniciem eosdem ipsi allaturos, quibus salutem suam crederet.

*Gasca fal-
laces ad Pi-
zarrum
litera.*

His acceptis literis Pizarrus, advocato primorum consilio, omnes sententiam liberè dicere jubet. Illi, re diu multumque deliberata, tandem congruentibus fermè

E

in

in unum omnium sententiis decernunt, Primum omni ope Gascam Peruanæ provinciæ aditu prohibendum esse: deinde mittendum legatum ad Cæsarem, qui de proregis morte ei explorata omnia & certa referret: tum Regiæ ejus Majestati supplicaret, ut propitia volensque provinciæ imperium Gonzallo Pizarro confirmaret. Id, si ab eo impetrarent, magnam vim pecuniæ ei se ultro contributuros. His decretis, F. Hieronymum Loaisam & Laurentium Aldanam in Hispaniam delegat, ac Epistolam ad Gascam præsidem communi omnium nomine scribunt, legatisque eam sexaginta quatuor Provincialium, qui eas terras pro virili parte manu ceperant, chirographis subscriptam & obsignatam ad eum perferendam tradunt. Exemplum ejus infra scriptum est.

Gonzalli & partium ad Gascam magnanimum responsum. MAGNIFICE Domine, te Panamam advenisse, & nunc quoque de trajectu in Peruensem provinciam cogitare, accepimus. Equidem si paulò maturius & ante proregis mortem venisses, id nobis non minus jucundum, quàm utile futurum fuisse testamur. Nunc autem post tot intestina bella & Hispanorum cædes non tantum parum

„tutus in has provincias adventus tuus, verum etiam detrimentum aliquod gravius allatus est. Quare multò satius videtur, & cum publico omnium bono conjunctum, „ut tu in Hispaniam cum legatis nostris redeas, quos ad Cæsarem mittimus, ut ei horum „motuum causas successusque & consilii nostri summam exponant: petantque ab eo, „ut Gonzallo Pizarro hujus provinciæ imperium proroget ac confirmet, peritissimo omnium viro ac longo rerum & tractandæ provinciæ ulu assuefacto: qui etiam propter „singulares ipsius virtutes ab omnibus meritò velut parens patriæ habetur & diligitur: „qui provinciam pace & justitia regit: qui Regia vectigalia ac redditus sanctos rectosque „præstat. Ac nos quidem eam gratiam à Cæsare accepturos confidimus, propter egregia „in eum merita & constantem in obsequio & fide perseverantiam: quam, etsi ab ipsius „legatis & præfectis bellis civilibus & rapinis adeo voracibus, ut ne vectigalibus quidem Regiis pepercerint, crudeliter vexati, integram hætenus retinuimus. Facile quoque nos ei probaturos speramus, quæcumque propugnandi nostri causa sumptis in eos armis gessimus. quidquid enim hujus fecimus, quod leges permittunt, juris nostri tuendi gratia fecimus. Quare veniam aut gratiam criminum nullam ab eo petimus: quando deliquisse in eum aliquid nobis conscii non sumus. Te verò pro eo studio ac zelo, quo hætenus semper in Dei cultum & Regis obsequium affectum esse præ te tulisti, magnopere oratum volumus, ut Hispaniam repetas, & quæ his provinciis recreandis commoda necessariaque esse pro tua prudentia perspicias, ea coram ipse Regiam majestatem edoceas. Quod te quidem ita facturum speramus.

Inojosa classem Pizarri Gascæ prodit. LITERAS quoque dant ad Inojosam (& hoc idem Pizarro Laurentio Aldanæ in mandatis dedit) ut Petrum Gascam L. millibus ducatorum donatum in Hispaniam remitteret: aut si potius ita videretur, eum interficeret. Id mox, allatis Panamam literis, Laurentius Aldana præsidi Cascæ indicavit, monuitque, ut ab occultis hostium insidiis ad ipsius cædem structis caveret. Præterea ei pro certo retulit Pizarrum numquam sponte passurum, ut Peruanam provinciam intraret: quamquam alioqui complures bene in Regem animati eum multò libentissimè usuri essent. Cæterum quum Inojosa nullo pacto adduci posset, ut classem Cascæ proderet, nempe fidei Pizarro datæ nondum immemor, ad ultimum tamen Cæsareis literis inspectis, quibus anteactorum omnibus, qui à Pizarri factione ad Regem descivissent venia dabatur, expugnatus eam tandem tradidit: Tanta re tam facile potitus Gasca, sine qua frustra in oppugnando

gnando Pizarro se fatigasset, ingenti lætitia, eundem Inojosam ut ante classi præficiens: cæteros quoque classiarios duces suo quemque gradu atque ordine, quem prius obtinebat, relinquit. Simul Nomine-Dei aliquot tormenta & machinas advehi jubet, quas ex Hispania transtulerat: mox etiam Mexico, Guattimala, Nicaragua, Dominica, missis ad præfectos literis, milites, equos, arma, commeatus, contrahit: pecunias in stipendia militum mutuas à mercatoribus sumit: Laurentium Aldanam ad promulgandas Veniæ generalis literas & novarum legum abrogationem, tribus navibus in Perusium mittit.

*Gasca hostium duces
premiis &
honorum
specie in-
scat.*

ILLE Panama solvens, nullo loco prius terram attigit, quàm in Calliaum Limæ ostium pervenisset. Inde navim unam è tribus Trugillium, alteram Arequipam mittens, pluribus simul locis Regia diplomata & classis defectionem evulgat. Qua ex re factum est, ut maxima pars civitatum, fama de classæ ab Inojosa Gasca prodita sparsa, à Gonzalo Pizarro deficeret. Primum Trugillii Didacus Mora, Quiri Rodericus Salazar ab eo descivere, quorum hic Petrum de Puellis jacentem in lectulo pugione confodit: Franciscus Ulmeus in Guajaquil Emanuelem Statium interemit, jam tribus aliis in Puña insula civibus interfectis. Quæ quidem cædes jam reflexo explicatoq; adversus rebelles & proscriptos vexillo Regio, impunè grassabantur.

*Amici cum
fortuna si-
dem mu-
cantes.*

QUUM fortè tantas inter rerum procellas ad portum veterem essem, Didacus Mendez Lupum Ajalam cepit, Moralem trib. mil. strangulari jussit: sed ab istis hæc ulciscendi potius rabie quàm studio justitiæ fiebant. Didacus Centenus à Didaco Alvare Arequipa excitus è montium latebris, in quas se abdiderat, prodit, & se Alvari jungit, affluentibus quotidie aliis, cum octoginta Hispanorum globo, quos ejusdem causæ fors aggregaverat, Regis nomine Cusco occupare properat: eam tum trecentorum militum præsidio Antonius Robles obtinebat, quos paulò post ad Pizarrum ducturus erat. Id, ut comperit, Centenus noctu urbem intrat: hostes incautos & sopitos opprimit. Multi trucidati, vulnerati plures: dux ipse vivus capitur: ei Centenus cervices abscindi jubet, & cæteram multitudinem, amisso duce, sub imperium Regis faciliè redigit.

QUA victoria admodum inflatus, Cusco movet, & Potosiam adversus Alphonsum Mendozzam & Johannem Silveiram contendit. Hi duo Pizarri legati erant, eo loco iussa ejus cum valida manu expectantes: sed ubi Centenum adventare intelligunt, ei obviam ultro egressi copias junxere. Quibus ille viribus auctus Tiquacacensis lacus claustra occupat, & cum exercitu ibi confidit, eo consilio, ut præsidem opperiens, simul obfesso eo transitu omnia itinera hosti intercluderet.

(b) PETRUS Gasca longa epistola Gonz. Pizarrum monuit, ut abdicato Gubernatoris munere, sponte sub fidem atq; imperium Cæsaris concederet. Ejus exemplum extat apud August. Zarat. hist. Peru. lib. 6. c. 7. Eam per Petrum Hernandum Paniaguam misit, simulque Caroli Cæsaris literas ad Gonzal. Pizarrum scriptas, Anno MDXLVI. Earum literarum sententia hæc erat:

R E X.

GONZALLE Pizarre, tum literis tuis, tum aliorum relatu, certiores facti sumus de exortis in cæ Peruanis provinciis motibus, cæterisque rebus, quæ ibi acciderunt, ex quo Prorex Blasus Nunnez Velazquez noster, & cum eo Regiæ Curie Auditores eò missi sunt: quod nimirum illi novas leges atq; Edicta à nobis facta ad justum earum regionum regimen, & clementer tractandos earum indigenas, rigidius exsequi vellent. Ac certum quidem habemus, nec te, nec eos, qui te sequuntur, eo consilio secessisse, ut imperium nostrum exueretis: sed tantum, ut rigorem & asperitatem declinaretis, qua dictus Prorex ita uti strictè volebat, ut nullam ab iis legibus provocationem admitteret. Itaque, totius veritate accuratè

E 2

perspecta

perspecta, simul audito Fr. Maldonado, qui abs te & Provincialibus colonis missus nobis omnia retulit:
 Licentiatum Gascam, è sancta & generalis Inquisitionis corpore ac consilio nostro eò mittere visum
 est. Quem idcirco mandatis ac potestate instruximus, ut eis terris pacè ac quietè reddita, quæcunque ad
 Dei cultum provinciarum constitutionem ac decus, & colonorum, clientium nostrorum, & indigena-
 rum, commoda pertinere ipsi videbuntur, ea omnia curet ac provideat. Quare vobis mandamus at-
 que injungimus, ut quæcunque dictus Licentiatum nostro nomine vobis edixerit, ea præstetis, ac perinde
 dicto audientes ei sitis, ut si ea à nobis ipsis mandata essent: tum ut quantocunque poteritis, favore &
 ope eum juvetis, quo facilius commissa à nobis perficere & exequi possit. Quod vos præstituros confidi-
 mus. Ac me quidem scito habere in memoria, & habiturum benefacta & officia in me vestra, tum quæ-
 cumque Marchio Franciscus Pizarro frater tuus imperii meipropagandi causa præclarè & fortiter gef-
 sit: atque eorum tum liberis ejus tum fratribus suo tempore præmia persoluturum. VENELO, XVI.
 die Februarii, Anno M D XLVI.

EGO REX

Mandato suæ Majestatis:

Franciscus de Frafo.

CAPUT XIV.

Gonzall. Pizarro amicorum præcipui deserunt. Centenus ab eo prælio vincitur. Chilensem pro-
 vinciam, suadente Carvajale, petere abnuat.

INTEREA Pizarro è Regum-civitate miseram partium ruinam, & paula-
 tim diffugientes cum fortuna amicos, conspiciens, eos præsertim qui su-
 sciipiendi hujus incepti præcipui ipsi autores & participes fuissent: ac jam
 à Petro Inojosa, in quo uno maximè spem ac præsidium rerum suarum
 collocaverat classem Gascæ proditam, atq; ab omnibus ferè sociis populis
 sumpta in se arma: ingenti quidem dolore percuti, non tamen tot adversis casibus fran-
 gi aut animum abjicere. Itaque adversum mala insistens spei, Johannem Costam ducen-
 tis cum militibus Trugillium adversus Didacum Moram mittit: sed is, quum Didacum
 Cassiamalcam concessisse, & se validiorem esse comperisset, Limam revertitur. Eum mox
 Pizarro cum majoribus copiis Cuscon ablegat, ut inde Centenum ejiceret, quem in ea
 urbe esse existimabat. Paulò post istius discessum, Laurentius Aldana Limensem portum
 quatuor navibus invecus, ingentem Pizarri exercitui terrorem intulit.

Göz. Pizar-
 ro invidius
 in adversis
 animus.

Pizarro a-
 micorum
 præcipuo-
 rum defe-
 ctionibus
 vulnera-
 tur

IN ea trepidatione Johannes Rojas & Alphonsus Maldonatus cum multis aliis Pi-
 zarro deseruere. Pizarro, ne plures ad hostem transfugerent veritus, Lima Arequi-
 pam migrare constituit: sed ne ea quidem res Licentiati Carvajalis fugam morari po-
 tuit, qui cum omni familia, cognatis & amicis repente à Gonzallo descivit. Ejus homi-
 nis transitio Gubernatoris animum vehementer pupugit, quod is è primoribus exerci-
 tus ducibus erat, & inter omnes amicos præcipuo honore cultus à Pizarro. Ergo ipse Li-
 ma excedens, per celeres equos ad Johannem Costam scribit, ut quam celerrimè Are-
 quipam veniat. Quum prope Guamangum esset, Sottus summus Præfectus castro-
 rum Martinus Ulmeus trib. mil. cum maxima cohortis parte, eum deseruerunt. Interea
 Arequipam ipse, Laurentius Aldana Limam ingreditur, & vexillum Regium attollit.

GUBERNATOR, reverso Johanne Costa, dubius animi, eum & reliquos amicos,
 qui

qui fidem non mutaverant, in consilium adhibet, quid optimum factu esset exquirens: neque enim jam de imperio, sed de salute agi. itaque quando retinendæ provinciæ nulla spes esset, vitæ saltem consulerent. Quum omnibus nova exilia, novas quærendas terras placeret, & ad id Chilenfis provincia opportuna videretur: Pizarrus militem ire in ordines & disposito agmine ingredi jubet. Quingenti fermè Hispani milites, multis Indis lixis & calonibus admixtis, erant.

At Pizarrus cogitans recto itinere tendentibus necessariò transeundum esse, qua Centenus cum mille ac ducentis Hispanis angustias quasdam infederat, Franciscum Spinofam cum triginta equitibus viam propter alveum Tiquacacensis lacus sequi jubet, ut hosti velut illac ituri speciem præbens, eum ad impediendum transitum in illam partem averteret. Ipse verò diversa via Carvajale præfecto castrorum cum toto exercitu præmisso, per Uscovium asperrimos Guamangæ montes perstringens tendebat. Ibi sacerdos fortè repertus, Cæsarei exercitus explorator, ab eo suspendi iussus est. Centenus ab Olea trib. mil. qui ad eum transiverat, de Pizarri consilio edoctus, ex eo loco movet & Pucoranum properat. Pizarrus ubi hostem recta ad se tendere comperit, se Guarinæ saltu & hostilibus copiis clausum ac viribus imparem: mittit ad Centenum, Se provincia omni ultrò excedentem in Chilen migrare: proinde transitum liberum abeunti concederet. Centenus enim verò negare se daturum: sed petere ut se in ipsius fidem ac potestatem permetteret. At Pizarrus, TU NON ES REX, inquit, ut me tibi dedam: tu nuper “
unus è meis clientibus & domesticis eras: verum quum fortè aliquid à me flagitanti ne- “
gasssem, tu adversum me arma sumfisti. “

Ab hoc responso Centenus ulterius pergens, emissarius Tiquicacensis lacus ponte intercisso, Pucoranum pervenit, ibiq; xv. millib. pass. à Pizarro castris positus aliquot dies confedit, ratus haud dubiè Pizarri milites ad se transitionem facturos. Verum ut ab illis nihil moveri videt, octo millia pass. propius hostem admotis castris: copias Alphonso Mendozzæ & Johanni Silveræ legatis tradit. Ipse, lateris dolorem causatus, cum Johanne Solano Cuscensi Episcopo in tutum locum secedit. Alphonfus Mendoza & collega, quibus hostem ultrò aggredi certum erat, aciem tumultuariè, ac contemtu hostis negligenter ordinant. siquidem jam certam victoriæ spem præceperant animis, multa & vana jactantes & ludicra inter se cientes certamina, quum videlicet se Pizarristis, etiamsi triplo tanto plures essent, facile pares esse dicerent.

CARVAJAL de ordine & loco, in quo hostium acies instructa stabat, ab exploratoribus edoctus, confestim ad Pizarrum, Illustrissime Gubernator (inquit per Deum ju- “
rans) ecquid proditores istos invadimus? quid cessamus? victoria quidem in manibus “
est. Simulq; dispositis agminibus, cum maxima tormentulariorum parte cæteram aciem strenuè antegressus, repentino incursu hostium stationes irrumpit. Ac primo quidem congressu tormentularii ingentem stragem faciunt. Sed Alphonfus Mendoza cum xl. tormentulariis, & omni suorum equitatu in Pizarri alam vehementer invecus, propè in fugam verterat: ni Carvajal huc illuc ad animandos milites agmina obequitans, quanto in discrimine esset Gubernator, animadvertisset. Simulq; is Johannem Torrem ad opem ferendam nomine ciens: Agedum, inquit, patrono nostro succurramus, qui in magno “
periculo est, ni maturè subveniatur. Ergo accitis promptissimis in eam partem accurren- “
tes, prælium instaurant, nec tantum labantem sustinuerunt aciem, sed omnibus viribus ad victoriam connisi, pepulere hostem. Tandem Centeniani, quum furentium inimico- “
rum impetum tolerare non possent, abruptis ordinibus & defessi funduntur. Simul ac “

*Prælium
Pizarri
cum Cen-
teno.*

*Pizarri vi-
ctoria de
Centeno.*

suorum fugam Centenus è tuto conspexit, non exspectato Episcopo, in filiis in equum aufugit. E Pizarri exercitu circiter octoginta Hispani cecidere. Cepeda & Johannes Costavulnerati sunt. Ex hostibus quadringenti & quinquaginta desiderati sunt: in iis Johannes Silvera, & alii trib. mil.

SECUNDUM eam victoriam Pizarrus Carvajalem cum xxx. tormentulariis versus Arequipam mittit, si fortè Centenum fugientem exciperet. Is Centeno non reperto, urbem intrans aliquot cives pecuniis spoliatur. Pizarrus Bobadilium trib. mil. cum totidem militibus, Ciarchas petere jubet, & quidquid equorum armorumq; nactus esset capere: Machicao & sex aliis Hispanis gulam laqueo frangi curat, quod sub initium pugnae ad Centenum transfugissent: cæteris ignoscit, quum fidelem ipsi operam præbituros in posterum promitterent. His gestis Guarina movens Cuscon petit: urbemq; intrans cum ingenti omnium civium metu, Licentiatum Martellum & duodecim alios è primoribus civitatis suspendi jubet: ex auro & argento arma fabricanda curat, urbemq; excubiis & valida custodia firmat.

*Proditorum
numquam
tuta fides.*

*Pizarrus
sano consi-
lio nisi ne-
scit.*

TRADUNT nonnulli, Pizarrum à Carvajale monitum, ne militum, quos ex Centeni clade collegisset, & aliorum præterea quorumdam fidei crederet, quippe prodituros eum ubi se occasio tulisset. Verum potius in Chilensem provinciam concederet, quacunque transiret terram utens populansq; & sequentibus hostibus omnia vastitate præripiens, ne commeatus militi, neu pabulum equis suppeteret. Porro ad hæc respondisse Pizarrum, Sibi stare animo, aut vitam amittere, aut provinciam servare. Tum Carvajal, horribiliter dejerans: Age, inquit, pergamus, quando ita lubet, Illustrissime Gubernator: mihi quidem scias tam bonas cervices esse quam Dominationi tuæ. Equidem si tam sapientis consilii ratio à Pizarro accepta esset, frustra in eo persequendo Petrus Gasca caput scaberet, & incassum se ac militem fatigaret, nihil ex eo incepto præter irritum laborem in Hispaniam relaturus. Verumtamen Pizarri res eum exitum habere necesse erat.

CAPUT XV.

Gasca in Peru trajicit, Pizarrum prælio vincit. In eum, in Carvajalem & ceteros noxios animadvertit.

INTER hæc Præses Gasca duodecim onerariis navibus cum magnis tum modicis Panama solvit, quæ omnes fermè mercibus onustæ erant, cum quingentis militibus quos in omnes naves diviserat. Ex iis Liburnicam unam, seu biremim celerem, quæ remigio impelleretur, efficere conatus est: sed frustra, prærapida aquarum celeritate impeditus, quæ iis interdum locis torrentis instar decurrunt. Ergo decursum eum maris adversum subiens atq; ægrè inde eluctatus, hiberno videlicet tempore: vix tandem in Mantæ portum pervenit.

FORTE tum portum-veterem Franciscus Ulmeus cohortis unius præsidio obtinebat: is audito præsidis adventu, cum Didaco Mendez aliisq; civibus ad eum excipendum obviam egressis, ei ad mare occurrit, ibi ab illis cognoscit, quo in statu res Pizarri essent, & ut ab eo omnes prope civitates defecissent: unde incredibili affectus lætitia,

*Hisp. multi
ob simulta-
res multos
interficiunt,
quibus cau-
sam partiū
præbent.*

postquam tamen Moralis, Emanuelis Statii trib. mil. aliorumq; civium patratas cædes accepit, tali oratione eos increpuit: Vos, inquit, dum Regi servire vos dicitis, per speciem obsequii & hominum cædes patratis & privatas injurias ulciscimini. Rex ejusmodi obsequiis non eget.

MOX

Mox inde digressus, brevi Tombesiam appellit: Tribunum mil. ad San-Michaëlis coloniam mittit, qui transfugas à Pizarro deficientes colligeret: Mercadilium trib. mil. à Bracomoriis arcessit. Brevi quoque ejus accitu Quito Salazar, Popajano Sebastianus Venalcazar cum multis Hispanis venire. Exin nuncio accepto, Didacum Moram Cassimalcæ esse cum valida manu, & omnibus ex locis ad partes juvandas auxilia concurrere, præses missis ad novæ Hispaniæ præsidem literis, remittere se illi cogendi supplementi laborem significavit, quippe eo opus non esse. Eodem exemplo ad Nominis-Dei, Nicaraguæ, & aliarum regionum præfectos, unde auxilia exciverat, scribit. Neque ex iis ullus venit, præter Licentiatum Ramirem: is navim unam militibus & commeatu onustam ad Gascam adduxit.

INTEREA Gasca Inojosam per montana cum maxima parte copiarum mittit, ut Hispanos, qui Sausæ erant, colligeret: ipse maritimo itinere Trugillium profectus de Centeni clade ibi nuncium accipit. Ex quo non mediocri dolore affectus, aliquandiu hæsitavit, an ulterius procederet. Donec trepidantem confirmarunt, sui hortantes, ne hac una clade territus irritum inceptum omitteret: quippe ipsi ad profligandum hostem abundè superesse militum: ad hæc hostilis exercitus maximam partem invitam Pizarro servire: simulq; ut vexillum Regium conspexissent, ingratam militiam deserturos. Quibus ille monitis acquiescens, versusq; in consilia belli Alphonsum Alvaradum ad cohortes excipiendas, quas Laurentius Aldana contraxerat, Limam delegat: exploratores multos cum Hispanos tum Indos ad itinera & consilia Pizarri speculanda præmittit.

INTENTO in hæc Gasca, Episcopus Cuscensis & Alphonsus Mendoza, cum paucis victi exercitus reliquiis Trugillium superveniunt: & diversa ex parte Didacus Mora Cassimalca: Petrus Inojosa & alii duces aliis è locis suas eò quisq; copias adducunt. Jam præses circa se non spernendam manum mille & quingentos milites habebat. itaque quod supererat, arma inspicit, vehendis machinis carros instaurat, plures globos & pilas ferreas, hastas, & lanceas fieri curat. Quibus perfectis, cum toto exercitu movet: Indi sarcinas & commeatus humeris ferebant, iiq; longo versu vincti, ne aufugerent: sub iniquo onerum pondere laborantes plerique agmen sequi non poterant: alios adeò vehemens sitis fatigatos exurebat, ut linquente spiritu humi corpora prosternerent. Ergo istos, quum allevare se non possent, Hispani immaniter gladiis detuncabant: quorundam etiam, quibus catena collo inserta erat, capita amputantes, ne videlicet in iis eximendis longiorem moram tererent, aut si funibus revincti essent, costas & lateras ferro transfigentes: nonnullos quoque cruribus, alios naso, quosdam lacertis, alios etiam cruribus amputatis, truncos & laceros abjiciebant: donec tandem Præses Sausam, Indi Guamanguam pervenere.

PORRO iter facienti primum obvius fit Valdivia, ad ejus opem è Chilensi provincia accurrens, ac post eum Centenus: sed quum Andagolianorum provinciam ingressus esset, alimentorum inopia atq; insalubrium ciborum perniciosi succi (quippe exercitus Maizio duntaxat immaturè cocto, aut certè raptim tosto, vescebatur) tum etiam continui imbres & humidum terræ, per omnem ferè exercitum morbos vulgavere: donec Abancaja flumine transmissio, allata ab indigenis & finitimis populis cibaria, militem utcunque refecere.

Eo loco quum interfissos ab hoste pontes omnes præses cognovisset (junguntur autem flumina earum regionum ejuscemodi pontibus: Prælongas arborum virgas, eadem ferè crassitudine, qua perticæ salignæ apud nos sunt, simul connexas, moxq; instar rudentum

*Gasca ap-
paratus.*

*Hispani
savi-
tia adver-
sus Indica
mancia.*

rudentum intortas, reticulato opere ab utraque ripa deligant: ex his ita contexti ponticuli, quamvis non equiti, pediti tamen facilem transitum præbent) quum ergo ejus formæ pontes abruptos nunciatum esset, eos præses ab Indis reponi & instaurari jubet. Quibus incredibili celeritate refectionis, Apurimam fluvium haud procul Cusco cum exercitu incolumi transmittit: præter paucos milites & equos, qui prærapida vi fluminis ablati & aquis hausti sunt. Inojosa & Petrus Valdivia, quum ulteriorem ripam evasisent, cum LXX. tormentulariis editum collem, munitum & natura utrisque opportunum, dum totus exercitus traducitur, occupant. Vix eum locum infederant, quum Johannes Costa cum quinquaginta tormentulariis ad eum capiendum Cusco ingreditur. Sed ubi hostes in vertice conspexit, extemplo in urbem regressus Gubernatori, adesse hostes & à præside transmitti flumen, renunciat. Ille cum nongentis Hispanis & multis Indis Cusco egressus, in conspectu hostium ad Sanguisaguanam castra locat.

*Gasca de
Pizarro
victoria.*

PRÆSES, trajecto fluvio, quum fortè locum frigore ac gelu infestum, lignorum & commeatus inopem infedisset, veritus, ne sui ad Pizarrum transirent, cui ea res abundè suppetebant, maturè acie decernere instituit. Itaq; bonam noctis partem in expediendis armis consumit: ac luce orta milites ingentium præmiorum spe ac promissis implet, quod sæpè dixerat, etiam atq; etiam inculcans: Irent fortes ac pugnam strenuè capefferent: se qui omnia eorum causa vellet, bene meritos de se milites præmii expertes numquam passurum. Mox signis explicatis rectè ire in hostem jubet. At Pizarri clades à Cepeda cepit. Quum enim eum ad angustias quasdam colli vicinas, quas hostis petiturus erat, occupandas præmisisset, ille repente ad præsidem transfugit, & post eum quinquaginta tormentularii transeunt. Cæteri destituti à sociis & subito pavore perterriti, abjicere arma, & qua quisque potuit, alii in castra Cæsaris, alii alio erumpere. Tum Inojosa quantum niti poterat clamitans, hortatur suos instare percussis, illi nullius rei magis, quàm prædandi memores, ad diripienda impedimenta vertuntur: minus tamen prædæ, quàm speraverant, ex hostium castris redactum est. Cæsareanorum unus tantum Hispanis in acie cecidit: hostium quinque.

*Pizarri in
rebus deplora-
tis ma-
gnanimitas.*

GONZALLUS Pizarrus ab omnibus præterquam à paucis legatis & trib. mil. destitutus, ad Johannem Costam conversus, Nos, verò, inquit, tribune, quid faciemus? Costa, quid superest, inquit, Illustrissime Gubernator, nisi ut exemplo Romanorum fortiter moriamur? Tum Pizarrus excipiens: Absit, absit, inquit, ut honore & opibus amissis, animam quoque perditum eam. Secundum hæc dicta fortè Villam Vincentium prætereuntem conspiciens, sciscitatusque qui esset, postquam is respondit, se exercitus Cæsaris primum Tribunum esse (Sergentem-majorem vulgò vocant) tum ipse, & ego, inquit, malè fortunatus Gonzallus Pizarrus sum. Inde ab eo ad præsidem deducitur: cultu in primis eo die notabili. Insigni & prævalenti vehebatur equo, quem præfulgentes argenteis bullis phaleræ undique adornabant: ipse munimentum corporis leve indutus, nitentem ex auro purissimo galeam, cristis & signo plurimis clarissimis smaragdinis distincto decoram gerebat.

*Gasca ad
Pizarrum
captum
oratio.*

PRÆSES verò cum in conspectum adductum sic alloquitur est: Quam rectè fecisse tibi videris, Gonzalle Pizarre, qui occupata Cæsaris provincia adversus eum arma sumferis, & vectigalia ejus consumferis? Pizarrus. Meos reditus, inquit, consumsi, non Cæsaris: provinciam verò mihi pro meo jure ut Gubernator possidere visus sum, quam videlicet ego ac fratres mei armis subactam pro virili manu cepimus. Hoc responso audito, & Pizarro è conspectu commoveri jussu, præses ejus judicium Licentiatu Ciancæ committit.

LIBER III.

41

committit. Isubi edita in reum crimina causamq; cognovit, ei perduellionis ac proditi-
onis noxam judicat. Præses damnatum ad capitale supplicium postera die abduci ju- *Pizarri*
bet. Corpus Cusci humatum, caput Limam delatum est, & in foro, septo cancellis ferreis *mors.*
loco, pilæ lapidæ impositum. Hic Gonzalli Pizarri fuit exitus. Vegeto ac valenti cor-
pore vir fuit: valetudine prospera, animi magni: avarior tamen quam liberalior, litera-
rum planè imperitus, & facili in omnes credulitate.

Post in alios quoque noxios animadversum. Carvajalem semiquadrantis horæ *Carvajalis*
spatio ad caudam revigatum per campum traxit equus: mox è patibulo suspensum in *exitus.*
quatuor partes dissecuit carnifex. Quum ad supplicium traheretur, imperatorem suum
Gonzallum Pizarrum crebro suspirans flagitabat. Pridie quam moreretur, quum eum
Didacus Centenus fortè invens ita compellasset, Domine præfecte castrorum, inquit, "
ubi nunc sunt tui illi militares ungues? ita ei respondit, Mihi, inquit, erepti sunt in ipsa "
acie tanquam bellatori stenuo: sed tu, ut vili & ignavo prostibulo ortus, è prælio fugisti. "
In eo viro sævitia avaritiæ par fuit: & exiguo illo temporis spatio, quo in Gonzalli Pi-
zarri exercitu Præfecti castrorum munus obiit, amplius trecentos Hispanos occidit.
Quum aliquem suspenderet, sæpè numero ridens ei dicebat: Audivi te esse equitem: æ-
quum est igitur eum tibi haberi honorem, qui tuæ dignitati & nomini conveniat. En ti-
bi aliquot arbores: ex iis quamcumque libuerit deligito: ea tibi à me fiet gratia, ut ei,
quam optaveris, suspendaris. Mox, ubi miserum talibus sarcasmis aliisq; ejuscemodi lu-
dibriis eluserat, suspendi jubebat: assiduè secum ad ejus operis ministerium quatuor
Numidas circumducens. Longum esset commemorare fœda omnia & crudelia facino-
ra, quæ iste passim edidit. Mortuo Carvajale, Johannes Costa & Johannes de Torre aliiq;
undecim Tribuni milit. suspensi sint: multi milites virgis cæsi & in Hispaniam ad trire-
mes damnati, alii in Ghilensem oram exulatum missi, Valdiviam ejus provinciæ Guber-
natorem sequuti sunt.

CAPUT XVI.

*Gasca res Peruanas componit. Milites promissis explere frustra conatur. Contreræ fratres in ejus
pecunias involant. Illi recuperatis omnibus, in Hispaniam trajicit.*

SUBLATO partium duce Pizarro, Præses Cuscon ingressus, Hispanos o-
mnes, qui vasallos & subditos haberent, quosdam donis, plures promissis
onustos, domum remisit: de strenua & fideli erga Regem opera eorum
gratias agens. Dein Gonzalli Pizarri aliorumq; qui perduellionis damna-
ti fuerant, ædes solo æquat, & areis salem inspergit: mox Cusco excedens
Purimam petit. Ibi cum Hieronymo Loaisa Archiepiscopo Limensi & Petro Lopez scri-
ba suo de assignandis agris dividendisq; inter colonos Indis vasallis, consilio habito: In- *Gasca ducis*
ojosæ centum millia ducatorum annui redditus attribuit: Valdiviæ paulò minus: sed hic *de se bene*
postea non diu vixit. Veneno sublatum fuisse ferebant. Cæterum præsidem in hac præ- *meritos*
mia & annuos redditus amplius decies centena & quinquaginta ducatorum millia pluri- *premiis af-*
bus erogasse constat. *ficit, milites*
negligit.

VERUM vulgata ejus divisionis fama, multi milites, qui summis periculis ac sudori-
bus strenuam fidelémque operam Regi præbuerant, ac gaudio alacres haud ambigua
spe mercedem laborum expectabant: ubi se solos indonatos & præmiorum expertes
prætermitti videre, vehementer conqueri de Præsidente ac fremere aperte ceperunt. Mul-
F
cebant

cebant iratos benignis verbis ipse & Archiepiscopus quantum poterant: Sibi quidem non esse in praesentia dicentes, quod ultra largirentur: sed brevi daturos operam, ut omnes dignam meritis gratiam referrent. Sed illi dictis usque adeo non placabantur, ut etiam vecordes seditiosis ac contumeliosis vocibus eos increpare & ferocissime obloqui auderent.

*Militum
Hispania
in Gascam
falsè
dicta.*

E ARUM aliquot haud illepida exempla referam. Haud multis ab hinc annis Cordubæ Monacha erat (Magdalenam de Cruce appellabant) non tantum plebis opinione, sed Hispaniæ quoque procerum iudicio pro diva & fatidica vulgò habita. Quin ipse Cæsar expeditionem nullam ferè aut inceptum aggrediebatur, ut ad eam velut ad oraculum non mitteret, rogarètque, ut suis pro se precibus rem Deo commendaret. Tandem aliquando fraude patefacta, compertum est sortilegam eam mulierem esse, eique cum Diabolo familiarem consuetudinem intercedere. Ejusmodi Magdalenam de Cruce ipsum praesidem esse, ei in os exprobravit miles, eumque iniri à Diabolo: Archiepiscopum videlicet iis ambagibus designans, quod praeses nihil sine ejus consilio & sententia ageret.

ALIUS objecit, astutiorẽ eo vulpem cœlo non tegi. Alius furens & exspes ei dixit, Se inquam remotissimas terras abire velle, unde ne nomen quidem Hispaniæ audiret. In hunc adeo exarsit praeses, ut nisi optimos precatores habuisset, qui à praeside ei veniam exorassent, eum illico in patibulum acturus fuerit: tum verò remissa ultima poena in Chilen relegavit. Quidam etiam miles ridens praesidem sic affatus est: Domine praesidens, date mihi, quaeso, de gratia birrettum illum, quem vos habetis in capite. Tum praeses & ipse renidens: Ecquid vis illo facere? inquit miles: Volo comburere, ait, & redigere in pulverem ad facienda maleficia: quando quidem vos cum illo tot bonos viros decepistis. Alii vulgò in eum jaciebant, Venisse eum, ut veniam daret tyrannis, & fidos Regis servos occideret. Nonnulli minaciter dicebant, Nisi daret, unde viverent, semet ultro undecumque possent rapturos.

*Seditio mi-
litaris in
Peru.*

HIC tam praeturbatus rerum status eo tandem erupit, ut non pauci conjuratione facta Inojosam interficere, praesidem vinctum in Hispaniam mittere, Cæsarem per literas orare decernerent, ut sanctum atque innocentem aliquem virum eo mitteret, qui agros & ditiones provinciæ omnibus, ut quique meritis esset, de integro divideret. Verum quum omnia foras emanassent, captis consilii autoribus & in Hispaniam missis (in iis erat Sacerdos Cantaber, qui se eo bello operam navantem Cæsari quadraginta millia ducatorum consumsisse dicebat) ea tum quidem conjunctio in praesens repressa est. Verum non multò post quam praeses Perusio in Hispaniam vela fecerat, nova seditia erupit. Octingenti exciti Hispani quendam Franciscum Ernandem ducem & caput sibi imponunt: Petrum Inojosam, Balthasarem Castellanum equestrem ducem, fratrem ejus, & Didacum Palominum obruncant, & quoscumque alios tribunos mil. & illustres viros adipisci potuerunt, qui primo Gonzalli Pizarri partes sequuti ad Gascam defecerant. Sed is motus statim restinctus est, sublato seditionis capite Ernande, quem noctu sui cum aliis aliquot tribunis interfecere.

*Gascæ
edita in Peru.*

CÆTERUM praeses, ne quid incommodi ab iratis pateretur metuens: tum etiam ne contumelias & probra quis à militibus lacerabatur, coram ipse audire ac videre cogeretur: Purima relicta Limam concedit. Ibi Regiam curiam & juridicos magistratus constituit: provinciæ statum composuit, quæque ad ejus regimen pertinerent, descripsit. In primis edixit, ut Sacerdotes ac Monachi in singulos Indorum pagos tributum & Christianam fidem

edocen-

edocentes, falsas & perversas opiniones ex eorum animis evellerent. Hispanos omnes, qui subjectos sibi vasallos & clientes haberent, omnium Indorum censum agere jussit, & uniuscujusq; fortunarum recta æquaq; æstimatione inita, pro censu tributi modum describere. Cæterum in singulis, quæ irent pagis Missam unam Spiritus sancti (ut vocant) celebrari voluit, quem æstimatores orarent, ut divina ipsius ope adjuti in censu peragendo sanctè atq; innocenter sese gererent.

SED eo demum perfecto, summæ tributi imperatæ Indi reclamaverunt: Sibi multò plus indici querentes, quam pendere possent: maxima videlicet indigenarum parte vel assiduis bellis extincta, vel enecta laboribus, quibus ab Hispanis inclementius vexati essent. Edixit præterea, ut Indici vasalli suis Senioribus seu patronis ex earum tantum rerum genere tributum penderent, quas tellus sua funderet. Quippe antehac Hispani aurum & argentum, quamvis deesset, ab illis flagitantes, ut quærent, tormentis urgebant: ac si qui fortè, quum nec possiderent aurum, nec unde parare possent, haberent, in silvas se abdiderant, Hispani eos veluti feras indagantes sagaci canum odoratu pervestigabant: multosq; ita repertos efferati canes dilaceravere: ipsi verò, damnata vitæ spe, ^{Hispania servitia exemplum.} tantas ærumnas suspendio finiebant. Vetus præterea præses, ne in posterum Hispani Indos invitos ad ferenda onera adigerent: quamquam in nonnullis provinciis, præsertim in Quitensi, penuria jumentorum eos onerari permisit.

PORRO earum omnium rerum curam Archiepiscopo Limensi & quibusdam Dominicanis commisit: qui tum Hispanorum tum Indorum causis inspectis, ubi verum comperissent, pro sua prudentia de rebus statuerent. Ipse verò totus in accumulandis Cæsari pecuniis, Hispanos provinciales omnes, quibus agros & ditiones assignaverat, stipendiarios facit, pensione imposita quam Cæsari solverent. Licentiatum Gamam in Quitensem provinciam, Gabrielem de Rojas diversa parte in Potosiam Judices assiduos cum Dominicanis aliquot Monachis mittit, ac nominatim eis negotium dat, ut peragrantes omnes eas terras, tum ab Hispanis colonis, tum ab Indis ipsis pecunias quantas maximas possent, conquirent. Atq; illi ad eam rem minimè segnes, non jus aut verum in cognitionibus, sed solam opum magnitudinem, spectabant. Itaq; passim specie juris objiciendo, Tu in Regem rebellasti: tu Gonzallo Pizarro operam præbuiisti: tu eventum spectasti, ut fortunæ tua consilia applicares: tu optasti, ut vinceret & provinciæ imperium occuparet: his, inquam, & aliis ejusmodi speciosis accusationum coloribus,ambo ingentem pecuniarum vim collegerunt. Inter hæc Gabriel de Rojas in itinere subita morte extinguitur: ac pleriq; ferebant iusto Dei judicio interceptum: & à Deo tandem exauditas esse diras, & maledictiones vulgò à miseris provincialibus in acerbissimos illos exactores jactas: moxq; istum horribilis Cacodæmonis specie quibusdam Dominicanis Monachis apparuisse.

AT præses, posteaquam quantam maximam potuit vim pecuniarum collegit: quæ ^{Gasca à Peru decessit.} decies centenum & quinquagenum millium Castellanorū summam æquabat, propriam fidem in sui vicem Licentiatum Ciancam relinquens, Lima decessit, & myoparonem Johannis Cajetani conscendens brevi Panamam appulit: moxq; inde statim Nomen Dei cum pecuniarum parte profectus, Quæstorem regium reliquam summam, quam primum posset, mittere ad se jubet.

BI DUO postquam inde decesserat Rodericus Contreras ejusq; frater, in consulti juvenes, Roderici Contreræ Gubernatoris Nicaragua, filii, cum centum octoginta militibus de improvviso Panamam irruunt.

Isti fratrem Antonium Valdiviesam illius provinciæ Episcopum interemerant, quod ad Cæsarem multa in ipsorum patrem scripsisset, cui ob id abrogatum munus & erepta provincia fuerat.

*Contrera
fratres col-
lectas à
Gasca petu-
nias ra-
piunt.*

Tum verò ingressi Panamam quadringenties millies amplius ducatorum auri involant: neglecto argento ut graviore & minoris pretii. Nec ea præda contenti nonnulli milites, qui cum ad triremes à præside damnati in Hispaniam mitterentur, nave una rapta in Nicaraguam aufugerant: vindictæ cupidine ardentes, Nomen-Dei quoq; petere statuunt. Ergo diviso trifariam exercitu, Rodericus cum septuaginta quinque militibus terrestri itinere Nomen-Dei contendit: frater ejus cum totidem sociis secundo amne Chiagro defluens, eodem iter capessit: cæteri ad præsidium navium & partæ prædæ custodiam remanent.

Vix Panama egressi prædones erat, quum cives manu facta cum centum & quinquaginta amplius mancipiis abeuntes insequuti, primum eos assequuntur, qui per Chiagram flumen delabebantur, eosq; adorti faciliè fundunt. Mox alterum quoq; adepti agmen, & illud profligant. Rodericus & Monachus quidam cum quatuor aliis Hispanis in vicinas silvas se abdunt, nec deinceps quidquam de iis compertum est.

RODERICI frater, quum non compareret, diligentissimè inter cætorum cadavera quæsitus: ac reperto fortè adolescentis cujusdam corpore, quum illum ipsum unus militum ejus esse diceret, etsi lutulenta & confusa facie satis quis esset internosci non posset: quisquis tamen ille esset, avulsum corpori caput in medio Panamæ foro ferreis cancellis septo loco pilæ impositum est. Tres & triginta Hispani capti, labore ac vulneribus fessi revinctis pone tergum ad ligneum cuneum manibus in urbem tracti sunt, & in custodiam traditi. Eos ibi prætor quidam rerum capitalium, proprio motu, crudeliter pugionum ictibus confodit. Cæteri, qui in navibus erant, audita suorum clade, scaphis subitò fugam capessunt: sed brevi omnibus captis, præcipui quiq; suspensi, cæteri ad triremes damnati sunt. Interea præses, audito Contrerarum latrocinio, cum valida manu Nominis Dei adversum eos egreditur: sed accepto in itinere de eorum clade nuncio, & receptis pecuniis, in urbem regressus, brevi inde in Hispaniam trajecit. Gasca in Hispaniam reversus, Vallæoleto in Germaniam ad Carolum Cæsarem transivit: ubi rebus à se gestis expositis, Palentiæ Episcopatu ab eo ornatus est.

CAPUT XVII.

Navigacionis è Panama in Peruratio. Portu veterensis provincie incolarum mores, superstitio pervicax, & navigandiratio.

*E Panama
in Peru na-
vigantium
cursus.*

PRIUS QUAM Peruanis rebus & falsis opinionibus, quas eæ gentes de nobis concepere, finem imponam: quo modo quove cursu è Panama in hoc regnum navigetur, exponere hîc mihi consilium est. Ergo navigaturi in Peruanas provincias, ferè inde à mense Januario usq; ad finem Aprilis solvere consueverunt, quippe hæc totius anni maximè idonea ad navigandum eo tempestas est: actum aperta illa maria, æstate videlicet obtinente, & assidue Subsolano & Coro spirantibus. Quæ naves, quacunq; alia tempestate vela faciunt, ingenti maris sævitia & periculis conflictantur. Porro onustæ naves Panama primum in Tabogam aut alias vicinas insulas aquatum decurrunt (quæ Perlarum, id est, Unionum, nominantur, ob repertam ibi ab Hispanis unionum copiam) mox in altum provectæ circite

circiter centum & quinquaginta millia pass. versus occasum navigant, flexo videlicet in eam partem cursu, propter rapidos aquarum æstus, qui torrentis instar perpetuo lapsu in Ortum decurrunt. Inde correcto cursu recta in Perusium tendunt.

Quo tempore primum Panama eo navigavi, navis, qua vehebar, mense Junio solvit. itaque quod ea hiberna tempestas illic esset, omnes ferè vectores morbis impliciti sunt, quia naves, quæ ea maria navigant, constratæ ac tectæ non sunt, ut quæ in Septentrionali vehuntur Oceano (id est, eo qui adversam continentis Indicæ partem alluit) itaque in illis sub dio morantes perpetuo verberari imbribus necesse est. Ad hunc modum navigantes tandem ad Gorgonam insulam appulimus. Navis-magister (Patronum vulgò vocant) ubi se in eam deferri videt, Hæc, inquit, terra Dæmonum est: quippe nulla toto eo itinere pejor navibus nec statio nec navigatio occurrit. Tradidere nonnulli assidue in ea insula pluere: sed in eo falluntur. Octo quidem certè continuos anni menses, inter tonitruum fragores, & corusca fulgurum, adeò effusus ibi ruere imbres verum est, ut elementa ipsa inter se certare ac misceri videantur. Quum nos eam insulam attigimus, jam veris initium erat, quod ibi sub finem Maji incipit: itaq; quod tempus in Panama hyemis est initium, id in illa altera regione ineuntis æstatis principium est.

PORRO vicini continentis oræ accolæ auro abundant, & cacuminibus arborum mapalia sua, velut nidos, suspendunt. Eam oram, qua palustris & inequitabilis est, Hispani subigere nondum potuerunt. Caspar Andagoia, quum ad Bajam, id est, sinum Sancti Matthæi esset, cum centum & quinquaginta militibus æstate populabundus eam provinciam percurrere, tabulas sæpè ad protegendum militem adversum incidentia circumferens. Quippe Indi strenuè saxa, tragulas, ollas fervida aqua plenas, & quicquid fors in manus dederat, subeuntibus ingerebant. Hispani verò securibus arbores tamdiu cædere, quoad & ipsæ & super structæ domus ingenti fragore prociderent: interea tamen sæpè non inulti Barbari, nec nisi mutilatis aliquot Hispanis, interdum etiam elisis atque obrutis, cadere. Tandem quod asperior ea esset regio, neq; in tam informi omnis humani cultus solitudine alimenta exercitui expediri possent, Andagoia cum satis magna auri copia inde decessit: neque ea loca ullis Hispanis hodie habitantur.

JAM quia hi tractus maxima anni parte importunis quibusdam ventis ab Occasu vel à Meridie perflantur, tum etiam propter rapidos maris æstus & torrentes aquas, velut præcipiti alveo perpetuo decurrentes: necesse est quotidie vesperi actis in salo ancoris ad ea littora consistere: mox luce orta flantem à terra ventum sequi atq; inde moliri. In quo sæpenumero usu venit, ut dum naves provehi cogitant, in contrarium repulsæ peractum iter relegere cogantur, ac totos interdum quindecim aut viginti dies circa promontorium unum hære, sicuti nobis contigit. Quum enim caput S. Francisci in conspectu haberemus, centum triginta millibus pass. à Capite Passao distans (quod quidem caput in Portus-veteris finibus est) rati eum locum Indis habitari, ut quondam solebat, quotquot vectores in ea navi eramus, victus penuria (jam enim tertius mensis abierat, ex quo Panama solveramus: & facilè mercatores, qui eadem navi vehebantur, nos miserrima fame contabescere potius passuros, quam vel buccam panis elargituros, apparebat) consumptis igitur prope alimentis, terrestre iter capeßere decrevimus.

ERGO viginti quatuor ejusdem fortunæ socii in terram exponimur, & singuli cum quatuor Maizii scutellis ignotum iter, quo casus & error ferebant, ingredimur. Pervenimus ad flumina, quibus Quisimix nomen est: quatuor sunt haud magno inter se spatio discreta: ea nos summis laboribus ac periculis prægrandibus arborum ramis, quæ in ri-

pa fortè rimantibus occurrebant, simul junctis & colligatis insidentes, tandem superavimus. Cæterum quum aqua falsa esset, æstu videlicet confundente dispare undas (quippe stata vice exæstuans mare non tantum his fluminibus, sed aliis, quæ in eum Oceanum defluunt, mixtum subit, & xv. amplius millium spatio alveos invehitur) ergo ut biberemus puteos fodere necesse erat.

TANDEM ad Caput Passaum pervenimus. Ibi Indos crematis tuguriis penitus se in sylvas abdidiisse, ut comperimus, in alterum promontorii latus transgressi, ad sinum Caraquam procedimus. Is sinus Æquinoctiali lineæ subjectus est. Ibi quo iremus incerti, quum neq; in adversam sinus partem trajicere possemus, nec alimenta suppeterent, cancris & cereis quibusdam prunulis vescebamur, quîs cum parum carnis inesset, lignum seu os interius simul commedebamus: & aquam certè salubrem ex lacu exiguo, quem haud procul mari in silvis reperimus, bibebamus. Ibi *xxii.* dies morati, quoad mavis portum intraret, quum pro certo omnes haberent, nos vel fame extinctos vel ab Indis mactatos esse: ubi à Navarcho conspecti sumus, missa confestim scapha excepti, ea nocte in navi requievimus.

*Portus-veteris colonia
& provincia.*

POSTERA die egressus Portum-veterem petii. Id oppidum habitatum Hispanis viginti duas fermè domus ex arundine contextas & palea tectas continet. Ea provincia propemodum in vastitatem & solitudinem redacta est: indigenæ smaragdorum copia olim abundabant, & earum gemmarum feraces fodinas penes se occultas habent: neq; hæcenus tamen ullis tormentis adduci potuere, quamquam multis sævitia tormentum extinctis, ut locum Hispanis indicarent. Mihi tamen aliquando retulit Johannes Dolmos trib. mil. dispensator quidam, Indicam mulierem ipsius concubinam locum illum ei edidisse: nec eum id postea evulgare voluisse, veritum ne Rex eas sibi fodinas attribueret. Multa quoque aurea & argentea vasa in supellectili quondam habebant: sed ea Hispani omnia convasarunt: itaq; hodie nihil Patronis suis seu Senioribus pendunt, nisi ex iis fructibus, quos è sua terra percipiunt: unde fit, ut pauci Hispani coloni eam oram inhabitent.

*Gom. hist.
gen. Ind. lib.
4. cap. 195.*

TRADIDERE nonnulli, ejus provinciæ indigenas fœdos suos mores & falsæ religionis errores paulatim abjicere: neq; ultra falforum suorum Numinum responsis fidem addere, ex quo Sacerdotum & Monachorum opera sancti Evangelii vocem audierint. Ego verò, quamquam ita esse optaverim, Deumq; orem, ut id propitius faxit, verè tamen testari possum, nullos adhuc neq; Sacerdotes neq; Monachos ad concionandum aut fidem nostram edocendum eos populos peragrassè. Quin ipsi quoq; eam derident, palamq; ac publicè dicunt, se nolle Christianos esse, sceleribus videlicet & nequitia nostra deterritos. Ac quantumvis præses Gasca edixisset, (uti supra memoravimus) ut in singulis earum gentium pagis Sacerdotes & Monachi manerent & erudiendis Indorum potissimum filiis operam darent: Hispani tamen hujus coloniæ municipales, & aliarum præterea aliquot, vehementer reclamarunt. Quippe Sacerdotem unum quadringentos ducatos in stipendium annuum petere: id verò precium esse majus quam quantum omnes simul Indi Patronis suis tributum penderent.

*Portu-veterensium
pervicax
superstitio.*

Ac quia eo ferè tempore Perusio excessi, quorsum res postea evaserit, nescio: sed dum in ea provincia morarer, sæpè fallendi temporis gratia Indicos illos pagos tum maritimos tum mediterraneos perambulans, in ejuscemodi quiddam incidi. Ingressus fortè aliquando viculum quemdam ignobilem (Chiarapotum appellant) indigenas in fano solitis sacrificiis faciendis occupatos comperi. Quumq; inter strepentium tympanorum

norum sonitum patria quædam carminacantes audivissem, propius visendi cupidus, delubrum in eo. Sed vix pedem intuleram, quum Sacerdotes, toto vultu iracundiam testante, propemodum mihi in faciem despuentes, festinanter me foras ejiciunt. Ibi vidi Idololum è creta tigridis effigie, ac duos pavones aliasq; aves, quas suorum Deorum sacrificiis dicatas habebant. Ibi præter hæc fortè adolescens aliquis mactandus aderat (quomodo apud eos humanis victimis litare fas ac solemne est) mihi tamen tunc videre non licuit.

ALIA quadam die usuvenit mihi, ut Picalancemam profectus, Indos ejus pagi incolas compotantes deprehenderem: quumq; propius accedens, per otium spectare vellem, quomodo se largius potu invitarent: quatuor repentè ex illis minaci gradu ad me tendunt, & OH Christiane, inquit, nebulo impure, perfide, facesse, propere è finibus nostris. Ergo quum præter has minas, simul illos in meum ensen manum injicere velle animadverterem, proripio me in fugam: & apud me constituo Indis numquam deinceps intervenire, qua die solemnia sua agitent.

Indi Christianos sacrificiis suis interesse nolunt.

PRÆTER COS, quos commemoravi, plures quoque perlustravi pagos, quales sunt Cava, Camuliova, Camuxiova, & alia earum gentium loca, quorum incolæ Indi aliqui filios suos enecant, ne Hispanis serviant. Pro certo refertur, Mantæ regulos pulcherrimum & nobilissimum smaragdum habere, ovi gallinæ magnitudine, quem inter præcipua Numina colunt. Manta per rō, oppidum ad mare situm, una è præcipuis ejus oræ urbibus quondam erat: & priusquam Hispani eam provinciam inirent, amplius duobus Indorum millibus habitabatur: quum ex tanto numero vix hodie fortè quinquaginta supersint. Nec dispar solitudo in aliis ejusdem provinciæ municipiis facta est. Quum aliquando Lupus Ajalaab hujus civitatis Regulo peteret, an Christianus esse vellet: respondit ille, Se nescire, &, Faceret ipse, ut visum esset. Ita Lupus Indum baptizari jubet, & Didacum nuncupat: sed ne ita quidem cicuratum Hispani cujusquam contra os intuentem umquam animadverti. Ejus subditi fœdis moribus bruti, spurci, masculæ Veneri dediti & vitiis omnibus inquinati sunt.

Manta oppidum.

Peruenses in viis Christianismum subeunt.

PER omnem ejus oræ longitudinem, Indi omnes ejus maris accolæ aquam salubrem bibunt, quam è puteis manufactis hauriunt: & peregrè ituri omnes cucurbitam ea aqua plenam efferunt: nisi qui fortè Manta in Portum-veterem iter faciunt. Quippe illi aquam putealem ferre negligunt, veriti ne in aliquem forte Hispanum incidant, qui eam eripiat & bibat: sed duo millia passuum in mediterranea progressi aquam quadam ex rupe manantem, nigram, spurcam & fœtidam, excipiunt: haud dubii nimirum talem Christianos non bibere.

Indine aquam quidem libere ferre, metu Hispanorum audent.

EA regio calidi & humidi temperamenti est: itaq; serenum ac purum cœlum vix unquam ibi conspicias. Cervis, porcis, gallinisq; ex earum genere, quæ ab Hispania ad stirpem propagandam transvectæ sunt, abundat: neq; ulla in Indiæ parte melior ex Maizio panis sit quam illic. quamquam iis tamen non assentior, qui panem illum triticeo anteponunt. Mellis præterea, sed acerbi, ac ceræ, sed ignobilis, neq; admodum bonæ, satis ferax: peculiare quoddam fructuum genus habet (indigenæ *Papaie* vocant) ficuum specie, modicorum magnorumq; quale nusquam in India, præterquam in eo regno, vidi. Arbor, quæ illud pomum gignit, procera & gracilis: fructus sapore dulci est. Ibi etiam aliud ficuum genus exiguum visitur (*Tunne* nominant) sed & illi aliis provinciis, ut Nicaragua, Guattimale & toti novæ Hispaniæ regno, communes sunt.

Gom hist. gen. Ind. lib. 5, c. 215.

CÆTERUM omnes in universum Portus-veteris provinciæ Indi ferè pustulis quibusdam

Postula Peruensis.

busdam obnoxii sunt, seu verrucis: quæ è facie aliisq; corporis partibus erumpentes, quum maximæ sunt, nucis juglandis crassitudinem æquant. Id morbi genus & ipse expertus sum: nullo doloris cruciatu afficiunt, fœdæ sanguineæ, ac ne aliud quidem remedium desiderant, quàm ut maturitate expectata, tenui filo constrictæ abscindantur. Indigenæ ejus gentis ora coloribus fucant: nares, labra, aures & genas perforant, ac festis suis diebus aurea monilia, uniones, iis foraminibus velut emblemata includunt. Quod ad cultum attinet, maxima pars subuculis non manicatis vestiuntur: cæteri nudi, & sæpè totum corpus nigro fucantes, incedunt.

Peruensium
lintrium
forma.

INDI universæ illius maritimæ oræ accolæ piscatui in primis student. Lintres, quibus tum ad piscandum tum ad navigandum utuntur, instar ratorium, tribus, quinque, septem, interdum etiam novem aut undecim tignis levissimis junctis, expansæ manus effigie, contextunt, ita ut medium tignum cæteris longius promineat: eosq; modo longiores, modo breviores fabricantur, ac pro longitudinis & latitudinis modo vela expandunt. Porro ubi per tranquillum ejuscemodi rates diu remigio subegere, panem, fructus, aliaq; ejusmodi in mare, velut sacrificium, projiciunt: orantes ut prosperum ventum immittat: quippe se defessos esse, neq; ad remigandum vires ultra sufficere.

CAPUT XIX.

Guancavilichie regionis incolarum mores & cultus. Guainacayæ transitus. Zarza-parilla herba. Chimbos mons.

PORTU-VETERENSIS provinciæ fines proximè Guancavilichi regio excipit, regni Peruani provincia inferior. Ejus oræ maritimæ primus pagus, Colonchi appellatur, S. Helenæ prominenti proximus. Ejus pagi ac populi Principem sæpè vidi, annorum fermè sexaginta hominem. Digna certè Principe ei facies, corpus vegetum robustumq; & prospera valetudine erat. Subucula non manicata, & rubro tincta, amictus, torquem ex auro purissimo, sextuplicato circa collum circulo, quasi majores corallii surculi, aut bacca crassitudine gestabat, annulumq; in digitis: illi quoq; ex auribus perforatis bacca & aurea stalagmia pendebant. Sinisterioris brachii carpum pellucida gemma instar speculi, tuendæ oculorum aciei, exornabat.

Peruenses
reguli à
Christianæ
religione
abhorrent.

Quo tempore Hispani primum eas terras ingressi sunt, principatum obtinebat in ea provincia Regulus (Baltacho ei nomen erat) qui apud suos venerabilis non magis imperio, quàm authoritate ea loca regebat. iste nemini adeuntiū aut visentium assurgebat, præterquā Colonchio illi principi, de quo ante dixi. Attamē iste Cacicus nulla unquam adduci persuasione potuit, ut Legem Dei vellet audire. Eum aliquando Patronus suus me præsentē ita alloquutus est: Colonchie, inquit, volo, ut Christianus fias: at ille abnuens: Domine, inquit, jam mihi propè acta est ætas, neq; idonea, ut Christianus fiam: at filios meos potius, ut voles, cape, & eos, quidquid visum fuerit, edoce: quippe illi munia ministeriaq; moris tui facilimè obire assuescent: me verò id ætatis majorum meorum legem & instituta relinquere non juvat.

Ejus provinciæ homines è superiore maxilla quinque aut sex dentes excutere solent: ac si causam quæsieris, id elegantia se causa facere respondent. Subucula non manicata, ut Portus-veteris indigenæ, amiciuntur. Pudenda fascia bombicina velant, cujus extremæ vittæ ad talos usq; demissæ, instar equinæ caudæ ab tergo dependent. Fœminæ præcin-

præcinctorio aut castula, nodo revineta & ad medium crus demissa, integuntur. Ejus provinciae populi Hispani in urbe Guajaquil habitantibus serviunt.

EAM coloniam principio Hispani in planicie Chioni fluminis ripae imposuerant, quadraginta millib. pass. procul mari. In illis autem regionibus immensae quaedam panduntur planicies, velut infinita camporum patentium superfusia aquis merfa æquora: tum densissimæ silvæ, cum incredibili copia crocodilorum. Adhæc octo anni mensibus tanta vis culicum eas terras infestat, ut mirer ullos incolas ibi posse vivere. Itaq; Hispanos eo loco manentes, ubi nox advenerat, ut quiescere possent, vela & conopœa circumpan-^{Portuenses culices in- festi.} dere necesse erat, quod & ipsi quoq; Indi adhuc faciunt. Quamquam etiam illi cubilia sublimè quatuor scaphis arundineis firmissimis, levi tabulato, suspensa imponunt: & in hunc modum quiescunt, minus videlicet ita infestis culicibus.

ANNO VERÒ MDXLVI. continuis imbris auctus fluvius ille non ingentem modo stragem dedit, sed totos circa campos & maximam regionis partem, illamq; adeo ipsam urbem, inundavit & obruit. Quare Hispani viginti millia passuum propius mare novæ urbi sedem deligunt, eamq; ad ripam ejusdem fluminis colli imponunt. Is locus Transitus-Gainacavæ appellatur, tali de causa. Gainacava ducem quendam suum cum valido exercitu, ad subigendam eam provinciam quondam miserat. Dux quum traduce-^{Guajaquil urbis inundatio.} re exercitum decrevisset, indigenas transversis tignis trabibusq; injectis, quomodo schediæ & rates compingi solent, fluminis transitum ponte jungere jubet. Perfecto opere, quum jam exercitus cum impedimentis transiret, hostes funibus abscissis pontem sol-^{Gainacava transitus.} vunt: multi in flumen se præcipitantes gurgitibus hauriuntur: cæteri interclusi à suis ab circumfuso hostium exercitu prope ad internecionem cæsi sunt.

GAINACAVA ubi suorum cladem accepit, magno contracto exercitu, Quito movet, & ex illis montibus in plana degressus, eam gentem ingenti cæde perdomat. Post eam victoriam, jungendi aggere fluminis cupido eum incessit, ut pedestri transitu in ul-^{San-Jacobum colonia.} teriorem ejus ripam tuto, quum visum esset, transcurreret. Jamq; aggestis saxi & terra inges moles jaci in alveum cœperat, & aggeris longitudo jam viginti & amplius passus impleverat, quum Gainacava propter latitudinem, altitudinem & rapiditatem fluminis quidquid ingerebatur absorbentis, incepto destitit. Hanc ob causam eum locum Hispani Gainacavæ-transitum nuncuparunt: urbemq; ibi à se conditam, San-Jacobum, quæ ædificiorum & incolarum frequentia à Portus-veteris colonia nihil differt.

Ejus fluminis ostio Puna insula objecta est, & ea quidem in ditione Regis. Ejus indigenæ, quomodo fluminum accolæ & aliæ earum provinciarum gentes, quoad suppe-^{Monachus primus Peruenſium bellorum insinuator, digna opera premiare fert.} ditarunt vires, continua adversum Hispanos gerentes bella multos interfecere. In iis, quum F. Vincentius de Valle-viridi, cum XLII. Hispanis Didaci Almagri furorem fugiens, (quo tempore ille Franciscum Pizarrum Marchionem interfecit) in eam insulam se abdidiſſet, nocte quadam Indi fustibus & clavis omnes ad unum trucidarunt. Hic erat Monachus ille, qui cum Attabaliba Cassiamalcæ colloquutus erat, quum is à Francisco Pizarro captus est (uti superius dictum est.) Eum Cæsar Episcopum Peruanæ provinciae designaverat.

IN Puna & finibus Guajaquil & Portus-veteris, herba quaedam ramosam reperitur: foliis ut roboris, (Zarzaparilliam vocant) quæ veneræ contagioni & aliis morbis medetur. Ea nempe duobus silicibus trita expressus & percolatus succus, admisto aquæ calidæ modico, ægrotis bibendus porrigitur. Ii mox hausta ejus potionis, quantam natura patitur, mensura loco calido compositi, quoad tolerare possunt exsulant. Eo me-^{Zarzaparillia, herba utendæ ratio adversus veneræ lueem. Vide Nicol. Monard. lib de simpl. Ind. Occid. Medicam.} dicamento

dicamento tres aut quatuor dies, ut visum est, utuntur: biscocto tantum interea pane & pulli gallinacei assii paululò vescentes. Alii ejus herbæ ramusculos duntaxat aqua incoquentes, jus eliciunt, quod interdum bibant: & eo sorbitionis genere nonnulli duos trèsve continuos menses utuntur.

In provincia Guajaquil & aliis versis in Orientem regionibus, hyems mense Novembri incipiens usq; ad finem Aprilis durat. Majore veris initium est, Octobri exitus. In ora ejus maritima, inde à Tumbez Austrum versus, adeò rari imbres sunt, ut vix triennii quadriennii ve spatio paucis miserè expressis gluvix guttis planities illæ aspergantur. itaq; ibi partim ob nocturnos rores, qui copiosè cadunt, partim diurnis accolarum irrigationibus humentia fata adolescunt. Arenosæ quoq; ibi planities jacent, in quas nunquam impluit: in montibus contra octo mensibus anni pluit: nonnulli etiam ob siti nivibus & perpetuo rigentes gelu conspiciuntur. Æstate venti quidam assidue à Meridie incolis noxii infestiq; admodum spirant.

Chimbo
mons al-
si nus.

Quum è Guajaquil Quito iter facerem, Chimbon montem, in altitudinem xl. millium pass. editum & omni prorsus humano cultu vacuum transgressus sum: quo in itinere, nisi Indus quidam pauxilulo aquæ oblato mihi subvenisset, siti planè extinctus essem. Postquam tandem in verticem perveni, paulisper consistens, novas illas & mirabiles terras subjectas oculis è sublimi tanta cum admiratione despexi, ut inusitata quædam, velut in somnis, visi species oculis meis ablata videretur.

In hac ingenti provincia Quitoensi, ut & in aliis nonnullis Peruani regni regionibus, quum plerique populi peculiare idioma habeant, vulgò tamen Cuscensis lingua in usu est. Quum enim Ingæ (id est, Peruani Reges) eas provincias ditioni suæ adjecissent, edixere ut omnes Cuscensem linguam edicerent, eamq; patres filios suos edocerent. Ex eo igitur illud idioma per universas eas provincias, quæ eorum imperio subjectæ erant, promiscuo usu obtinuit.

CAPUT XX.

*Peruanorum religio & ritus, cultus. Pecora. Ebrietatis studium. Opificia. Vini apud Peruen-
ses summa caritas.*

Orandi-
rus apud
Peruanos.

Æ gentes etsi cum Dæmonibus colloquia misceant, Solem tamen pro Numine præcipuo habent. Ab eo beneficium aliquod peturi tum Principes, tum Sacerdotes, mane, oriente eo suggestum quoddam editum, lapideum, conscendunt: ibiq; demisso capite stantes, complosis ac confricatis invicem manibus, mox in cælum sublatis passisq; ut si Solem ipsum amplecti vellent, certas quasdam preces concipiunt, petentes ab eo quibus indigent. Nunc verò etiam quum ab Hispanis vexantur, eos uti Solem adorant, precantes ut misericordia in se utantur, neve ipsis noceant.

INGENTIA ibi delubra Numinum, præsertim Solis, & immensæ opulentia erant: incrustati intus auro & argento parietes: multæ quoq; sacris dicatæ virgines (*Mamoconæ* appellabantur) nulli operi præterquam nendis texendisq; tantum ornamentis Deorum vacabant. Humanis victimis litant, viros ac pueros mactantes, quorum tamen carnes non mandunt. Pecudes quoque, aves, & alia animalia immolant: & hostiarum fuso sanguine Idolorum ora & templorum portas inungunt. Quum Dæmonis colloquium expetunt, aut seminare, aut aliud quid aggredi in animo habent, Sacerdotes aliquot dies jejunium sibi indicunt.

LIBER III.

31

MORTUOS Regulos magnificis & ingentibus sepulchris inferunt, ac cum eis mul-
 tum aurum argētumq; elaboratum, formosissimas uxores & quas viventes ipsi maximè
 dilexerunt, famulos, vestes, fruges, vinum & quæque alia carissima, simul defodiunt: ne
 videlicet eis cibus ac potus desit, quoad in alterum mundum pervenerint. Quæ sepe-
 liendi ratio in plerisq; Indiæ regionibus usurpatur. Atq; isti immortalitatem animæ cre-
 dunt. Ejuscemodi multa sepulchra ditissima Hispani reperere: pauca tamen illa præ iis,
 quæ adhuc supersunt. Multos dies defunctos lugent.

Sepeliendi
ritusImmortali-
tas animæ
apud Peru-
enses credi-
ta.

VIRI subucula ex lana aut bombyce non manicata vestiuntur, & pendente nodo
 ex humero altero penula: nobiles caput fascia involvunt, & floccum, è lana gestant, qui
 in sinistram aurem propendet. Ex herba quadam candida, cannabis specie, calceos con-
 faciunt. Fœminæ longa pallā ab humeris ad talos usq; promissa indutæ, & fascia quatuor
 digitos lata præcinctæ (*Chiumbi* appellant) ad pectus acus aureas & argenteas affixas præ-
 ferunt, quas *Topi* nominant: ac superimpositum aliud breve amiculum gestant, quod
Liquida appellatur: capillis quoq; promissis & liberè fluentibus conspicuæ. Atq; hic ve-
 stium mos & forma apud Cuscenses in usu est.

Perven-
sum cul-
tus.

PEREGRE profecturi rubro quodam bitumine faciem oblinunt, adversus ventos,
 herbamq; ore clausam (*Cocam* ipsi appellant) velut panchrestum quoddam pharmacum
 circumferunt. Quippe ejus præsidio freti integrum diem, nullius nec cibi nec potus e-
 gentes, iter faciunt. Atq; hoc quidem herbæ genus earum rerum, quibus mercaturam
 exercent, præcipuum est. Est & apud eos radicis genus (*Pape* vocant) tuberum specie, sed
 exigui saporis. Abundare olim pecoris copia (id asini amplitudine, specie prope cameli
 est) sed, ut ipsi referunt, non ita dudum tetra quædam lues, lepræ instar, armenta corri-
 piens maximam partem extinxit. Verùm multò pejor lepra Hispani universum propè
 id pecudum genus absumfere. Horum animalium caro ferinum quiddam sapit: eorum
 velleribus indigenæ quondam vestiri abundè consueverant: quæ nunc in summa rari-
 tate carissima habent.

Coca herba
inediam le-
vans.Peruana
ovæ.

CÆTERUM ex gentes, sicuti omnes ferè Novi illius Orbis, summam voluptatem
 & præcipuum vitæ præmium in crapula collocant. Itaq; postquam multo mero incalu-
 luere, fœminam quisque, quæ prima collibuerit, amplexus libidinem explent, sublato
 prope omni matrum, filiarum aliarumq; necessitudinum discrimine: & ipsi adeò Regu-
 li ac proceres easdem sorores & conjuges in matrimonio habent. Panem nullum planè
 faciunt, excusso grano tantum cocto & tosto vescentes. Atq; hæc una lex est, quam inter
 alias Gainacava tulit: quum videlicet aliquam ingressurus, suos in pane faciendo occu-
 patos esse nollet. Ergo etiam nunc eum morem observant.

Ebrietas
Peruano-
rum.

Ejus Regni primaria quondam civitas Cusco erat, Inguarum imperii caput: quæ
 prisca temporibus longo abhinc ævo (ut indigenæ memorant) à Magocappa condita
 est, primo ejus stirpis Rege. Cujus mox successores, amplificatis imperii sui finibus &
 multis gentibus subactis, leges iis suas morèsque tradiderint, multaque passim ædificia,
 tum cultui Deorum tum Regis usibus destinata exstruxerint. Eorum parietes, levissimo
 lapide, pumice ædificati sunt: straminibus & paleis integuntur: cujusmodi ego aliis lo-
 cis, maximè in provincia Quitensi, in Tumbembæ finibus non minus sumptuosa &
 magnifica quam in Cusco vidi. Ac quamquam plurima ab Hispanis diruta jaceant:
 multa tamen etiam nunc in militaribus viis visuntur (quæ indigenæ *Tambos* appellant)
 ex quorum semirutis maceriis, qualis fuerit ingentium eorum ædificiorum fabrica faci-
 lè colligi potest.

Peruano-
rum ædifi-
cia.

*Gainaca-
va monu-
menta.*

INTER alia Gainacavæ monūmenta, nobilissimum opus via strata, complanatis ad æquum aliquot monticulis, adhuc spectatur. Quitoensis istius provinciæ aër temperatus & salubris est. Cusceses Reges plerumq; ibi morabantur: multisq; partibus aurificinas instituerant. Ac aurifabri quidem Indi, nullo ferreo instrumento utentes, mirabilia opera, quamquam paulò rudius, non inscitè tamen fabricabantur.

*Aurificum
Peruano-
rum opera.*

PORRò in hunc modum operantur. Primum aurum vel argentum fusuri catino longo aut rotundo injiciunt: eum ex panno terra incrustato, & carbone contuso factum, moxq; exsiccatum igni imponunt, cum ea metalli copia quantam capere potest: mox quinq; aut sex siphunculis arundineis tamdiu circumflando incendunt, quoad liquefactum metallum omni excocta scoria, nitefcatur. Inde catino eductum aurifices humi sedentes, nigris quibusdam silicibus, aptè ad id factis tamquam malleis, opus pariter inter se sortiti elaborant, & ex eo faciunt, aut (ut magis propriè loquar) faciebant prosperis suis rebus, quidquid jubebantur, puta Diis dicata statuas, vasa, monilia: pecudum etiam omniumq; animalium quæ videre poterant simulacra effingentes.

*Gom. hist.
nat. lib. 4.*

QUOD ad res ex Hispania eo traductas attinet, frigida omnia ac temperata loca tritico satis fida sunt, & in iis abundè provenit. Ibi etiam vites aliqua, sed parum feraces sunt. Dicunt nonnulli spem esse sibi fore, ut brevi vites in iis regionibus adolescant fiantq; vina: imò ut fructus prope omnes Hispaniæ concessi, ibi quoq; nascantur. Verum etsi spem suam nemo illis tollit, irrita tamen erit, neq; meo quidem iudicio, effectus quales illi sperant, umquam apparebunt: quippe aëris temperamento & cœli positione nostræ planè contraria.

*Peruanæ
regiones
alendis vi-
tibus ine-
ptæ.*

Ad hæc quando in Nova-Hispania aliisq; locis ubi melior mitiorq; tellus est, quam confitis vitibus, vinum tamen non collegere: quanto minus in Peruanis provinciis? Addo etiam Dei bonitatem brutis illis gentibus tam præstantem liquorem concedere noluisse: sed attribuisse tantum pro eorum captu habituq; res ad tuendam vitam utcumq; necessarias.

HISPANI, qui coloniasibi posuere, raphanorum, lactucarum, melonum, cucumerum, brassicarum, copiam habent. Limonum etiam & aurantiorum, quamquam hi fructus non nisi loco calido nascuntur. Ficuum mediocriter. Pecoris propemodum inopia est, idq; ob continuâ bella: & quum ibi essem, Limæ vacca una centum ducatis æstimabatur: ovis quinquaginta & sexaginta.

*Vini caritas
apud Pe-
ruenses.*

PERUANI regni fertilissima provincia Quito est: ea frumenti admodum ferax, magnam etiam vim porcorum & gallinarum, Hispanicæ sobolis, alit: in super cuniculorum jucundissimi saporis ingenti copia semper abundans. Sed vini summa ibi caritas. nam in ipsa Quitoensi urbe, ut quum vilissimè venditur, vini seria una, duodecim circiter lagenarum capax (lagena seu bocalium, ut vocant, xxviii uncias capit) quatuordecim aut quindecim ducatis aureis valet: Limæ & aliis maritimis locis, duodecim: sed Potosiæ mediterranea urbs est, quingentis amplius millibus pass. introrsus à mari retractiori vulgò Lxx. & Lxxx. ducatis venit. Ad eum modum cæteris locis, pro ratione & situ regionis, quo importatur, majus vel minus pretium sortitur.

ATQUE hic nova sæpè intervenit calamitas. quum enim cadi, seu seriæ aut fidelix, quibus vinum ab Hispania deportatur, fictiles sint, quum è loco in locum circumferuntur, plerumq; franguntur. Sæpenumero etiam, morantibus diutius navibus, tanta iis locis vini penuria incidit, ut ejuscemodi cadus unus quadringentis, quingentis interdum, imò etiam mille, ducatis aureis ematur.

LIBER III.

53

CAPUT XXI.

Peruani Christianos ex maris spuma concretos esse putant, Aurifodina exhausta Colonia in Peru ab Hispanis condita.

MATURUM jam mihi videtur falsas eas opiniones, quas illæ gentes de nobis habent, expromere. Postquam ingressis Perusium Hispanis, mores eorum, facta & atrociora sævitæ exempla, quæ passim ab iis edebantur, inspicere: nunquam ex eo non modo fateri voluerunt, nos esse Christianos filios Dei (sicuti ab Hispanis audiebant) sed ne ita quidem in lucem editos ut vulgò nasci homines solent. Quippe fieri non posse, ut tam ferox & truculentum animal ab ullo homine genitum & fœminæ partu editum sit.

*Absurdâ
Peruano-
rum de
Christianis
opinio.*

Itaq; eorum animis penitus hæc insedit opinio, nos mari esse ortos: ac proinde nos *Viracochie* vocant. quippe *Cochie* apud eos valet mare, & *Vira* spumam significat. Ergo nos è mari concretos & coalitos, spumaq; nutritos, vulgò ferunt: ac venisse in terras ad vastandum ac perdendum mundum. Neq; eam opinionem ullus, præter Deum omnipotentem, eorum animis evulserit. Nempe inter se itaratiocinantur, Venti domus prosternunt, arbores frangunt: ignis eadem urit: sed isti *Viracochiæ* omnia devorant: terram invertunt, vim fluminibus afferunt, neq; ullum tempus remittunt: perpetuo inquieti modo huc modo illuc vagantur, aurum & argentum insatiabiliter quærentes: mox ubi quæsi vere, alea consumunt, bella gerunt, mutuis cædibus se conficiunt, latrocinantur, blasphemant, Deum execrabiliter ejurant abnegantque: verum numquam loquuntur, & nos nostris ditionibus & fortunis spoliavere. Deniq; Indi mare diris execrantur, quod tam sævam & truculentam sobolem in terram immiserit.

*Barbari
Christiano-
rum viria
gravissimè
arguunt.*

SÆPE varia ejus regni loca perlustrans, si quem fortè Indum obvium haberem, animi gratia, ut mentem ejus nudarem, sciscitabar ex eo, ubi hic aut ille Christianus maneret. Illi verò tantum abest, ut responsum aliquod darent, ut ne in os quidem contra me intueri sustinerent. Verum simul ac petieram, ubi maneret *Viracochie*, confestim mihi respondebant. Pueri quidem eorum vix verbum unum balbutire incipiunt, quum patres digito nostrum aliquem indicantes, En tibi, inquiunt, *Viracochie*.

PORRÒ quum in multis hujus Regni pagis, nempe quia opulentum est, Sacerdotes & Monachi erudiendæ juventuti dent operam, utinam tamen bonum aliquem fructum edant. Neq; hic omiserim, quod in Quito à Flandro quodam Monacho Franciscano audiui, cui Jodocus nomen erat. Is mihi retulit, se in provinciam Cagnariam profectum, exstructo ibi cœnobio, omnes ejus gentis regulos & primores evocasse. Quum tres tantum ex iis venissent, luculentissimam apud eos orationem habuisse, ut qui linguam Cuscensem optimè calleret, eisq; quæ ad fidem nostram pertinerent, copiosè exposuisse, fœdos simul eorum ritus & Diabolicas ceremonias damnantem: mox postulat eorum omnes baptizasse, atq; ita domum reverbos.

*Religionis
Christiane
contentus
apud Peru-
anos ex ma-
lis Hispan.
exemplis.*

VERUM, ut vidit Monachus eos ad sacrum in templum non venire, denuò homines adit, rogatq; ut in sancto proposito perseverent. Donec ad extremum, ubi vidit se operam ludere, nec fructus ullam esse spem, quum illi palàm cum risu dicerent, res *Viracochiorum* sibi non convenire, nec sibi tantum ab suis rebus esse otii, ut in templo frequentando vacare possent: his, inquam, compertis, Monachus sexto postquam eo venerat mense, Quito ad suum monasterium reversus est.

Ac quando in eum sermonem incidi, age libens ab Hispanis ipsis quæsi verim, Si apud eos nulla umquam antehac notitia, ac ne nomen quidem ipsum sacri Evangelii auditum, atq; hoc tempore gens aliqua in Hispaniam ad promulgandam Christianam doctrinam commearet, quomodo ipsi in Indiam iverunt: atq; & ea ipsis suas fortunas, uxores & liberos eriperet, atq; in ipsorum corpora tormentis cædibusque sæviret, ac pro mancipiis venderet, multasq; alias in dignas injurias in eos ederet: quæro, quid ipsi essent facturi. Ego quidem non dubito, quin ipsi non tantum capitali & perpetuo odio eam gentem prosequerentur, & in eam probra omnia & fœda jacerent: sed etiam atroces de ea, si possent, expeterent pœnas. Si hoc Hispani ipsi alteri genti facturi sint, quis miretur hunc in modum Indos Hispanis, si possint, usuros?

JAM superius de immensa opulentia egi ab Hispanis reperta, quum primum hoc regnum subegerunt. Attamen utcunq; tantum inde opum exhausserint, Indi etiam nunc grandem lancem plenam Maizio tenentes, granum unum ex omni acervo eximunt, &, Viracochiæ, inquit, hic foras exportarunt: & illud (lancem intuentes) apud nos remansit. Itaq; illi ne tam ingenti gaza Hispani potirentur, partim projecerunt in mare, partim defossas in terram opes abdidere.

Potosiensis
fodina.

Hispano-
rum in ex-
hauriendis
fodinis la-
bar.

HISPANI præter hæc argenti & auri fodinas ditissimas aparuerunt, & argentearum quidem nobilissimæ sunt apud Potosienses. Non procul Cusco in flumine Calvaja auri purissimam ramentam invenerunt: deinde in Quitensi provincia auriferum aliud flumen, quod ab Hispanis San-Barbara appellatur. Aurarias quoque in quibusdam montibus nacti, cuniculis per magna spatia actis & tellure ligneis columnis & fulturis suspensa, usque adeo fodere, quoad aurariæ venæ finem invenirent. Ac sæpè accidit, ut fidentibus rimis fracti montes, & omnes operarios & Hispanos ipso opprimerent. Aurum, quod ex iis montibus eruitur, minutæ arenæ speciem habet: id, effossa terra, agenti vivi ope colligunt, quod è fluviis tollitur, in grumos & grana tum exigua tum majora discretum est. At tunc quidem omnes ferè aurifodinæ exhaustæ sunt: argentariæ abundè quidem adhuc suppeditant, sed non ea copia qua primum. Neq; enim tantæ magnitudinis ullus mons est, quem, si semper inde tollas, ac nihil reponas, aliquando non exhausseris.

Colonia Hi-
spanica in
Peru.

COLONIÆ ab Hispanis in eo regno conditæ hæ sunt: Lima, Arequipa, Cusco, Neapolis, Argyropolis, Trugillium, Guanucum, Chiachiapoi, Quito, San-Michaël, & Portus-vetus. Earum amplissima Lima est, quadringentis & quinquaginta circiter focis habitata: cæterarum aliæ viginti, aliæ triginta, quædam quadraginta, nonnullæ quinquaginta, aliquæ octoginta domus continet. Deniq; sic statuo atq; affirmo, omnium earum urbium, quotquot Hispani in ea India condiderunt: (quas illi amplius trecentis esse jactant) etiam si in unum acervum conferantur, non tot esse cives ac municipes, quot vel unius suburbii Mediolanensis extra portam Comasinam olim esse meminimus. Nam florentibus illius urbis rebus, ex solo eo suburbio XII. amplius millia hominum, exceptis senibus, emitti solebant: at in India Occidentali, annumeratis etiam senibus ac pueris, lustro facto nunquam amplius XIIII. aut XV. millibus capitum reperta esse constat.

CAPUT XXII.

Peregrini à Gasca è Peru arcentur. Hispanica classis naufragium. Benzoni ex India Occidentali in Hispaniam, atque inde in Italiam reditus.

QUUM jam tertius ageretur annus, ex quo in Perusium veneram, ac me, jam collectis aliquot ducatorum millibus, earum terrarum satietas & fastidium cepisset, reverti in patriam constitui. Accessit eo etiam edictum præsidis Gascæ, quo peregrinos omnes Perusio excedere jussit: quum videlicet à quibusdam Hispanis accepisset, Levantinos (sic nimirum nos vocant) perfidos ac sævos esse, ac multis Hispani exitii causam fuisse. Ergo, quum tunc in urbe Guajaquil essem, eoq; fortè acacium è Panama mercibus onustum appulisset, abire inde & patriam revisere statui.

UT primum, confectis ad quæ venerat, magistro navis abire vacuum fuit, navim conscendi VI. die Maji, Anno M D L. solvimus, & in portu Zalangi præsidem Gascam invenimus. Is Panamam petebat, unde in Hispaniam trajiceret: ac tum quod solus navigaret, Navarcum nostrum comitem sibi ire jussit. Ille, quum Maizio navem onerare vellet, præsidem rogat, ut propter necessarios quosdam usus ipsum ibi manere pateretur. Præsides abit, nos tamdiu in eo portu hæremus, quoad onustum esset navigium.

MOX inde solventes, brevi ad Mantam appellimus: sed ibi navigium scopulo illisum fractumq; mergitur: omnes vectores & nautæ cum maxima auri & argenti parte incolumes, ad terram evadunt. Ea calamitas naucleri seu piloti suæ artis non satis periti inscitiae accepta est: is verò, qui Panamæ acacium deduxerat, substiterat in Guajaquil ejuscemodi ob causam. Allatum fortè erat per eos dies ab Hispanis Cæsaris edictum ac omnibus Indiæ partibus promulgatum, mulierum postulatu, quæ viris junctæ essent: Ut videlicet Præsides ac Gubernatores, viros, qui in Hispania uxores haberent, in Hispaniam remitterent: aut juberent eos de arcessendis eo uxoribus satagere. Ergo metuens nauclerus ille, ne Panama in Hispaniam remitteretur, nullius ibi favore subnixus, quum eo reverti nollet, in Perusio substitit.

*Edictum de
arcessendis
uxoribus.*

AMISSO verò, ita uti dixi, navigio, exspectare aliam trajiciendi occasionem necesse nos fuit. Tandem quinquagesimo, post hæc die, quum navis Lima veniens eo applicuisset, ei jungimur, & brevi Panamam pervenimus. Ibi comperto præsidem cum omnibus navibus è Nomine-Dei in Hispaniam vela secisse, in Nicaraguam transgredior. Ibi gravi ac diuturno morbo implicitus, ac vix tandem recepta valetudine, post quadriennium è Guattimala ubi tunc eram, ad Portum-caballorum me confero, quo naves ex Hispania appulisse acceperam.

CONSCENDO navim, solvimus: sed quum jam haud procul Cuba essemus, sæva repentè coorta procella navim ad breviam illidit: nos, omni prope amissa pecunia, quæ in navi erat, ægrè in scapham transgressi, omnes tamen incolumes trigesimo quarto demum die summis cum laboribus & periculis portum Avanæ tenuimus: ubi classem Regiam reperturos nos sperabamus. Sed ea jam octiduo ante, summo ipsius præfecto Didaco quodam Cajetano, in Hispaniam vela fecerat: atq; eam quidem vix medio itinere atrox adorta tempestas miserabiliter afflixit. Ex duodeviginti navibus, tredecim fluctibus penitus hæstæ sunt, quarum una vehebatur Clavissus Panamæ Gubernator, & duo Adessores juridici novi regni Granatæ, qui ob multa injustitiæ & repetundarum crimi-

*Classis Hi-
spanica
naufr-
gium.*

na,

na, Regis mandatu è provincia in Hispaniam deportabantur) duæ quassatæ & semilaceræ ad Dominicæ insulæ littora ejectæ sunt. Tribus reliquis in Hispaniam abreptis, una littoribus Portugalliæ illisa est: vectorum pars, amissa navi, ægre ad terram enavit: altera Calicium portum incolumis subiit: Prætoria, haud procul portu San-lucari de Barameda, cum ducentis fermè hominibus periit. Præfectus scaphæ præsidio cum parte nauticorum & concubina evasit.

Mox quum Hispalim venisset, jussu Regis in custodiam conjectus est. Objiciebatur, eo tempore ex India solvisse, ut ei necesse esset hyeme in Hispaniam appellere, littorum præsertim egressu ea tempestate periculosissimo. Itaq; ipsius culpa tantam calamitatem esse acceptam. Ille verò culpam omnem in necessitatem transferens, se quum tantæ alendæ multitudini com meatu Avana expedire non posset, inde solvere esse coactum defendebat. Tandem hæc atq; alia afferens emittitur, sed abrogato ei munere.

*Benzonis in
Hispaniam,
inde in pa-
triam redi-
tus.*

Ego interea Avanæ hærebam æger animi ac merens, idq; duplici de causa. Primum quod fortunarum mearum partem in supradicta navi amiseram: deinde quod classem Regiam, cui me adungere cogitabam, profectam comperissem. Verum tam funesti naufragii nuncio audito, Deum divinamq; ejus gratiam laudavi, quod ei classi molienti me succedere non esset passus, haud dubiè si id factum esset, cum aliis periturum. Tandem decimo postea mense classis Regia in Indiam appulit: moxq; in Avanæ portu aggregatis quatuordecim navibus cum modicis tum magnis, brevia vela, Dei ope, in Hispaniam fecimus. Trigesimo nono quam inde solveramus die, horribilem unam tempestatem in eo cursu perpepsi, insulam quandam Lusitaniæ (vulgò Maderam appellant) tenuimus, quæ juxta Cosmographorum rationem ab Avana amplius 1 v. m. miliaribus distat.

*Belnuda
insula.*

MEDIO fermè itinere jacet exigua quædam & deserta insula, quæ ab Hispanis Belnuda appellatur: sed eam neq; nos in conspectu habuimus, neq; multi nautæ illac præternavigantes vident. Sumto in Madera pane, vino, aliisq; com meatibus, vela damus: & octavum post diem, XIII. Septembris, MDLVI. San-lucari portum ingredimur, atque inde Hispalim procedimus. Ipse simul ac expeditis negotiis dimissus sum, Calicium portum peto: & onerariam navim conscendens (Urcam vulgò vocant) Genuamq; bimestri navigatione pervectus, & incredibili ex conspectu patriæ perfusus gaudio, brevi Mediolanum pervenio.

*Gratiarum
actio pia.*

QUA MOBBREM immensæ atq; æternum laudandæ Majestati Dei, potentiæq; ejus, ac Servatori nostro Jesu Christo, immortales gratias ago, quod concesso mihi hoc beneficio, ut res adeò novas, tamq; à nobis diversas ac remotas terras viserem, me ab innumeris periculis liberaverit: ut quoties præterita in memoriam revoco, humanum unum corpus tot tantisq; malis tolerandis sufficere vix potuisse existimem.

CAPUT XXIII.

Brevis insularum, quæ Canariæ appellantur, & rerum in iis memorabilium, descriptio.

MNIBUS navibus, quæ in Indiam Occident. cursum dirigunt, primam stationem præbent Canariæ seu Fortunatæ insulæ, 200. leucarum, nonnullæ etiam 240. intervallo ab Hispania, à 27. ad 29. ab Æquinoctiali limite, in Septentrionem, gradum sitæ. Earum prisca nomina, Pluvialia, sive Ombrios, Capraria, Nivaria, Canaria, Junonia, & eodem nomine proxima,

xima, sex tantum veteribus cognitæ, hodie septem numerantur. Illæ post Jubæ & aliorum veterum inquisitionem, diu nostris hominibus ignotæ manserunt, donec Johannis, secundi hujus nominis, Castellæ Regis, denuò, Anno Domini 1405. aut (ut alii tradunt) Petri Regis Arragoniæ, temporibus, Anno 1334. Hispanorum navigationibus apertæ sunt, moxq; (ut hic scribit Benzo) partim ab Hispanis, partim à Gallis subactæ.

Operæ-premium nunc facturus mihi videor, si quædam de Canariis insulis memoria non indigna contexam. Hæ septem sunt: Gran-canaria videlicet, Teneriffe, Palma, Gomera, Ferrum seu Ferrea, Lanzarotta, & Forte-ventura. Eæ non magno intervallo inter se discretæ, ab ortu in occasum, continuo versu in ordinem porrectæ, xxvii. gradibus & dimidio ab Æquinoctiali linea absumt: Ab Hispaniæ promontorio Boldori non gentis & octoginta pass. millibus: ab Africa lxx. Perhibetur à veteribus nonnullis scriptoribus Fortunatas esse dictas, quod omnibus, quæ vita humana desiderat, iisq; sponte genitis abundant. Verùm Solinus multò secius de iis scribens, plurimum istius fertilitatis famam elevat.

Canaria seu Fortunata insula septem.

PORRÒ veterum earum incolarum & indigenarum stirps hodie propemodum sublata est. Ego quidem unum duntaxat in Palma insula vidi, annos ferme lxxx. natum: cui, quod è præcipuarum & veterum insulæ familiarum stirpe esset, Rex Hispaniæ certum annuum stipendium in victum dabat. Quum mihi fortè aliquando sermo cum isto esset, & ab eo mores atq; instituta gentis cognoscere cuperem, nunquam à vino integrum vacuumq; reperi. quippe ejus potius duce dine semel degustata, omnem voluptatem in ebriatione collocabat. Itaq; ea de re nihil certi tradere possum, nisi fortè pauca quædam, quæ ipse vidi, vel ab Hispanis nonnullis magno conatu audivi. Sed priusquam id aggrediar, exponendum videtur, quæ primagens (uti à nonnullis scriptoribus proditum est) eas insulas subegerit.

Canarii indigenæ pauci.

IN historiis Petri Arragoniæ Regis, ejus nominis IV. traditur Anno mcccxxxiv. ad eum adiisse nobilem quendam Hispanum (Ludovico Cerdæ nomen erat) virum bellicarum rerum artiumq; peritissimum, qui, quod ei adhuc omnia incepta prosperè provenissent, arroganter Principem Fortunæ, sibi meripse cognomen fecerat. Is à Rege, ut ejus autoritate atque auspiciis Canarias insulas subigere liceat, simulq; auxilium petit: moxq; impetratis ab eo pecuniis ad celoces duas armadas, classe instructa è Calicio portu solvit. Brevi Gomeram tenet, ac centum & viginti milites in littus exponit. Sed vix egressos, Insulani feroces animis acriter impetu facto repellunt: maxima pars cæsi: cæteri trepida fuga compulsi ad naves partim eo nantes, alii scaphis raptim conscensis evasere: ac cum suo duce, qui Principatum Fortunæ se amisisse ferò tandem agnoscebat, spe irrita mœsti in Hispaniam revertuntur.

A quibus primum subacta Canaria.

TRADUNT nonnulli missas è majore Baleari naves aliquot ad subigendas eas insulas: sed omnia fœdè atq; improspere evenisse. Proditum est ab aliis, anno mcccxciii. Hispalenses & Cantabros aliquot naves militibus, equis & com meatu ad eam expeditionem instruxisse. Hi quum classe perarmata ad Lázarottam appulissent, exscensuq; ad terram facto expedito agmine ad pugnam procederent, ne indigenas quidem incautos & solutos oppressere. Itaque multis horis acriter utrimque pugnatum: tandem victores Hispani plurimis hostium cæsis, multis captis, præda & spoliis onusti in Hispaniam revertere.

ALII ejus rei gloriam Gallo tribuunt, Nobilem videlicet quemdam Gallum, Ventacurtium nomine, contractis ex castelli cujusdam sui pretio pecuniis classem tantæ expe-

Ventacurtius Gallus Canariis tentat.

H

expe-

expeditioni parem armasse, primumq; eas insulas cœpisse subigere. Is enim, quum ad Gran-canariæ oram naves applicuisset, atq; indigenæ egredientem in littus vim advenarum conspexissent, id protinus Bajanori insulæ regulo renunciant. Is tristi accepto nuncio, haud cunctanter concitis popularibus quantam potest multitudinem colligit: moxq; omnes è vicinis collibus ac tumulis ad littus descendentes ferociter in hostem incurrunt. Ac Galli quidem primo furentium Barbarorum impetu pulsī ac perterriti ingens damnum accipere. Sed mox confirmatis animis effusè concitant equos, & multacæde hostium invec̃ti, turbatos in fugam vertunt. Bajanor prælio superatus, simulatq; ex fuga sese recepit, statim ad ducem Gallum legatos de pace mittit. Qua bene data, Ventacurtius, Reguli hujus consensu arcem in insula coctili latere ædificat, eamq; quinquaginta militum præsidio munit.

EXINDE cum reliquis suorum cæteras insulas ordine prælegens, Palmam aggreditur, qua parvo negotio subacta, brevi quoq; Gomeram in potestatem redigit. Has tres insulas ita perdomitas Alphonso comiti Nebulensi Hispano, magno pretio vendit, qui mox cæteras ditioni suæ adjecit. Ex quibus apparet, jam multis ab hinc annis has insulas Hispaniæ regno subjectas esse.

IAM, quod ad mores ejus gentis attinet & fertilitatem terræ, quæ vel ipse vidi, vel ab aliis audiui (uti superius sum pollicitus) ea paucis exsequar. Primum ergo earum insularum maxima (Gran-canariam Hispani appellant) rotunda propemodum specie, cxxx. circiter millium pass. ambitu, urbem in planicie modica sitam haud procul mari Orientem versus, habet: quæ quum ibi essem, quadringentis circiter domibus habitabatur. Ibi Gubernatores & præfecti tum seculares, ut vocant, tum Ecclesiastici manent. Nullus ante urbem portus, sed duobus ab ea millib. pass. Septentrionem versus, prope exiguum montem statio quædam est. Ibi naves ancoras jaciunt: quibus scilicet tutandis vicino in littore Hispani modicam arcem excitarunt: ubi tum tormenta quatuor ferrea erant, eaque situ ac rubigine obducta. Ac sæpenumero equidem demiratus sum, quum Galli eodem ipso in littore naves aliquot ceperint, satis validum ad impetum hostiles arcendos propugnaculum ab Hispanis non exstructum esse.

In ea insula magna sit sacchari copia, plurimiq; propterea mercatores eo negotiandi causa commeant, maximè Genuenses. Omnes arbores ex Hispania eo translatae facillè, præter oleam comprehenderunt. Ea, quæ Palma dicitur fructuum ubertate, maximè vini, in primis insignis est. Itaq; tantum ex illis vitibus provenit, ut non insulis modo vicinis vina suppeditent, sed etiam dent, quæ navibus in Indiam, in Flandriam & Angliam portentur. Caprarum etiam & ovium greges eæ insulæ habent, ex quarum lacte caseum ingenti copia faciunt: cuniculorum verò vim prope innumeram. De cæteris, Tenerife quoq; & ipsa rebus ad victum necessariis abundat: sed tres illæ priores palmam obtinent: reliquæ, ut exiguæ, inopes & ignobiles spernuntur.

C A P U T X X I V .

Miraculum arboris in insula Ferro. Canariensium mores. Teneriffes insula mons.

Arbor perennes aquas exsudans.

Es poscere hic videtur, ut priusquam hunc de Canariis sermonem absolvam, memorandæ Arboris miraculum referam. In insula Ferro est: perennes aquas è foliis exsudans stillansq; & quidem tanta copia, ut non incolis modo, sed etiam multò plurib. sufficere possit. Ea arbor mediocri magnitudine, nucis juglandis folio, quanquam paulò majore, muro circumlapi-
deo

deo septa, instar fontis, est: & eo cratere defluens aqua suscipitur. Arcanum equidem naturæ mirabile: non reperiri tota insula ullam aquam, præter eam, quæ ex illa arbore manat: Porro arborem perpetua ac densa nebula circumvestit: quæ tamen interdiu, ubi Solis æstus flagrare incipit, paulatim discuti ac resolvi videtur.

PRINCIPIO, Hispanos eam insulam subigere aggressos, quum neque fontes, nec puteos, nec flumina invenirent, ingens admiratio stuporq; inceserat. Quumq; ab indigenis sciscitando exsequerentur, unde aquam sibi pararent: illi pluvialem aquam in vasis collectam, reponere ad necessarios usus se respondebant: arbore nimirum prius arundinibus, terra aliisq; integumentis operta. quippe ita rati Hispanos, ubi aquam non reperissent, ex omni insula excessuros. Sed parum astus profuit. Nam insulam mulier Hispano cuidam, qui cum familiaris ei consuetudo intercesserat, arborem & arcanam vim ejus aperuit: protinusq; ille Hispanorum duci. At dux, qui rem tam inusitatam pro fabula duceret, risu temperare non potuit: mox tamen detecta arbore & rei certitudine comperta, omnes rei tam novæ miraculo defixi obstupuere. Neq; mulier indicium impune tulit, siquidem primores insulæ proditum ab ea arcanum quum cognovissent, brevem necem ei clanculum intulere.

CÆTERUM hi ferè Canarienses quondā idololatræ erant. Caprarum pellibus, quibus abundabant, amiciebantur: neq; alias domus, quam subterraneos specus norant, eosq; ferè ad radices montium aut sub collibus positos. Quum nullum haberent animal præter capras, quæ nostris multò grandiores sunt, iis vice boum ad colendos agros utebantur, & earum cornibus terram velut bipaliis fodiebant. Milium illis pro omni fruge erat, ex quo duorum lapidum attritu commolito panem faciebant, ab ipsis *Gofio* appellatum. Vinum è palmis, ut Æthiopes, moliebantur. Colore cutis prorsus tali sunt, quali errones illi, quos vulgò Ægyptios vocant. Earum insularum cælum calidius, quàm frigidius est, etiamsi Tenerife montem erigat (*Picum Teydæ* vulgò vocant) totius prope anni spatium opertum fidumq; nivibus. Quod quidem primum signum à mercatoribus ad eas insulas navigantibus eminus conspicitur.

Arborem
illam mu-
lier Hispana
prodit.

Canariensium
mores
& cultus.

Canariensium
panis.

Tenerifis
mons altitudinis
15.
fermè iue-
narum.

DE GALLORUM EXPEDITIONE

IN FLORIDAM, ET CLADE AB HISPANIS

NON MINUS INJUSTE QUAM IMMANITER

ipsis illata, Anno 1565. Brevis historia.

*(VI ADIVNCTVM EST, SVPP LICIS LIBELLI**& quarela, à viduis, liberis, cognatis & amicis Gallorum, ab Hispanis in Florida**contra fas ac fidem caſorum, ad Carolum IX. Gallie Regem**delatæ, exemplum.*

A R G U M E N T U M.

HUNC libellum superioribus Benzoniſ libris adjunximus, tum quia ejusdem pene argumenti eſt, quum & rei in iſdem illis terris geſtæ hſtoriam, & Hiſpanicæ ſevitiæ inſigne exemplum contineat: tum ut Hiſpanis ipsis ſpecioſam illam larvam excuteremus, quam vulgò uti ſolent. Non mirum eſſe videlicet, ſe adverſus Barbaros & Anthropophagos homines nihil humani præter ſpeciem oris habentes, quorum immanitatem fruſtra per benignitatem & modeltiam effugeris, ſævitia ſæpius quam clementia eſſe uſos. Nam quid hic ſimile adferent? Expeditionem in Floridam ſuſcipiunt Galli, idq; Regis ſui juſſu: neq; in alienam poſſeſſionem violenter irruunt. Eriſi enim nullo jure Hiſpani latiffimas illas in Occidente tum Inſulas tum Indicæ continentis provincias, niſi fortè umbratili Pontificis donatione, cujus ea non ſunt, poſſident: ab illis tamen Galli, velut juſto titulo poſſeſſis, non vim duntaxat ſed appulſum quoq; abſtinent: & jam Hiſpanis viſam quidem, nullis tamen adhuc Hiſpanicis coloniis inſeſſam oram, velut vacuum, occupant. Hic Hiſpani non contenti vi ex iſſ littoribus arcere Gallos, ut pedem in ſua inferentes: non in armatos tantum in quos par periculum & ardor certaminis irritat, ſed imbellem quoq; inermemq; in turbam pueros & fœminas pluſquam beluina ſævitia debachati ſunt. Et hoc quidem per me occultum ſepultumq; maneret, niſi Hiſpani plura atq; atrociora & pridem & hodie in Belgio perpetrarent, quam quæ apud Indos unquam edidere.

C A P U T I.

A quo primum reperta & nuncupata ſit Florida. Joannis Pontii, Ferdinand. Sotti & Hiſpanorum Monachorum infelices in eam expeditiones.

QUAM inclementer & parum humane Hiſpani victorias pacemq; adverſum Indos Occidentales exercuerint, ſuperiores libri abundè docuere: nunc verò etiam quomodo Gallos in Florida acceperint, brevi narratu exſequar. Sed ante omnia, quæ regio ſit Florida, ubi ſita, à quo primum reperta & tentata, exponendum eſt.

*Florida ſi-
rus, & quā-
do primum
inventæ ſit.*

NON procul Hiſpaniola Boriſquena inſula eſt, quam hodie S. Joannis de Portudivite appellant. Ejus primus occupator ac Gubernator Johannes Pontius Legionenſis, pro certo habens fore, ut ab Didaco Almirante & Prorege Indiæ, magni illius Chriſtophori Columbi filio, æmulantium calumniis accenſo, provincia demoveretur, cedere inimicis ſtatuit, & novas ſedes quærere. Itaq; anno M D X I. celocibus duabus armatis,

flexo

I N F L O R I D A M.

82

flexo in Septentriones cursu altum tenens, tamdiu navigat, quoad aliquantum progressus Biminiæ insulæ sese apperuerit: quæ ad Septentrionem Cubæ insulæ jacent.

E O D E M tempore de prodigioso quodam fonte fama increbuerat, cuius aquis ^{Fons fabu-}epo-
tis senes, exuta canicie, in juventam revirescerent: neq; eam fabulam cupidius sperferant ^{l. sua.}
Indi, quam crediderant nostri. Eam famam sequutus Pontius, dum circa eas insulas, fontem illum fabulosum quærens, senescit potius quam repubescit, sex amplius menses irritò errore absumit. Tandem tamen diu vagatus novam Indicæ continentis oram detegit, eamq; partem ad quam fortè ipso Resurrectionis die appulerat (quem vulgò Pascha floridum appellant) velut è renata sumpto nomine, Floridam ipse nuncupat. ^{Florida nuncupatio.} Id terræ
prominens, linguæ aut manicæ instar, se ingenti fronte in altum evehens, centum leucas in longitudinem, quinquaginta circiter in latitudinem, patet. Ejus extremum cornu ab Æquinoctiali linea, Septentrionem versus, gradus x xv. distat: moxq; extendi ac dilatari incipit, qua in mediam inter aquilonem & exortum æquinoctialem regionem versa est.

Ex ea nova terra reperta ingentes sibi divitias despondens Pontius, brevi ad S. Joannis insulam regressus, mox inde Hispaniam petit. Ibi à Rege Catholico expositis, quæ invenerat, non magis meritorum respectu quam amicorum gratia, Biminensem & Floridensem præfecturam, Adelantadi titulo, obtinet. His auctus, in Boriquenam revertitur: coloniæq; in suam provinciam deducendæ certus, milites scribit, classem comparat, multosq; in eas res sumptus facit. Sed vix in Floridæ littus egressus, urbe condendæ sedes quærebat, quum Barbari classe conspecta accurrunt, expediunt arcus & nimbo sagittarum Hispanos obruunt. Pontius ipse in turba, venenata sagitta graviter ictus, prælio excedere coactus est. Inde Cubam auctus, paulò post ex vulnere moritur. Neq; ipse tantum, sed multi quoq; Hispani, qui ejus auspicia ad eam expeditionem sequuti fuerant, partim Indorum telis confixi, partim morbis & miseriis absunti sunt. Ita jam tum Florida inauspicato tentata, inventoris sui cædæ nobilitata est. ^{Pontius Floridam infelicius tentat.}

Ex eo quum ob truces & bellicosos incolas vulgò infesta atque infamis haberetur, per diu intacta mansit. Donec tandem multis post annis Ferdinandus Sottus trib. milit. ^{Ferdin. Sotti in Floridam expeditione, de qua supra lib. 2. cap. 13.}
Attabalibæ Peruani Regis spoliis dives, & ex jam partis majora concupiscens, ejus provinciæ subigendæ administrandæq; potestatem à Cæsare petit. Qua impetrata cum multis Hispanis Floridam init: & omisso condendæ coloniæ cura, in mediterranea progreditur. Inde incertis huc atq; illuc errans sedibus vexare indigenas, & uni parandi auri curæ intentus, metalli ejus fodinas quærere passim institit. Parem videlicet ubiq; esse terrarum felicitatem, qualem in Peruanâ provincia nactus erat, credens aureos ibi montes opinionis errore finxerat. Ad extremum, quum non tantum Barbaros omni tormentorum genere, sed semetipsum quoque & socios cæca auri cupidine & irritò labore totos quinq; annos fatigasset, & suorum spem ipse, & eum vita, destituit.

S E D ne tristi quidem Sotti exemplo cæteri à simili incepto deterriti sunt. Siquidem Anno M D X L I I I. Floridæ in dittonem redigendæ multi decus petiere. In iis Julianus ^{Gom hist. gen. lib. 1. cap. 45.}
Samanus & Petrus Alhumada. Verùm neq; Carolo Cæsari, qui tum in Germania erat, neq; Philippo filio ejus, qui præfens Hispaniam imperio regebat, ex Indici Senatus consilio, mittere quemquam in eam provinciam cum imperio placuit.

E R A N T tum fortè in Hispania Dominicani, qui feroces illas gentes verbis magis cicurandas, quàm malo & armis exasperandas esse dicerent, quiq; se eas tum ad Christianam fidem, tum ad Cæsaris imperium accipiendum sola oratione adducturos profite-

rentur. Neq; id facilius dictum quam creditum. Itaq; anno M D X L I X. auspiciis & sum-
tibus Cæsaris mittuntur eo Monachi F. Ludovicus Cancellus de Balvastro Dominica-
nus & quatuor ejusdem ordinis.

*Dominica-
ni in Flori-
da à Barba-
ris truci-
dantur.*

A P P E L L U N T, exeunt de navi F. Ludovicus cum collegis & nautæ aliquot inermes
(neque enim doctrinam pacis præ se ferentes arma ostendere par erat.) Illis conspectis,
protinus Indi non ad concionem, sed ad cædem advolant. Mulcere alloquio Barbaros
conabatur concionabundus Monachus: sed verba fiebant apud surdos. Ergo ne quic-
quam vociferantem invadunt, & cum duobus collegis trucidant: cæteri quum fortè
Confessorum laudem inter suos quam martyrii palmam apud Barbaros consequi mal-
lent, proripiunt sese in fugam & navim repetunt.

A T Barbari (sicut postea ex adolescente quodam, Ferdinandi Sotti olim pedisequo,
auditum est) in lætitiā atq; epulas versi saginatis Monachorum carnibus opipare ve-
scuntur, & detractas corporibus pelles, cutim etiam capitum in orbem attonsam, ferale
tropæum, in delubro suo suspendunt.

HÆC igitur Florida est, de qua acturi sumus, inter cæteras Indiæ provincias multis
Hispanorum cladibus notissima: nunc verò etiam (ut ex sequenti historia patebit) Gal-
lorum.

A T Q U E hæc, quæ sequuntur, prope usq; ad finem, ex brevi Gallicè scripta historia
sumimus, cui præfixa epistola Nicolai cujusdam Challusii Diepenfis nomen præfert:
qui è Florida regressus, suos & sociorum casus memoriæ prodidit. Hunc ergo potius
quam nos, quæ cum aliis viderit & perpeffus sit, vt in Gallico illo scripto loquentem in-
duximus.

C A P U T II.

*Rex Gallie classē in Floridam mittit, cui Johannem Ribaldum legatum præficit. Prospera de Flo-
rida fama sparsa multos ad eam expeditionem invitat. Apparatus classis Diepæ fit. Multi metu
inceptum deserunt. Retracti à fuga imponuntur in naves. Galli ab Anglis comiter accipiuntur.*

*Rex Gallia
in Flori-
dam clas-
sem mittit.*

A U L ò ante civiles Galliæ tumultus Rex ex Principum & consilii sui sen-
tentia decreverat in eam Indiæ oram, quæ Florida appellatur, nuperrimè
à Gallis animadversam & cognitam, multarum navium classē cum non
spernenda manu mittere. Itaq; composito primò civili Galliæ bello, pa-
cèque regio edicto sancita, intermissa ejus incepti mentio revocata est.
Moxq; in ejus rei effectum Johannes Ribaldus, vir magni animi consiliiq; & longo re-
rum maritimarum usu peritissimus, in aulam à Rege accitus milites scribere & septem
naves viris com meatibusq; instruere regiis auspiciis jubetur, eiq; ipse classi, Legati regii
titulo, præficitur. Mandatum disertè erat, ut recto cursu in Floridam navigans, ab omni-
bus Hispanorum littoribus atq; insulis, quæcunq; in ditione Regis Hispaniæ essent, vim
atq; egressum abstineret.

V U L G A T A protinus ejus expeditionis fama, multos ut illo Prætorē & regiis auspi-
ciis ire vellent, & se ei classi adjungerent, perpulit: sed propriè quemq; causæ & varii affe-
ctus trahebant. Alios cognoscendi orbis cupido accendebat, à qua nemo unquam in-
genus abhorruit. quippe navigationem plurimum ad id studium conferre. Alii recen-
ti à bello adhuc calentes, navigandi subire molestias quam conflictari prioris vitæ sordi-
bus & ingrato labori malebant.

Sed in primis stimulabat omnes secundus de Florida rumor per Galliam dispersus. Ei videlicet terræ omnium rerum, quibuscunq; vita carere non debeat, copia abundanti, mitissimam etiam, vitalis ac perennis salubritatis cœli temperiem esse concessam. Quippe neq; infesto rigore ac gelu Septemtrionis præmi, neq; nimio Solis æstu exuri: sed salubri utrimque mixtura, in iustos etiam agros spontè natis frugibus incolas alere. Quod si excolere etiam liberet, hominibus tantum gnavis atq; industriis opus esse, qui nativam soli ejus ubertatem in humanos usus labore & cultu elicerent, ita optimam terrarum fore.

*Fama de
Florida,
multa va-
na veris
affingit.*

Ipsam ab Austro in Septemtriones prope pari cum Europa longitudine porrectam, latitudine etiam $xx\ i\ i$. ferè gradus amplecti. quumq; foliis percussa radiis plurimum genitalis caloris concipiat: eo tamen ita temperato uti non tantum rore ac frigore nocturno, sed lætis quoq; ac mollibus pluviis, ut è pingui cespite magnam vim herbidi graminis mirandam in altitudinem crescentis sua sponte tellus effundat. Ad hæc auri omniumq; animalium divitiæ, spaciøsæ planicies, aprici colles montesq; clementer editi: mira amnium fontiumq; amœnitas, varietasq; arborum gummi nobile & odoriferos succos exsudantium, prospera fama passim celebrabantur.

ERGOTalibus pollicitis multi invitati, pleriq; etiam avara ditescendi spe, diversis è partibus Diepam confluebant. Eo loco lustrati multitudinem convenientium atq; inspicere oportebant, ut ex omni numero, quos maximè ad eam expeditionem idoneos judicasset, Regius legatus legeret. Segnius tamen quam pro nonnullorum studio tota res administrata & perfecta est: eorum maximè qui milites domi suæ exceperant, indignantium tam diu ignavos & immunes homines suis sumptibus ali, etiam si spe precii & splendidis promissis lactarentur.

*Apparatus
Gallica
classis Die-
pæ sit.*

QUATUOR menses & amplius otiosè in ambulantes in ea urbe consumserunt: donec tandem fide data se Regi strenuam fidelemq; operam navaturos, in verba legati jurare: simulq; ut sacramento obligati fuerant, stipendium in sex menses accipiunt: cuius rei mox Prætorem ipsum pœnituit. Quidpe ineunte Majo, Anno MDLXV. quum naves conscendentium numerum recognosci oporteret, multi eorum etiam, qui stipendium acceperant, sive longitudine itineris, seu formidabili barbari elementi specie perterriti, mutato repente proposito, clanculum se subducunt. Ei desertioni ut maturè obviam iretur, ne latius exemplum serperet, conquisiti desertores atq; à fuga retracti, severè eodem ipso momento naves conscendere jubentur. Id x. die Maji factum est: nos tantisper dum pecorum & farinæ commeatus in naves in salo stantes imponitur, in ea statione usque ad $xx\ i\ i$. diem ejusdem mensis hæsimus. Multitudo eorum, qui conscenderant, in quibus aliquot cum familiis suis opifices, trecentorum numerum efficiebat.

QUUM ibi commodum & imperium Legati regii simulq; secundum ventum expectaremus, $xx\ i\ i$. ejus mensis venti repente vehementes utrimq; ingruunt. Inde inhorrescens mare, & concitati ex alto fluctus ictuq; contrario inter se horribilem in modum arietantes, nautas quoq; ipsos turbaverant. Ergo trepidi & ancipiti malo attoniti nihil opis invenire, nisi ut incisissimæ ancoralibus, amissis ancoris, nos ventorum arbitrio permitterent. Vehementissimus omnium Aparctias erat: is tanto impetu vela nostra ex alto percussit, ut protinus ad Portum-gratiæ (vulgò *Haure-de grace*, Normandiæ portus est) volantibus similes deferremur. Ibi triduum morati, quoad missus à nobis Dieppam myoparo, nuncia inde referret, ab ea statione $xxv\ i$. ejus mensis solvimus.

QUUM rectà in Floridam cursum corripere cogitaremus, adverso protinus vento repulsi

repulsi ad insulam, cui *Vrich* nomen, Anglicæ ditionis, deferimur. Ibi Angli de nostræ expeditionis consilio cognoscere quum voluissent, postquam intellexerè, se suaq; nobis iuvandis benignè obtulerunt. Ibi à xxviii. ejus mensis ad xiv. Junii, quum naves in ancoris steterissent, ea ipsa die aspirante Aquilone secundo, sublatis velis, rectum in Floridam cursum capeffimus, quam velut novam Franciam appetebamus.

Lucasia magna, una ex Lucais insulis.

Totòs duos menses Oceanum sulcavimus, priusquam Floridæ oram ullam aut vicinam aliquam ei terram in conspectu haberemus, præterquam Antiliarum unam (quam indigenæ *Vocajouques*, Galli Magnam-lucasiam vocant: nostrum aliquibuseam Catharinam, Regis ipsius matris nomine, numcupare placuit) Eam xxvii. gradibus ab Æquinoctiali circulo in Septemtrionem distare ferunt. Ducentis etiam ab ea leucis in alto navim quandam animadvertimus, sed ad quam non propius quàm quinque aut sex millibus pass. accessimus.

C A P U T III.

Gallica classis in Floridam appellit. Floridensium cultus, mores, cibi, fruges, potus. Crocodili & Alata serpentes. Florid. religio.

ANDEM XIV. Angusti Floridæ littora nobis sese apperuerè, mox igne, quod Indi nobis signum dabant, eminus conspecto, phaselum ad explorandum terræ accessum mittimus. Is fluvium quendam exiguum speculatus, ostium ipsius invehitur. Accurrentes ad littus aliquot Barbari nummos mercibus nostris permutant. Eam autem pecuniam sibi paratam ajebant

Hispanus naufragus à Gallis excipitur.

ex navi quadam, quæ ab Antiliis revertens carinam ibi vadis fixerat. Repertum quoque in eo littore Hispanum unum, qui è naufragio ante viginti annos ibi facto evaserat, in navim accepimus. Mox sciscitati ex eo, ecquid de Gallis audivisset, & ubi sedes haberent, docemur: Nihil scire ipsum ea de re, nisi quod ab ipsis Barbaris didicisset: Gallos videlicet quinquaginta leucis Septemtrionem propius quàm quò appulissemus, confedissee.

Maji fluvius.

ERGO inderetro oram prætervecti (quæ nobis depressa, & solo arenoso arbusculis confita: leni etiam neq; admodum profundo æstu, qui ab Occasu brumali adlabitur, inundari visa est) medio fermè cursu flumen detegimus, quem Maji fluvium nostri antè nuncupaverant, ubi æstus quoque, ab Occasu solstitiali affluentes, modicè intumescunt: ac propter tenuitatem aquæ sidentes in vadis ancoræ faciliè conspici possunt. Sex quidem aut octo à littore millibus pass. non profundiorè quàm sex aut septem ulnas aquæ altitudinem comperimus. In aliud præterea flumen nos incurrisse memini, inter Majum & Ayum fluvios, à Majo Septemtrionem versus quatuor millibus pass. distans: ad cujus os singulis noctibus jactis in profundum ancoris, octo aut novem ulnas altitudinis arenamq; interdum in fundo, nonnumquam calculosam terram, aliquando permixtum limo uliginoso sabulum, reperiēbamus. Fluvii quoq; qui Delphinorum dicitur, jacta bolide altitudinem explorantes, duarum ulnarum esse in alvei faucibus cognovimus: quamquam ibi æstus quatuor super cubitis intumescit.

Delphinorum fluvius.

POST hæc commodum aliquem egressum in ea ora speculati, xxvii. Augusti statione in Majo flumini objecta, quatuor à littore millibus pass. ancoras ad vii. aquæ altitudinis ulnas jacimus. Vigesima nona die ejus mensis tribus minoribus navigiis flumine adverso subeuntes, rectà ad Carlinæ Castellum tendimus. Id propugnaculum nostri paulò antè, ut perfugio ac præsidio Gallis eò appulsis esset, exstruxerant, satis commodo

Carlinæ castellum Caroli IX nomine nuncupatum.

atq;

atq; opportuno situ quippe hinc alluente fluvio: ab altera parte vicina silva, campoq; inter silvam & munimentum interjecto, cui amœnus collis imminet, quem densa altaq; gramina omni ex parte vestiunt. Semita tantum una adibat silva, unius passus latitudine vix singulis pervia: quam nostri aperuerant, ut ad fontem, qui in nemore erat, com-
mearent. Postquam ad eum locum pervenimus, Prætor noster exportari è navibus cibaria cæterosq; commeatus ad recreandum præsidium jubet, nosq; opifices cum fœminis & pueris eo concedere: negotio dato nobilibus viris Ullio, Bellocairo, & aliis, ut nos eò educerent, quibus etiam rerum, quas in impedimentis preciosissimas habebat, custodiam commisit. Cæterum eos, qui in castello erant, non mediocri lætitia adventus noster affecit. quippe anxios mœstosque, quòd jam diu nihil è Gallia audirent. Onerabat dolorem, quòd alimenta etiam defecerant, nisi fortè indigenarum, agrestium & barbarorum hominum, ritu vivere vellent: à quibus etiam nihil, nisi vi & rapto extorquere poterant, sicuti suo loco fufius dicemus.

S I M U L A C nobis quies concessa est, indigenarum speciem contemplari cœpi, quæ mihi satis liberalis & humana visa est. Quippe viris rectus & quadratus corporis habitus: nativus cutis color in rubedinem vergit. Regulos esse illis & singulis præesse pagis accepi: corpus distinctum coloribus & maculis varium gerere, pro ornamento habent. Nullo vestitu, nec magis viri quàm fœminæ, coluntur: nisi quòd illæ peplo aut plagula ex Ciofi alteriusve animalis pelle, quam nodus astringit, extremis fasciæ tæniis in finistrum femur pendentibus, muliebria operiunt. Cæterum plena rotundaq; oris specie, nec simi neq; chilones sunt: truces vigentesq; oculi, promissa cæsaries, quam & concinnè circa caput colligunt: ita innexis comis, quoties bella ineunt, pharetræ illis vicem præbentibus, quippe ibi sagittas condunt, quibus mirum est, quàm procul, quàmq; certo ictu destinata feriant.

Q U O D ad mores attinet, fœdi & flagitiosi sunt: liberos suos, neque ulla domestica erudiunt disciplina, nec coërcent: nec rapere, nec pro suo uti, quod rapuere, ipsis religio ulla est. Attamen sua cuiq; uxor & severa illic matrimonia sunt. Bella adversus finitimas gentes, sed sermone dissonas, gerunt: tela illis præcipua, arcus & sagittæ. Domus ferè rotundæ ut columbaria nostratia, robustis impositæ arboribus & palmarû foliis contactæ, nec ventos, nec tempestates metuunt. Infestis tamen vexantur culicibus, quos ipsi *Marigones* vocant: neq; alia ope quàm crebro igni, maximè sub cubilibus accenso, ab ejusmodi pestibus se liberant. Acriter ea infecta pungere referunt, & corporis partem morfu ab iis appetitam in lepræ speciem verti. Nihil ferè preciosius aut elegantius ducunt, quàm versicolores avium pennas: pretium etiam apud illos calculis, quos ex piscium ossibus faciunt, & rubris quibusdam ac viridibus lapillis.

C I B I eorum, radices, fructus, herbæ & varii generis pisces. Pinguissimo pisce utuntur, quem exenteratum fumo durant: patria lingua *Bauquarvé* nominant: cujus exento adipe pro butyro aut alio liquamine utuntur. Frugum nostrarum nihil habent, sed *Milii* quoddam genus summa copia, quod in septenûm pedum altitudinem crescens, culmo arundineo, granum pisi crassitudine, spicam seu paniculam pedali longitudine fundit, recentis ceræ colore. Cujusmodi omnes ferè tum insularum, tum continentis Indiæ Occidentalis indigenæ utuntur, & vulgo *Maiç* vocant in Hispaniola: Brasilienses verò *Avati*. Quum eo vesci libet, primum tritum in farinam solvunt, mox eo diluto mistoque *Migan* suum (ut ipsi vocant) informant: id oryzæ nostræ speciem refert. Protinus corrumpitur. itaq; quam recentissimum edi oportet. Silvestres labruscas magna copia

*Labrusca
apud Flori-
denses.*

*Floriden-
sium potus.*

ea tellus alit, quæ ut multis Galliæ locis videre est, amplexu arborum innixæ sursum reptant sed cultu mitescere, vinumq; reddere ab incolis non docentur, neq; ejus rei usum ipsi norunt. Potum ex multiplici herbarum succo, ipsi sibi moliuntur: *Cassinet* appellant: Cerevisiæ fermè colorem refert, ac ne mihi quidem ipsi bibenti admodum abhorrenti gustu visus est.

*Crocodili
Florid.*

REGIO mihi montosa ac silvosa visa est: inde ingens ferarum copia, quarum sævitia ipsi indigenæ, nisi acri custodia semet sepiant, obnoxios sæpè se esse memorant. Jam mira multa de animalibus, quæ ibi esse auditu tantum accepi, consultò prætereo. Ea exsequi satis habeo, quæ mihi visu comperta, & quæ nunc memoriæ prodantur, satis digna judico. Crocodillos in primis plures vasto hiatu ex arenis prædam captantes vidimus: in iis mortuum unum, cujus caro tenera & candida, mihi sociisq; vescentibus, vitulinæ gustum referre visa est. Is tormentuli globo duas inter squamas adactò, cæsus fuerat: alioquin cute contra omnes ictus invicta. Ore vasto hic erat, maxillis horribilem in modum inversis, pectinatim stipante se dentium serie: hiatu quidem adeò patenti, ut solidam juvencam vorare posse videretur. Cæterum XII. aut XIII. pedes longiùs, breviora crura quàm pro cætera corporis proportionem habebat, unguibus sævis armatus, cauda longa & valida, in qua præcipua ejus vis roburq; consistit. Nullam in ejus ore linguam animadverti, nisi fortè intra fauces lateret. Ore enim (ut dixi) ita prodigiosè distorto erat, ut superiorem maxillam inferioris loco positam haberet, fœdum planè ac terribile visu spectaculum.

*Alata ser-
pens.*

*Floridenses
non profecti
à pietate
alieni.*

ALATAM quoq; serpentem, à nostrorum uno interfectam, non procul nemore, vidi: alis, ut videbatur, eatenus instructam, ut tolli à terra posse, & demissè volitare, videretur. Ejus defectum caput Barbari summa cura abstulerunt: rationem scire non potui. Nostrum aliquibus opinio erat, id superstitione quadam à Barbaris fieri: neque quantum animadvertere mihi licuit, planè religionis expertes sunt. Imò, quemadmodum signis & argumentis deprehendi, eos non tantum ad civilem aliquam morum honestatem, sed etiam ad pietatem, si Dominus concederet, assue fieri posse existimo. Quippe simulacrum ære campano in castello signum ad preces datum audiverant, extemplò in vicinum campum concurrentes, sublati, ut nos in cælum manibus, attentionem aliquam ac reverentiam præ se ferebant.

CAPUT IV.

Hispanica classis ad Floridam appellit. Hispani Gallorum castellum de improvviso adorti Gallos viros fœminasque promiscuè trucidant.

*Hispana
classis infe-
sta Gallis
perniciem
moliatur.*

NTEREA Prætor noster invicti muneris haud immemor, propugnaculo muniendo intentus erat, ut incursionibus Barbarorum sustinendis par esset, si fortè in nos impetum facerent. Verum unde minimè metuebatur periculum atrox ingruit. Nam XIII. Septembris, repenti classi nostræ quinq; Hispanæ naves superveniunt, Prætoria quadringentorum, ut videbatur: scapha centum & quinquaginta doliorum capax: tribus dromonibus comitata. Ea classis ad eam ipsam stationem appellit, ubi quatuor nostræ naves in ancoris stabant, circiter horam nonam vespertinam. Noctu nostri in colloquium Hispanos evocant, petuntque, quo animo, quidve quærentes suis navibus adeò propinqui steterint. Illi respondent se Gallis pro hostibus uti, mutuumq; inter eos bellum satis superq; indictum esse.

Nostrum

Noſtri Hiſpanorum infeſto perſpecto animo, neq; ſibi ſatis ad reſiſtendū virium, ſublatis conſeſtim dolonibus altum capeſſunt. Hiſpani fugiētes paſſis & iſſis velis inſequuti, aſſequi tamen nequivere. Itaq; Delphinorum fluminis oſtium inveſti, exſcenſum ibi facere ſtatuūt. Mox cum Barbaris (ut ex evētu apparuit) conſociatis de pernecie noſtra conſiliis, occultos militum globos, quantum ſatis ad rem patrandaſſe viſum eſt, inde ab eo flumine emittunt. Sexcentos in armis fuiſſe expeditos, à Barbaris poſtea accepimus.

*Gallica
clafſis Hi-
ſpanicam
fugit.*

*Hiſpani
cum Bar-
baris de
Gallorum
nece conſi-
lia ſociant.*

PAULÒ poſt, quum tres naves noſtræ è fuga collectæ ad ſtationem reverſæ eſſent, (nam Prætoria, Trinitas ea vocabatur, paulò longiùs in altum proveſta à reliquis diſceſſerat) Johan. Ribaldus Prætor, tribus illis Hiſpanis ultrò occurrere easq; aggredi ſtatuit: poſtquam utiq; ex conſilii ſententia inſtructam in alto claſſem oſtendere hoſti, ut neceſſarium, decrevit, & ſe toto Oceano defendere, niſi navium jacturam facere vellemus. Noſtris enim militibus in terram expoſitis, facilimum hoſti erat, naves præſidio vacuas, nullo impediēte occupare & injecto unco abducere: quod ſine gravi noſtro incommodo accidere non poterat. quippe ſupremo erepto auxilio & ſublata unica ope, qua Regem Gallix de rerum noſtrarum ſtatu poſſemus certiorem facere.

ITAQUE X. Septembris, hora tertia pomeridiana, Prætor luſtrato & recensito exercitu, lectisq; non iis modò militibus, quos ipſe nuper adduxerat, ſed eorum quoq; præcipuis, qui Caſtellum præſidio antè obtinebant: in iis nominatim, legato, ſignifero, & præfecto-ordinum Laudunerii tribuni mil. omnesq; ad ſtrenuam Regi operam navandam cohortatus, ſimul navim conſcendit. Is tribunus tum quòd jam diu nullum è Gallia nuncium acciperet, tum in ſumma commeatus anguſtia tædio victus, paulò ante adventum noſtrum inde excedere & reverti cogitabat: parum interim ſolicitus, ne quid Barbaris injuriæ à ſuis inferretur, quo eorum animi à Gallis alienarentur. Itaq; illi tolerate ipſo vulgò indigenas vexare, & vi captos in caſtellum trahere: milium cæterasq; eorū fortunas agere ac ferre. deniq; omnia facere, quæ neceſſitas impatiēs legū jubebat. Quibus ex rebus ingens brevi Barbarorum odium in noſtros conſlatum eſt. Ergo (ut conjicere ex eventu eſt) ſtimulante partim inſita humanis ingeniis ulciſcendi cupidine, partim protegendī corporis appetitu, omni animantium generi à natura tributo, perneciem nobis clam ſtruere & occulta cum Hiſpano conſilia inire, incipiunt.

*Galli Bar-
barorum
animos ab ſe
alienant.*

UNDECIMA die Septembr. circiter VII. horam matutinam, quum jam noſtræ naves haud procul Hiſpanis abeſſent, vehemens repente turbo exoritur, effuſo imbre miſtus, cum ingenti fragore cœli tonitribusq; & fulguribus præſtinguentibus aciem oculorum, ut penè ipſum cœlum continuo incendio ardere videretur. Turbatæ utrinq; claſſes diverſæ abiēre: tres noſtræ naves demiffis antennis procellæ vim declinare, Hiſpana Prætoria & ſcapa ventum ſequi, coactæ ſunt. ea tempeſtas, uſque ad XXI. Septembris diem tenuit. Interea Hiſpani in terram egreſſi ſatis ocii ad noſtra exploranda habuere, eaq; comparanda, quibus nos per dolum opprimerent. Neq; eos fallebat, nos præcipuè claſſe pollere, eoq; vires abductas cæteram multitudinem in caſtello relictam, imbellem numerum, partim ægrotis, nondum ex jactatione maritima recreatis, partim opificibus, fœminis ac pueris conſtare. Ducenta fermè & quadraginta capita ibi erant, Laudunerii trib. mil. fidei ac tutelæ commiſſa: militare robur in navibus: neq; is, caſus ejus, qui ſupervenit ſecurus, vim ullam hoſtilem ab terra metuebat.

*Tempeſtas
Hiſpanicæ
& Gallicæ
clafſis con-
cuſum diſ-
rmit.*

AT Hiſpanus incredibili celeritate, ſilvas, ſtagna, & flumina tranſgreſſus, ducibus Barbaris, XX. die Septembris improvifus advenit, & paulò ante Solis exortum, pluvioſo admodum tempore, Caſtellum nullo reſiſtente ingreditur. Pleriq; vigilum ſolutis ma-

*Hispani
Galles de
improviso
oppressos
facile jugu-
lant.*

nè excubiis, ad reficienda quiete corpora fœda totius noctis tempestate vexata, dilapsi erant. Hispani portula aperta irrumpentes, sopitos vigilēs in cubilibus suis obtruncant: fœda inde trucidatio in castello fit: viri ac mulieres, ægroti & valentes, senes ac pueri promiscua cæde jugulantur. Quis immania ejus diei facinora, quis stragem huic parem aut animo assequi queat, aut oratione complecti? At nostri interea tamen in tantis angustiiis non se deferere: qui maximè impigri erant, è stratis inter tumultum elapsi celeri fuga se in navigia ad fluminis ripam religata proripiunt, quorum Prætor Jacobo Ribaldo, navis unius Præfecto (cui Perla nomen erat) & Ludovico Balardo legato ejus, custodiam commiserat. Alii repentino casu oppressi, vallum transiliunt: in iis Lauduneri tribunos mil. cum domestica ancilla illac erupit.

*Hispanica
sævitia ex-
emplum
horribile.*

Ipse vix è tugurio egressus, quum ad opus diurnum fabrilē scalpum gerens proficisceretur, in hostes incido: ac quum neq; ulla nisi in fuga spes, neq; ullum effugium, nisi per vallum pateret, & jamjam tergo meo duo Hispani cum hasta & sarissa hærent: ibi repente, qua vi nescio, haud dubiè quidem divinitus, geminatis in senili hoc meo & effœto corpore viribus, vallum novem ferè pedes altum, quod ægrè aliàs per otium reptando ascendere & sensim transgredi potuissem, expedito saltu supero & in silvam accelero. Ab ea quum non longius abesse viderer, quàm quantum telo adigi potest, respiciens & in castellum oculos retorquens, paulisper etiam in colle substiti, idq; eo fidentius, quòd nemo mihi fugienti instaret. Ab eo loco facili in castellum & inferiùs adeò hy pætrum prospectu, sævientes Hispanos, & horribilem nostrorum lanienam video, triaq; jam hostium vexilla munimentis imposita. Quamobrem omni de nostris spe amissa, collectis conjectisq; in unum Dominum sensibus, meam salutem ejus gratiæ commendans, in silvam me proripio. Quippe nihilo immaniores feras experiri posse videbar, quàm hostes, quorum plusquam beluinam sævitiam in nostros exundantem conspexeram.

*Errantes in
solitudine
clamant ad
Dominum:
Et de angu-
stiiis eorum
eripit eos.
Psal. 107.*

CÆTERUM horribiles illæ angustię, in quas conjectus nullam circà spem neque viam salutis in terris cernebam, nisi Dominus singulari quadam ope, & præter omnem opinionem, me ex tam præsentī periculo eriperet: erumpere in suspiria & flebiles voces cgebant, atq; ejuscemodi clamores, crebro singultu ac gemitu interruptos, ad Dominum edere: O Deus patrum nostrorum, Deus misericors; qui te ex ipsis inferorum fau-
 » cibus & media mortis abyssō invocari à nobis jussisti, teq; nobis laborantibus certò ad-
 » futurum es pollicitus: quæso, ut pro ea spe ac fiducia, quam in te reposui, viam mihi ali-
 » quam ostendas, qua exitum tot malis, atq; huic infelici meæ senectuti, in profundos do-
 » lorum gurgites demersæ, finem tandem inveniam. Saltem hoc unum concedito, ne hinc
 » ex ferarum rabie, illinc ex hostium tuorum nostrorūque sævitia conceptus pavor, o-
 » mnem ex animo meo fidem & certam de promissis tuis persuasionem excutiat. Illi nos
 » magis propter sacrosanctum tuum nomen, quod invocatum est super nos, quam ullam
 » aliam ob rem oderunt, Domine. Fer opem mihi Domine, fer opem. nam me tot un-
 » dique circumvallant mala, ut emergere nequeam.

Dum hæc mecum anxius agito, invium interea saltum densisq; inter proceras arbo- res virgultis ac spinis, veluti perpetua sepe objecta, contextum penetrans: vix semihoræ spacio processeram, quum ecce repente è proximo strepitus hominum lugubri ejulatu planctuq; permixtus, ad aures meas pervenit. Ego, Dei auxilio fretus, progredior ac circumspectans, primum unum è nostris nobilem, cui Blonderio nomen erat, reperio: neque longo ab eo intervallo alium, quem D. Robertum vocabant, nobis omnibus faciliè notum, quòd ei precum in castello concipiendarum cura commissa esset. Mox etiam et-

iam

iam in Ullii nobilis viri pedisequum, D. Belli nepotem, Jacobum Tufæum, & multos alios uno agmine, incidimus. Ibi collecti & communem miseriam deflentes, quid facto opus esset, ut saluti consuleremus, unà deliberamus. Tum nostrum unus, quem vulgò omnes in sacrarum literarum lectione plurimum versatum atque exercitatum judicabant, hunc ferè in modum disseruit:

EXTREMUM hoc miseriarum est, Fratres: quocumque convertimus oculos, nihil præter immanem barbariem cernimus: cælum, terra, mare, silvæ, homines, omnia nobis adversa atq; infesta sunt. Juvat tamen humanam misericordiam experiri. Ecquid scimus, num fortè Hispanus, si nos ejus fidei ac clementiæ permittimus, deditis ac supplicibus parcat? Interficiat nos: brevis in morte dolor, harum etiam calamitatum finem afferet. Homines sunt: neq; extra spem est, quin furore placato nos in deditionem accipiant. Nam quæ alia salutis via aut ratio nobis superest? Non præstat subire manus hominum, quàm aut hic lacerari ferarum unguibus aut miserrima fame tabescere? Ille ita loquutus est: & major pars, consilium approbans, in eam sententiam ibat: me frustra dissuadente, & cruentas adhuc ab recenti victoria hostium manus subjiciente. Neq; verò eos propter communes Regum ac populorum discordias, aut humana certamina, tam impotenti rabie sæviisse: sed ob id maximè, quod intellexerint nos ex eorum numero esse, qui Euangelio nomen dederint. Non pudere nos in homines potius quàm in Deum conjicere oculos? qui suorum vitam vel in media morte incolumem præstat, iis que ferè, quoties terrena subsidia deficiunt, & humanæ spei locus nullus est, salutarem manum è cælis porrigit. Simul in eam sententiam petita è Scripturis exempla adferebam, Josephi, Danielis, Eliæ, & aliorum Prophetarum: Apostolorum etiam, in iis Petri & Pauli, qui extraordinariis, & humanæ rationi incognitis modis, periculis erepti sunt. An brevior aut imbecillior nunc, est (ajebam) Dei manus quàm olim fuit? Non meminimus exitus Israëlitarum ex Ægypto, quum à Pharaone fugerent? Quæ spes erat populo, ut tam potentis tyranni manus effugeret? Ipse à tergo fugientium vestigiis hærens: mare à fronte, utrumq; latus prærupti montes claudebant. Itaq; qui tum mare dividens, quibus nullæ ad resiltendum vires, ac ne effugium quidem patebat, hinc à fronte, hinc ab tergo, inclusis, iis per medios fluctus novum iter apperuit, non potest idem per invios ingnotæ hujus terræ saltus nos in tutum locum deducere?

*Hispani ob religionem
pios Gallos
oderunt.*

Esa. 50. 1.

HÆC & talia quamvis dicerem, sex tamen ex omni numero minimè assensu, deserunt nos, ac sperantes se aliquid gratiæ apud hostes inventuros, ad eos se conferunt. Verum mox tristi experientia didicere, quàm parum prudenter sibi consulant, qui plus fidei in hominibus quàm in Dei promissis ponunt. Vix enim silva egressi per clivum ad castellum descendebant: quum ab circumfusus protinus Hispanis capti, cæterorum exemplo jugulati sunt, & ad ripam fluminis tracti, ubi cumulata corporum strues jacebant, eorum quos in castello Hispanicus furor absumerat.

*Eorum, qui
hominum
fidei quàm
Dei provi-
dentia se
credere ma-
lunt, tristi
exitus.*

CAPUT V.

Hispani Gallis, qui in navibus erant, deditionis leges ferunt. Galli deditionem aspernantur. Hispani in mortuos serviunt.

INGULARE sævitæ exemplum hoc loco non prætermittam, Jacobus Ribaldus Perlæ præfectus, (navigii id nomen erat) naveis in ancoris centum fermè à cruento illo spoliario passibus, habebat, multosq; è carnificina elapsos exceperat. Hispani egregia de inermibus victoria inflati, & reliquum Gallorum sanguinem haurire cupientes, Castellum tormenta in naves & le-

*Hispani,
quos in fidiis
excipere non
potuerunt.
verbis pelli-
cere conan-
tur.*

nunculos dirigunt, sed pluvioso tempore, tum non satis paratis machinis, effectum est, ut sine ullo nostrorum vulnere, omnes eorum conatus in irritum caderent. Itaque tubicinem ad naveis mittunt, qui nostros ad deditionem compelleret. Verum ubi his parum moveri Gallos intelligunt, legatum unum è suis remittunt, qui Dom-Petri de Malvendo, hujus cohortis Præfetti autoritatem præferens, cum illis de pace his conditionibus ageret: ut traditis majoris formæ navibus, ipsi cum suis rebus atque impedimentis, scaphis & lenunculis ad cæteram classem evaderent, quæ in salo ad ostium fluminis stabat, à Castello quatuor millibus pass. distans.

*Galli cor-
datè omnem
cum Hispano
no compo-
sitionem as-
pernansur.*

Ad hoc postulatum nostri respondent: nullum sibi cum ipsis bellum esse, quod pace aut deditione finiri opus sit. Se sextum ante mensem eam navigationem Regio mandatu ingressos: ac tantum abesse ut eam hostili in quemquam animo, aut prædandi consilio susceperint, ut disertè tum ab Rege suo, tum ab ipsius Almirante seu Archithalasso, vetitum sit, ne in ulla Hispanorum littora exscensionem facerent: imò, quo minus illis justam offensionis causam præberent, ne propius Hispanicæ ditionis oras naveis appellerent. Nos verò (inquiunt) hoc Regis mandatum sanctè atque inviolatè servavimus: ac ne id quidem vobis relictum est, ut eadem hanc nostrorum hominum, quos contra omnia belli jura trucidastis, nostro ullo merito aut culpa accidisse causemini. Itaque nil mirum est, si vos ejus rei aliquando pœniteat. De cætero, quas petitis naves vita potius nostra quàm iis vos potituros scitote: ac si vis adfertur, nos arma & corpora, & quidquid à Deo accepimus, opposituros.

*Hispani in
cadavera
jaciunt.*

HISPANUS reversus, Gallos verbis nihil flecti renunciat, imò animos atque arma expedire ad certamen. Tum furiosa illa cohors omnem in cæforum corpora iram effundere eaq; procul nostris, qui in navibus erant, ostendere: ut eorum pectora sauciarent, quorum corpora laniare, ut vellent, non poterant. Nam mortuorum exsculcentes oculos, & pugionum mucronibus præfixos gestantes, armato cum risu atque ululatu in Gallos, quò illis oculi dolerent, versus aquam torquebant.

C A P U T VI.

Galli aliquot ex Hispanorum manibus elapsi, ægrè ad mare perveniunt. In aliquos è sociis incidunt.

*Galli Hispanorum
manus elu-
clari, cum
locorum
difficulta-
tibus cer-
tant.*

MAM, ut ad nos, qui in silva manseramus, redeam, quum porrò ire & ignotum transgredi iter pergeremus, ad mare, quantum ancipiti æstimatione augurabamur, tendentes: tandem, Deo gressus nostros dirigente, in montis cujusdam jugum enisi, mare inde prospicere cœpimus. Sed multum adhuc viæ, & difficilimæ quidem supererat. Mons, qua descendendum erat, arduus, adeoq; præruptus & præceps, ut stabilis gradus ullo loco insistendi minimè spes esset: ita rectis saxis, ut ægrè nemo, nec nisi tentabundus manibusq; retinens virgulta ac stirpes circa eminentes, demittere sese posset. Ergo modò saluti consuleremus, manibus non parcimus, quamquam jam laceras stirpium furculis ac spinis cruraq; & totum corpus fœdè cruentatum haberemus.

Nobis tandem ægrè è monte demissis, interjectum nemus, impositum colli maris, conspectum abstulit, quo per ingentem planitiem præalto limo atque uligine informem, palustriq; ulva, calamis & inusitato quodam caricum genere consitam, perveniendum erat. quippe earum herbarum caulis duritie ligni, folia etiam præacuta crura nobis & pedes ita incidebant, ut sanguinem elicerent. Nos interea in aqua pubetenus, continuis
etiam

etiam imbris adeò perfundebamur, ut hinc paludibus, illinc nimbis obruti, perpetuo quodam diluvio demersi videremur: & quò longiùs procederemus, eò altiores aquarum voragines occurrebant.

ITA QU E quum extremum tempus vitæ nobis tum adesse crederemus, ultimo complexu inter nos dato, collacrymantes suum quisq; & sociorum casum, multis cum suspiriis & lacrymis clamare ad Dominum cœpimus, & cum serio peccatorum sensu justa ejus in nos judicia pœnasq; agnoscentes, mœstas ejuscemodi voces supremos inter gemitus fundere: H E U Domine, ecquid in vilibus hisce vermiculis contendis, dexteram tuam fatigas? animæ nostræ ingenti dolorum æstu retorridæ, toties experta clementia tua fretæ, in sinum tuum semet rejiciunt. O Pater misericors, libera nos ab his angustiis mortis: aut si ad suprema ventum est, & in hac solitudine nos interire jubes, ne patiaris usque ad eò sensus nostros mortis horrore constringi, ut gratiæ tuæ obliti, cujus tot documenta propter Christum Filium tuum nobis dedisti, locum demus Satanæ, diffidentia ac desperationis spiritui. Nam seu moriamur, nos tibi velle mori, coram Majestate tua hîc testamur: seu vivamus, non ob aliud victuros, nisi ut miracula tua in medio Ecclesiæ & cœtu servorum tuorum charremus.

Galli ad Deum in perditis rebus confugiunt.

H I S precibus conceptis, ægrè ad nemus contendimus. Sed prius trajiciendus erat ingens amnis, ea prata interfluens: cujus alveus latitudine quidem modica, sed immensa altitudine, transiri posse vado spem ademerat: præsertim quum proclivi ad mare campo, prærapida celeritate aquas evolveret. Hinc nobis rursus nova laborum facies: nemo nostrum committere se præcipiti alveo & natatu periclitari audebat. In tanta rerum difficultate hæsitantibus, venit mihi in mentem relicta nobis ab tergo silva: itaq; socios ad tollerantiam & bonam spem cohortatus eò revertor & longum ramum fabili illo scalp pro cum quo deprehensus fueram, amputo. Mox ad nostros regressus, qui me anxii expectabant, Agedum (inquam) fratres: experiamur, an hujus longurii ope Deus ad perficiendum iter nos adjuvet. Simul longurium à terra in amnem porrigimus: quumq; non plures uno trajici possent, cui primo obtrigit, is ligno insidens aquam ingreditur: nos tamdiu perticæ alterum caput retinuimus, quoad ferè ad medium alveum enasser: tum ne secunda æqua deferretur, vi in alteram ripam impellimus. Ibi exstantium cannarum aliarumq; herbarum adminiculo in terram evadit. Ita primis ad eum modum expositis, alii deinde repetiti & singuli trajecti sunt: neque id tamen sine ingenti periculo. Quippe & multum falsæ aquæ bibimus, & labore ita debilitati sumus, ut propè semianimes in ulteriorem ripam evaderemus.

Deus per invia piis viam facit.

T A N D E M collectis animis progredimur, & ad vicinam illam mari silvam à nobis notatam, quoad ejus fieri poterat, vestigia dirigimus. Quumq; aliud par priori flumen objectum esset, ejusdem perticæ ope, haud minore quàm illud alterum negotio ac periculo, tandem tamen Deo bene juvante superavimus. Sub vesperam silvam inimus: ibi quum nox oppressisset, ingenti cum pavore, applicati arborum truncis & stantes, pernoctavimus. Neq; nobis, quamquam summa continuati laboris fatigatione affectus, somni ulla cupido. nam quæ animis inter tam ancipites metus, & omnia circà horrois plena, quies esse poterat? Itaq; ea nox perpetuis vigiliis nobis extrahitur: ac primo etiam fermè diluculo feram quamdam, quinquaginta circiter passuum à nobis intervallo prætereuntem, cervi magnitudine, conspiciamus: cui enormè caput, scintillantes & stantes oculi, aures promissæ erant, posterioribus partibus, velut tubere quodam, eminentibus. Eam velut prodigium quoddam exhorruimus, maximè ob radiantes & enormiter grandes oculos: quanquam ad nocendum propiùs non accesserit.

Feras ne nocent prius cohibet Dominus.

ORTA

ORTA luce egressi è silva, mare rursus prospicimus, quò secundum Dei opem, velut ad unicum vitæ subsidium, contendebamus. Sed novæ de integro interveniunt molestiæ. Quippe rursus in limum & paludes demersi, cannis & ulva constratas, neq; prioribus illis absimiles, quum non aliud commodius ostenderetur iter, fessa illac membra trahimus.

INTER hæc haud procul via, quâ transituri eramus, repentè hominum agmen apparuit, quos cum primò hostes esse suspicaremur, qui ad intercludendam nobis fugam ex transverso incurrerent: postquam ex propinquo trepidos ac nudos, pari ac nos habitu conspicati sumus, facile è nostrorum reliquiis aliquos esse cognovimus. Ii verò erant Lauduneri tribun. mil. ministra ejus domestica, Jacobus Morguesius Diepensis, Franciscus Vallius Rothomagensis, Hospitis coronæ ferreæ Rothomag. filius, Nicasius Crottenensis, Nicolaus Minutarius, Ludunerii tribun. tubicen, & alii præterea aliquot, viginti sex omnino homines.

Vix præ fletu usurpata consalutatione, & deliberantibus quid facto opus esset, duo è nostris in præltam arborem connisi, unum è minoribus navigiis nostris aspiciunt, cui Mallardus præfectus præerat: Ei q; mox signo è sublimi edito, nos ipsius auxilio egere admonent. Is minorem scapham ad nos mittit: sed priusquam ad littus perveniremus, carecta rursus & duo fluvii iis pares, quos ea ipsa die & superiore trajeceramus, nobis superandi erant. Ad eam rem plurimum longurius ille, quem nuper excideram, & duæ præterea perticæ à Lauduneri comitibus provisæ, usui fuere.

*Nautarum
in miseros
Gallos hu-
manitas.*

*Gratiarum
actio.*

SED quum jam propè ad scapham evasissemus, inedia & labore resoluti, posteaquam linquente animo vires ad connitendum ultrà non sufficerent, propè exanimis collapsi sumus. Ac nisi nautæ, qui nobis tum non vulgarem humanitatem præstiterunt, auxilium ferre properassent, eo loco exanimati essemus. Illi nos exceptos ordine in scapham portarunt, atq; inde ad navim, ubi humanissimè accepti sumus. Mox quum panem & aquam nobis apposuisent, sumto cibo vires animosq; paulatim reparare cœpimus: perspicuo erga nos divinæ bonitatis, & acceptæ ab eo salutis, argumento, qui nos tot præsentibus periculis & mortibus præter spem liberasset, ut ei immortales gratias ageremus. Ergo miraculis Dei enarrandis & mutuis invicem consolationibus perpetem eam noctem traducimus.

CAPUT VII.

Ex Gallica classe duæ naves Galliam repetunt. Hispanicam navim in fugam vertunt. Ad Rupellæ portum appellant.

T primum lux reddita est, Jacobus Ribaldus, Perlæ navis præfectus, proximè nos adnavigans, quid factu optimum esset, quæve ratio iniri posset ad reliquias nostrorum hominum navesq; servandas, nobiscum deliberat. Ibi tum quantis com meatuum angustis laboraremus, quàm debilitatæ vires essent, arma & tela nostra ab hostibus capta: in super de Prætoris nostri statu incertitudo, in medium adferuntur, quem utrum nave alicubi vadis illisa perisset, an tempestate procul abreptus erraret, incertum esse. Itaq; nihil potius esse decernimus, quàm primo quoq; tempore in Galliam vela facere. Atq; hæc quidem fuit primorum sententia, ut qui è laniena evaserant, bipertito divisi, pars in nave, cui Perlæ nomen erat, manerent: alii sub imperium Mallardi præfecti concederent.

ITAQUE

ITAQUE re non jam ultra cunctationem recipiente, xxv. die Septembris, vento Septemtrione vehementi ab eo ora profecti, celeriter conspectu terræ ablati sumus: moxq; in alto alii ab aliis disiecti, ut numquam inde postea nostræ naves in eo cursu mutuum in conspectum venerint. Quingentas inde leucas satis prospero cursu emensi, tandem manè quodam sub ortum Solis Hispanam navim, quæ repenti ex alto in nos invec-ta erat, ita strenuè repulimus, ac tormentorum fulminibus obruimus, ut manantem sanguine alveum per columbaria perq; latera navis cerneremus. Jamq; nobis ab hoste devictoria propalam concessum erat: vehementius tamen concitato mari propius congreg-di, & navim Hispanam ferrea manu injecta, abstrahere non potuimus. hoc unum ad plenam victoriam nobis defuit. Quum enim ex eo concursu navium magnum sequi incommodum necesse esset, ac periculum, ne allisa navigia mutuo attritu demergerentur: sicut ipsi libenter eo discrimine defuncti prælio abstiterunt: ita nos ab iis abstinuimus, & quod nemo nostrum ex eo certamine vulnere ictus, aut cæsus occubisset, præter focarium nostrum, Deo læti gratias egimus.

*Gallorum
pars in Gal-
liam è Flo-
rida repor-
tatur.*

*Hispanica
navis à
Gallica
vincitur.*

RELIQUUM deinceps iter pacatum & sine ullo hostium incurfu transegitur: iniquioribus tantum ventis subinde conflictati, qui navim nostram sæpè in littora Hispaniæ ejectiones minati sunt. quod unum, velut calamitatum nostrarum cumulum, exhorrebamus. In undis præterea quicquid malorum tolerari potest, inopiam, frigus, famem, pertulimus. Quippe nobis, qui erepti carnificinæ è Florida redibamus, pro omni tegmine noctu atq; interdiu nihil præter simplex indusium aut lacera quædam pannicularia (miserum adversus frigora & cæteras aëris injurias præsidium) velando corpori supererat. Panis quàm parcissimè dabatur nobis, isq; situ corruptus ac mucidus. Aquæ etiam, quamquam fœtidæ, non ad satietatem, sed in diem cyathum duntaxat unum, & quidem exiguum bibebamus. Ex hac tam insalubri victus ratione, multi è nostris, ubi terram attigissent, periculosis morbis impliciti, pleriq; etiam extincti sunt.

*Gallorum
ex Florida
redeuntium
angustia.*

TANDEM mœstam hanc nostram & laboriosam navigationem, lætus, ut in malis, excepit exitus. Quum enim ad Rupellæ littus appulsemus, ab ejus oræ accolis & ipsius adeò urbis civibus perbenignè & humanissimè excepti fuimus: multa in nos ab illis publice ac privatim hospitaliter facta, munificeq; adeò collatæ opes, ut quæ in suam cuiq; redeunti patriam necessaria erant, nemini nostrum deessent.

*Rupellano-
rum in mi-
seros ben-
gnitas.*

CAPUT VIII.

Johannes Ribaldus Prætor Hispanicam classem querens, naufragium facit. Galli fame & miseriis conflantur. Tandem ab Hispanis in deditionem accepti, sædè trucidantur.

NUNC eorum, quæ de Johanne Ribaldo superius retulimus, redire in memoriam oportet. Is, uti ante dictum est, cum lecto militum nostrorum robore, obviam Hispanis ad certamen egressus: eos quidem, quum quinque dies per altum quæsisset, non reperit. Sed Prætoriam suam navim (Trinitatem vocabant) quæ à cætera classe aberraverat, fortè nactus: omnium ignarus, quæ in Castello nobis acciderant, totius oræ appulsu prohibere Hispanos constituit. Prætoriam conscendit, ut facilius inde, ex navalis disciplinæ moræ, omnes Prætoris edicta & jussa acciperent.

INTEREA adversam per se tempestatem, quum sævire ventus cœpisset, continui etiam imbres fœdabant. Quinto die vento vis addita: geminatur tempestas: neq; ulla

K

ope

*Gallica
classis nau-
fragium.*

ope impediri potuit, quo minus terræ illatæ naves carinas vadis figerent. Quinquaginta ferme leucis supra Majum flumen ad oram evecti, fractis navibus, & commeatu amisso, incolumes tamen ipsi evaserunt. Unus tantum Grangius trib. mil. fracto navis malo infidens, fluctibus haustus est: cujus magnum meritò desiderium fuit. Erat enim in eo homine non summa tantum ingenii consiliiq; præstantia, sed mirifica etiam in familiari congressu comitas ac dexteritas, qua cæteros ad virtutum suarum imitationem alliceret.

*Gallorum
naufra-
gum angu-
stis.*

CÆTERUM nostros ægrè emersos undis, omni tempestate truculentior excipit fames: neq; ad eam sedandam, quidquam opis omnibus amissis supererat: nisi quæ terra ultrò præberet, herbarum videlicet, radicumque omne genus, mandere conarentur. Quumq; alia alimenta deficerent, ea necesse erat ubiq; rimari, quæ latrantis stomacho objicerent. Neq; enim tantum fames, sed sitis quoq; miseros fatigabat, cui pellendæ nihil præter veteres cisternas & putres lacunas aderat, ex quibus fœdam adeò & turbidam cæno aquam hauriebant, ut vel solus spumæ ejus conspectus etiam valentissimis nauseam & ægritudinem ciceret. Attamen indomita famis sitisque rabies omnia, quamvis spurca & insalubria, ingerere in ventrem subigebat: totos octo dies tam misero victu extrahunt.

NONO demum die exiguum fortè scapham reperiunt: lætum id inter mala: ejus ope sperant se sociis, qui in castello erant, naufragium suum significaturos. Quippe ab eo terrestri itinere, duodecim leucarum intervallo aberant, maritimo quinquaginta. Ad hæc interjectum flumen Delphinorum, quatuor in latitudinem stadia diffusum, profundo alveo & nusquam vada aperiente, non nisi navigio transmitti poterat. Itaq; excepta lætè ea scapha, linteas suas tunicas seu indusia concepta, stupæ vice, rimis explendis infulciunt, & commissuras ejus ferruminant.

*Ribaldi ad
socios ora-
tio.*

TUM Johannes Ribaldus Prætor pro solita comitate & modestia, multos eorum, quorum consilio utebatur, convocatos, in eam ferme sententiam alloquitur: HUMANA-
 "NAM patientiam, ô socii, miseriæ nostræ vicerunt. neque in tantis ærumnis vita tolerari
 "diutius potest. Et multò quidem optabilius esset morte semel defungi, quàm tam perdi-
 "to rerum statu centies mori veriùs, quàm vivere, nisi fides vetaret providentiæ Dei diffi-
 "dere, cujus vel in extremis rebus auxilium sperandum atq; expectandum est. Interea ta-
 "men, quod nostrarum partium est, versanda nobis sunt sedulò omnia, si quem fortè in-
 "dustria animi & labore inveniamus malorum exitum. Itaq; à nobis aliquos scapha ad ca-
 "stellum mittendos censeo, qui nostris deploratum rerum nostrarum statum renun-
 "cient, & auxilium petant. Ac protinus magnam vim lacrymarum profundens, positus
 humi genibus, preces ad Deum orditur. Quibus peractis, quem potissimum huic ob-
 eundæ legationi deligerent, circumspectant. Thomas Vassor Diepenensis ad eam rem ma-
 ximè idoneus visus: ei negotium dat Ribaldus, ut quam celerrimè possit, sociis, quam
 misero statu sint, significet. Ei se comites adjungere Vincentius Simon, Michaël Gouor,
 & alii usq; ad decem & sex.

*Hispani
ducis cru-
delis perfu-
dia.*

NOSTRI, qui (ut paulò antè dictum est) trans flumen erant, eadem die in ulteriore parte castellum versus cohortem armatorum, expasso vexillo incedere prospiciunt. Postquam conjecturis quantæcumq; ex tanto intervallo capi potuerunt, Hispanos esse innotuit: nostri, qui in tantis rerum angustiis hoc sibi supremum perfugium superesse crederent, nonnullos è suis ad hostem mittunt, qui cum eo de deditioe & vita paciscantur. Legati Galli primò satis humaniter ab Hispano excepti sunt.

Hispanæ illius cohortis præfectus (Vallemandum vulgò appellabant) viri nobilis, equitis

equitis & Christiani fide suam in Gallos benevolentiam affirmans: & eum Hispano victori solemnem semper morem fuisse testatus, ut supplici hosti, Gallo præsertim, clementer consulere: neq; se ab eo instituto discedere velle, aut quidquam gravius in eos statuere, quod postea in mutua utriusq; gentis inter se odia & publicas clades erumperet: omnes liberaliter palàm per interpretem affatus, fidenter venire ad se hortatur. Simulq; instrui scapham & quinque Hispanos trajicere in ulteriorem ripam ad nostros jubet. Hispani transmissio fluvio, Gallos Vallemandi præfecti nomine liberaliter appellant. Johannes Ribaldus prætor primus naviculam cum triginta suis conscendit: ipse à Vallemando satis comiter excipitur: cæteros ab eo aliquantulum seductos, Hispani manibus ponè tergum revinctis, binos simul colligant.

INTEREA Galli uno quoq; trajectu triginta trans flumen exponebantur: tantisper Vallemandus Ribaldum, hominem minimè malum, qui de ipsius fide non dubitaret, fallacibus verbis produci & lactari curat. Nostri interim, quum omnes flumen transmississent, bini ad eum modum colligantur, simulq; permisti Hispanis Galli ad Castellum procedunt. Ribaldus prætor & alii, in primis Ottignii dominus, ubi suos ita nexos & jugatos vident, nescio quid sinistri ex eo augurari & toto ore expallescere. Interea tamen rursus Vallemandi fidem appellant: Ille sedulo confirmat eos, neq; alio indita Gallis vincula testatur, quàm ut tutò in castellum deduci possint. ibi se illis cum fide præstiturum quæ pepigerit.

Quum jam non procul à Castello abessent, ille tum sciscitatus, quàmnam inter Gallos nautæ, remiges, fabri nautici, tormentarii, aliiq; maritimis muneribus utiles essent: triginta ejus generis inventos à cæteris secernit. Nec longo temporis spacio armatorum cohors Castello egressa, pleno gradu in nostros contendit, qui seorsum à Vallemandi agmine ducebantur. Gregem ovium ad lanienam agi diceret. Tum cornua occinere incipiunt, & Hispanorum militum furor erumpere: cæduntur vincti & inermes Galli ad fistularum, tympanorum & buccinarum cantus, ita ut queritantium clamor exaudiri non posset. Ibi gladiis & hastis strenuè sævire Hispani, & quàm fœdissimum quisq; vulnus fecerat, tam maximè gloriari. Ergo vix semihoræ spacio facilem & egregiam scilicet victoriam de inermibus ac deditis tulere, quos ipsi in fidem acceperant.

Dum hæc perperrantur, Johannes Ribaldus Vallemandi fidem implorans, vitæ suæ parci orat: ipse etiam Ottignius ad pedes ejus provolutus, promissorum ut meminisse velit, supplex obsecrat. Sed omnia hæc frustra fuere. Nam ille neglectim obverso tergo, præterit: simulq; unus carnificum ejus, pugionem in Ribaldi aversum corpus defigit: moxq; eo vulnere prolapsus, uno alteroq; subinde ictu jacentem conficit.

Hic fuit miserabilis nostrorum exitus, quum se in fidem & clementiam Hispanorum tradidissent, quæ Punica religione servata ab illis fides est. Neque satis habuere sævitiam innoxio sanguine explere, sed ut omnem barbariem superarent, Legati regii barbam abrasere luculenti facinoris specimen: eamq; inclusam literis Hispalim misere, quemadmodum à nauticorum nostrorum nonnullis, quorum opera Hispani ad eum nuncium in Hispaniam perferendum usi sunt, nuper bona fide nobis relatum est: in iis nominatim Christophoro Britone, Portugratiensi, qui clam Hispali Burdegalam transgressus, Burdegala Diepam navi revectus est.

POST hæc Hispani memorabili victoriæ tropæum imponunt: Legati Regii corpus membratim dissecant, & ejus capite in quatuor partes diffisso, miserabiles illas quas totidem arrectis contis præfigunt, eosq; quatuor Castelli angulis statuunt.*

*Hispanus
Gallum fallacibus
verbis lactat.*

*Gallorum
inermium
laniena.*

*Ribaldi
prætoris
Galli mors.*

**Hactenus
Gallica illa
historia: nos
qua sequitur
addidimus.*

Hispani
Gallorum
caesorum
corpora cre-
mant.

POSTREMÒ (quòd ex nobili quodam Britone, qui Floridam vidit, ipse accepi) Hispani, ut insigni aliqua catastrophe eam tragœdiam clauderent, lacera illa corpora (truncos artus, putres puerorum, fœminarum & virorum formas, exstructa extra Castellum pyra, igni cremarunt, ut facilè appareret, id non magis hostili rabie, quàm veræ Religionis odio, ab ipsis esse factum. Sed utcumq; caesorum reliquias flammis aboleverint, tam fœdæ rei tamen memoriâ neq; à conspectu ipsius Dei, neq; ex hominum animis deleare adhuc potuere, neq; umquam poterunt.

CÆTERUM in tradenda Gallorum cæde, quæ plurimis & oculatis testibus memorata sunt, retuli: sed non omiserim eorundem temporû rumorem validum adeò, ut non exole scat. Expeditione suscepta, Hispanum ab Aulicis quibusdam per occultos nuncios de re tota certiore esse factû: & qui eò navigarent, maximam partem Hugonotos esse, Regni perturbatores & Regis ipsius hostes, obviam prædam & quæ impunè invadi posset. Hæc vulgò tum jactata nec affirmare, nec refellere in animo est. Sed postquam ea gesta sunt, quod tam atrocis injuriæ exemplo non Galli tantum, sed Regis quoque ipsius Majestas, cujus auspiciis ea expeditio suscepta fuerat, violata esse videretur: et si ea in fœminas puerosq; immanitas omnium questus anteiret, caesorum liberi, viduæ, cognati & amici, ultionem orantes, Carolo IX. Regi Galliaë supplicem libellum obtulere. Ac Carolum quidem de eo questum apud Regem Hispaniaë, atq; illum facinus pro rato non habuisse satis constat: quum interea non minus impunitas maneret sicariis, quàm interfectis: donec senescente facti invidia, mentionem omnem ac memoriâ ejus rei majores casus oppressere. Porro libelli exemplum infra scriptum est.

S V P P L I C I S L I B E L L I E X E M P L V M, C A R O L O
IX. Regi Galliaë oblatus à viduis, liberis, pupillis & orphanis, propinquis & amicis, subditorum ejus, qui ab Hispanis in Francia Antarctica, quàm vulgò Floridam vocant, fœdè trucidati sunt, Anno M D L X V.

Idem est,
qui Valle-
mando sibi
nomen fece-
rat.

ISERABILES planè personæ atq; opis egentes (Christianissime Rex) viduæ & orbatæ parentibus pueri puellæq; propè innumeræ, pedibus tuæ Majestatis, plenæ lacrymarum & supplices, advolvuntur: & ærumnas suas apud te deplorantes, lugubre spectaculum patrum, virorum, filiorum, fratrum, nepotum & propinquorum suorum (qui circiter nongenti, misti fœminis virisq; pueri, in Florida à Petro-Claudio & Hispanis militibus fœdè trucidati sunt) propè præsens oculis tuis exhibent. Id verò facinus, quum per se vel auditu fœdum atque horrendum sit: tum hodie maximè subditorum tuorum sanguis perfidiosissimè fusus, Dei fidem & justitiâ adversus sceleratos latrones implorat.

ITAQUE jam tuarum partium est, ô Rex, cogitare, ea lege imperio tuo subjectos populos, tum ut eos justitia regas, tum ut sub præsidio ac tutela Majestatis tuæ incolumes conserves. In primis verò miseris atq; afflictis, qui secundum Dei opem ad tuam fidem confugiunt, præsertim recenti adhuc vulnere dolore succurrere: eorûmq; haud secus atq; herus fidelium servorum, aut etiam pater filiorum, ærumnis ingemiscens, orbi-tatem & lacrimas consolari. Nam querelæ quidem, quas ad te deferunt, non minus miseratione dignæ videntur, quàm Petri-Claudii Hispani immanitas consuetis belli commerciis omnibusq; divinis ac humanis legibus adversa est.

Id,

Id, quò faciliùs intelligas, nos rem paulò altiùs reperentes patienter, ut facis, audito. Meminit Majestas tua subditos illos tuos Regiis literis fretos, quas Johannes Ribaldus abs te accepit, tuo mandatu, tuis auspiciis, in Floridam navigasse. Quò quum pervenissent, quinque Hispanæ naves (quarum maxima octingentarum amphorarum, proxima, ducentarum, cæteræ mediocris formæ, erant, repente plusquam hostili impetu tuos illos homines adortæ sunt. Mox classarii earum milites in terram lapsi, Castellum tuo nomine atque auspiciis à Gallis exstructum irrumpentes, viros, fœminas, pueros, & quidquid obvium fuit obtruncant: neque his aut illis ætas aut imbecillitas miserationem attulit. Quinetiam transfossa puerorum infantiumque corpora (horrendum visu!) præfixa hastis ad ludibrium ostentabant.

INDE octingentos fermè Gallos, cohortem Ribaldi prætoriam (quamquam fide data, si arma tradidissent, abire omnes incolumes passuros) manibus post tergum revinctis, servilibus probris fœdatos: sceleratos, leprosos, pædicones & latrones Francos vocantes, in ore ipsius Ribaldi jugulant. Quumque is tam fœdi spectaculi horrore perterritus, ad Petrum-Claudium accedere conaretur, ut se in ejus fidem ac tutelam, velut asylum, conjiceret, ab eo superbè repulsus, moxque ejus jussu à milite, pugionem in tergum impresso, percussus est. Quo vulnere, quum corruisset, idem hi cives jacentis pectus uno & altero ictu hausit. Mortuo quoque ludibria adjecta: cervices incidit miles: barbæ pilos abradit, & quadrifidum caput quatuor pilis eodem in castello, ubi cæterorum corpora exanimæ jacebant, præfigit. Postremò literas ad Regem Hispaniæ, præclaræ victoriæ nuncias, & in iis pilos aliquot Ribaldi barbæ inclusos, mittit: perspicuè tali ludibrio prodens, quàm parum Regiam tuam Majestatem vereretur, quam adeò superba contumelia, per clientium tuorum injurias & dedecora, violare ausus est.

NEQUE verò credibile est, Principem ullum aut Regem Christianum, imò nec Barbarum, tam abhorrenti ab omni humanitate esse animo, ut execrabile illud facinus approbet, & eò quidem fœdiùs, quòd media pace in tuos admissum est, quum tibi neque cum Hispano, neque cum ulla externa gente, bella aut hostiles inimiciæ intercederent. Perpetrati tamen hujus latrocinii Hispanos, nulla injuria abs te violatos, reos esse, nostrum sanguis & lacrymæ nostræ clamant, & quidem iis locis ac personis, quæ sub nullo jure ac ditione, præterquam tua, sunt. Nisi fortè Petro-Claudio impudentiam sævitæ adjungere, ac dicere libeat, Ibi jus esse, ubi vis & arma plus polleant: licere peregrinis latronibus in præsidia & ditiones tuas, in tuorum fortunas & corpora, cum exercitu imperioque invadere: licere pro suo jure in eorum cervices sævire, quos Deus Majestati tuæ subditos attribuit, & quidem tam arcto fidei & obsequii vinculo tibi obstrictos, ut milites mortem oppetere malint, quàm in novi Principis fidem ac ditionem concedere.

QUAMOBREM si Petri-Claudii facinus Hispaniæ Rex ratum non habeat, nihil superest, nisi ut istius supplicio injuriam tibi factam expiet, vel tibi eum noxæ dedat: tibi que in posterum jus ac possessionem vacuam Floridæ tradat, quæ pridem tuis auspiciis ab tuis occupata, regni tui finibus ac ditionibus adjecta est. Neque enim subditi illi tui, qui propagandis imperii tui finibus, eam provinciam pro virili parte manucepere, pro fugitivis eò redacti sunt, aut rei exulésve in ultimas terras deportati: sed eos Majestatis tuæ legatos, ministros mandatorum tuorum, eò navigasse jussu & missu tuo, literis ipsemet Regiis Ribaldo datis confirmasti, qui tuam in eo vicem ac personam referret.

INDIGNAS verò illas & atroces in uno scelere per se injurias, etiam onerat istorum impunitas. Quippe si inultæ omittantur, liceatque nefariis latronibus, violatoribus omnis

humani juris ac fidei publicæ, non luce hac tantum, sed spoliis etiam tuis nostrisque; impunè perfrui: sicuti dolor ad nos, sic ad te dedecus, & manante latius exemplo, periculum ad omnes pertinebit. Sed ut ab aliis impunitate alatur istorum immanitas, te tamen subditorum tuorum injurias, per quorum latera foderis, lentè non accepturum confidimus. Neque verò meritis ab istis pœnas expeti, tua tantum aut nostra, sed publici exempli & humanæ societatis, interest, quam Petrus-Claudius cum suis, quantum in se fuit, solvit.

Pœni cæteri; Afri fidem ac fœdera quoties commodum erat, frangebant. Itaque Punica fides, ut illis quondam exitio fuit, etiam vulgò hodie infamis est. Romanis contra adeò sancta erat fides, ut eam fallere etiam hosti pejus omni peste fugerent. Utinam hæc laus merito à nobis Petro-Claudio ejusque; sociis tribui posset: quibus adeò vilis promissorum veritas & fides fœderum fuit, ut ad eam violandam sacrum Dei nomen vertere veriti non sint, ac si eum in scelerum suorum societatem adsciscere vellent. Deum equidem non ignoramus, interdum improbis frena laxantem eorum quoque opera uti, sive ad nos castigandos, sive ut ipsi justum scelerum suorum acervum, justis pœnis materiem, cumulent. Idque; ne justitiæ ipsius & judiciorum obliti, paternam ejus indulgentiam male agendo fatigemus. Sed vicissim hoc verum est: ut idem ad opus hominum scelera & Dei judicia concurrunt: ita Deum graves tandem ab impiis pœnas pro meritis exigere.

Quod Reliquum est (Christianissime Rex) tot pupillorum orbitas, tot viduarum solitudo, ac justæ nostrum omnium lacrymæ & squalor te moveant, qui parentes, qui propinquos, clientes tuos, per immane Petri-Claudii scelus amisimus. Liceat privatarum injuriarum oblivisci: nihil ad te mala nostra pertineant. Quid augusto Regiæ majestatis nomine spreto, quid pollutis auspiciis tuis, quid non fœderum modò fide, sed etiam jure gentium in legatis tuis violato? Fortissimis viris, tribunis ac ducibus tuis, contra omne fas & belli commercia interfectis, non jura experire, non arma capies? sed horrendos istos carnifices tuorum strage ovantes & super impunitatem præmia etiam ferentes scelerum, tacitus intuebere?

Meliora equidem de te ominamur & speramus (ô Rex) Deumque; ipsum Opt. Max. obnixè quesumus, ut verè heroicos in te spiritus excitet. Isti cruentos à recenti tuorum cæde gladios manantia sanguine spolia, & reliquias infelicis exercitus tui in Hispaniam ad triumphum & ludibrium deferunt. Quum sibi tantum licere in tuis te sciente ac vidente pulchrum ducunt, possuntne apertius demonstrare quid facturi sint, si te ipso potiantur?

Quamobrem, ut tuæ Majestati & Gallico nomini injustum dedecus meritis patricidarum supplicis deleas, generosum & dignum te, dignum avis tuis, spiritum indue: Deo bene juvante, subditorum tuorum causam suscipe, susceptamque; qua potes ac debes fide tuere: ut coram toto Christiano orbe tuam in protegendis subditis fortitudinem, tum etiam tuorum innocentiam, testatam facias. Nullo quidem majore piaculo (ô Rex) tum innoxio nostrorum sanguini, tum justæ iræ tuæ parentare potes, quàm latronum pœna: ut non tantum cæforum viduæ conjuges, propinqui & liberi desiderium suorum

& graves suos dolores eo solatio leniant: sed etiam te omnes verè Regem
tanto parem nomini, & Patrem populi tui,
agnoscant.

F I N I S.

B R E V I S S V M M A
E A R V M R E R V M,
Q V Æ I N T E R T I A
A M E R I C Æ P A R T E
continentur.

E T

Certis elegantibusque Iconibus illustrata:

Studio & labore

T H E O D O R I de B R Y L E O D I E N S I S
civis verò Francofurtensis.

O P P E N H E I M I I

Ex Officina Typographica Hieronymi Galleri,

Sumptibus JOHANNIS-THEODORI de BRY Fil. Civis & Bibliop. Oppenheim.

M D C X V I I.

THE
LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF
CHICAGO

AN
HISTORICAL
AND
LITERARY
SURVEY
OF THE
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF CHICAGO

THE
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF CHICAGO

THE
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF CHICAGO
1857-1900

RPJC

Franciscus Pizarrus, Jacobus Almagrus & Ferdinandus Luques societatem ineunt.

A Vdita opulenta Regionis illius, qua ad Australe mare spectat, fama, tres Hispani Panama ciues, valde opulenti, Franciscus videlicet Pizarrus, Jacobus Almagrus, & sacerdos quidam, cui nomen Ferdinandus Luques societatem inter se ineunt, ut communibus sumptibus exploratum eant diuitem illam auro, argento & smaragdis regionem, data & accepta fide, se sine fraude & fideliter inter se distributuros honores, & quidquid diuitiarum & emolumentorum communibus sumptibus acquirere. Ejus rei causa binas naves sibi comparant, rebusq; necessariis & milite instruunt. Pizarrus & Almagrus, paucis interjectis diebus Panama solvunt, relicto domi sacerdote Luquesio, ut omnia, quae usui esse possent, curaret. Verum prima illa expeditione ex animi sententia non succedente, multis militibus amissis, Panamam regredi coguntur.

Handwritten text at the top of the page, likely a title or header, written in a cursive script.

RPJCB

Handwritten text at the bottom of the page, likely a footer or concluding remarks, written in a cursive script.

Imperterritus quidam Pizarri miles, Cretenfis natione,
per medium Indorum agmen transit.

EX vulneribus, quæ in prima illa expeditione Pizarrus & Almagrus acceperant, curati, novo milite & rebus necessariis naves complent, & denuo fortunam experiri volunt: sed multis militibus desideratis, in insulam, cui nomen à Gallo gallinaceo indictum, sese recipere coguntur. Ex ea Pizarrus collegam Panamam ablegat, ad supplementum comparandum. Interea plerique militum Pizarrum in illa insula deserunt, & Panamam revertuntur, præter solos tredecim aut quatuordecim (quorum maxima pars nautæ) qui apud ipsum hæserunt. Illis stolarentur: tandem mittit quidem Almagrus navem comeatu onustam, sed nullum militum supplementum. Itaque Pizarrus diu perverret, quam valde opulentam esse à quibusdam Indis intellexerat: nullus tamen militum in terram excedere audebat, timor enim omnium animos pervaserat, conspecto tam ingenti Indorum numero, qui littus occupabant. Unus Cretenfis natione cui nomen Petrus, suam offert operam. Magno igitur arrepto ense cymbam ingressus, ex ea intrepidus in terram exilit, & per medium Indorum agmen pervadit, viri istius barbati forma non mediocriter attonitorum. Ejus regionis Præfectus humaniter illum excipiens, templum Soli dicatum ostendit: de cujus opulentia, ad suos reversus, Pizarro & aliis refert.

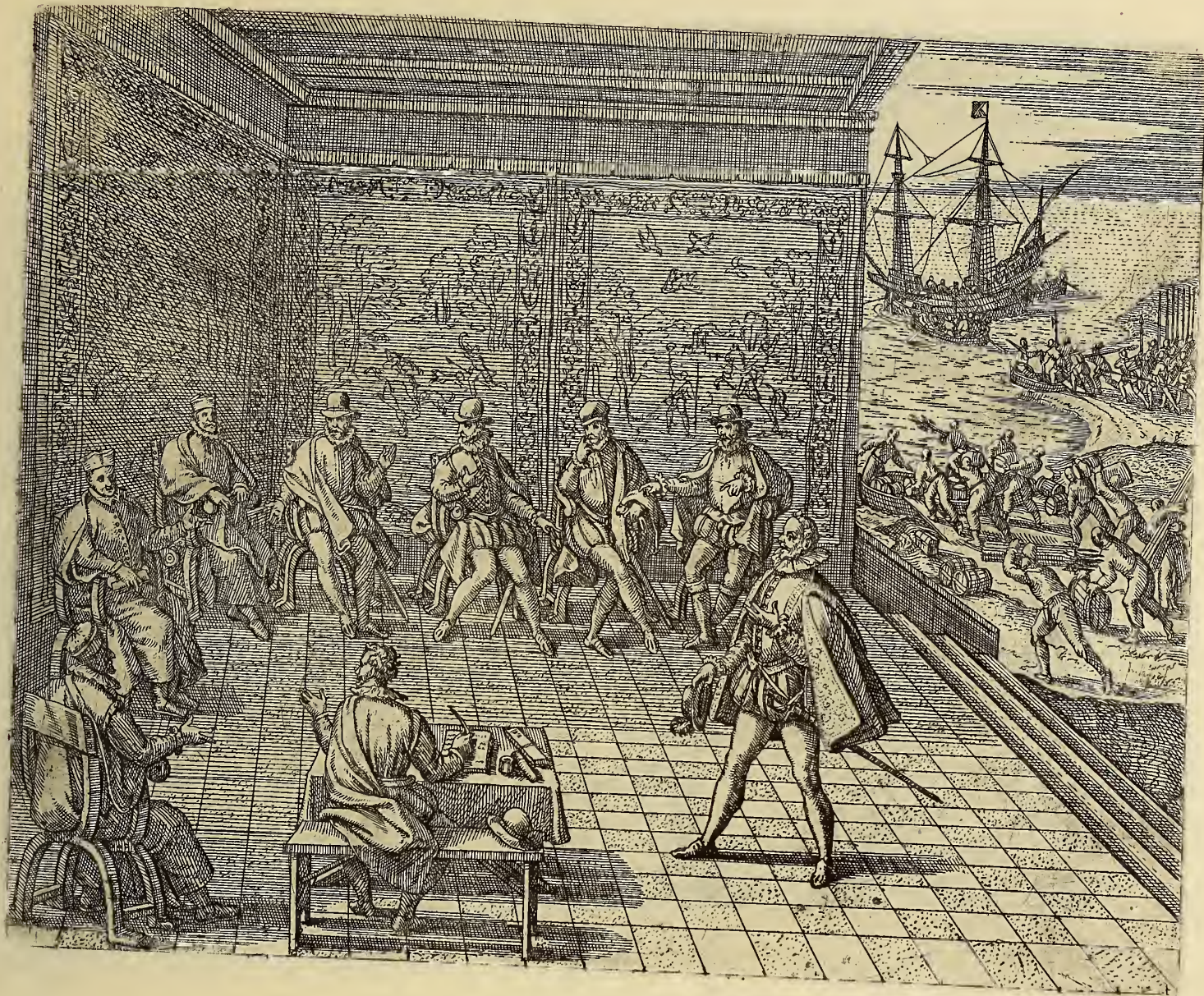

THE LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF CHICAGO
1215 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

RPJCB

Pizarrus in Hispaniam navigat, & ejus Regionis, quam
detexerat, Præfecturam impetrat.

Is rebus intellectis, Franciscus Pizarrus Panamam repetit, sociisq; narrat, quam fertile sit Chiræ solum, & Tumber opulentiam valde prædicat. Almagrus & Luquesius Pizarrum in Hispaniam ablegant, postulatum à Casare & Tumber occupanda licentiam, tum ejus Præfecturam. In Hispaniam cum appulisset, relationem fabricatorum sustinuerit, exponit: eam ob causam illius Præfecturam sibi concedi postulat, promittens se magno censu & ingentibus thesauris Castellæ regnum locupletaturum, ne minima quidem sociorum mentione facta. Obtinet, quod petebat, in super diploma Casareo sigillo munitum illi conceditur. Quibus rebus peractis, ad iter se comparat, militum delectum agit, & adsumptis Ferdinando, Gonsalvo, Joanne Pizarro, & Martino de Alcantara Panamam proficiscitur. Sed intelligentes ejus socii, illum sibi duntaxat, ipsis neglectis, Præfecturam petiisse, graviter id ferre, præsertim Almagrus, qui omnes facultates in eam expeditionem absumpserat, longèque majores sumptus fecerat, quam Pizarrus.

Pizarrus

(RPJCB)

Pizarrus cum Almagro in gratiam redit, & uterque fidem
servaturus solenni juramento pollicetur.

Doctor Gama Almagrum Pizarro reconciliat, novæq; societatis conditiones statuuntur, ut videlicet Almagrus Pizarro (qui sine alterius auxilio suam præfecturam adire nequivisset) arma, equos, reliquaq; ad expeditionem necessaria, quæ jam parata habebat, cum certa pecuniæ summa traderet. Ex adverso Pizarrus æqualiter cum Almagro partiretur honores, status, dignitatesq; à Cæsare ipsi concessas. Hanc novam societatem (excluso tertio socio Luquesio) inter se solenni juramento hostiam sacram, quam una sumpserunt, confirmant, eamq; conservaturos ad mortem usque pollicentur. His præactis, Pizarrus naves conscendit cum centum quinquaginta militibus, multisq; equis, solvitq; à Panama, relicto istic Almagro, cui datum negotium, ut brevi subsequeretur cum maximo, quod cogere posset, supplemento. Tandem ad oram maritimam Peruani regni pervenit, & anchoras ad pagum Colonchy fixit: inde in insulam Punam navigat, à cujus præfecto comiter & peramanter excipitur: sed conspecta Hispanorum insolentia, arma adversus illos expedit, ut ex insula expellat.

RPJCB

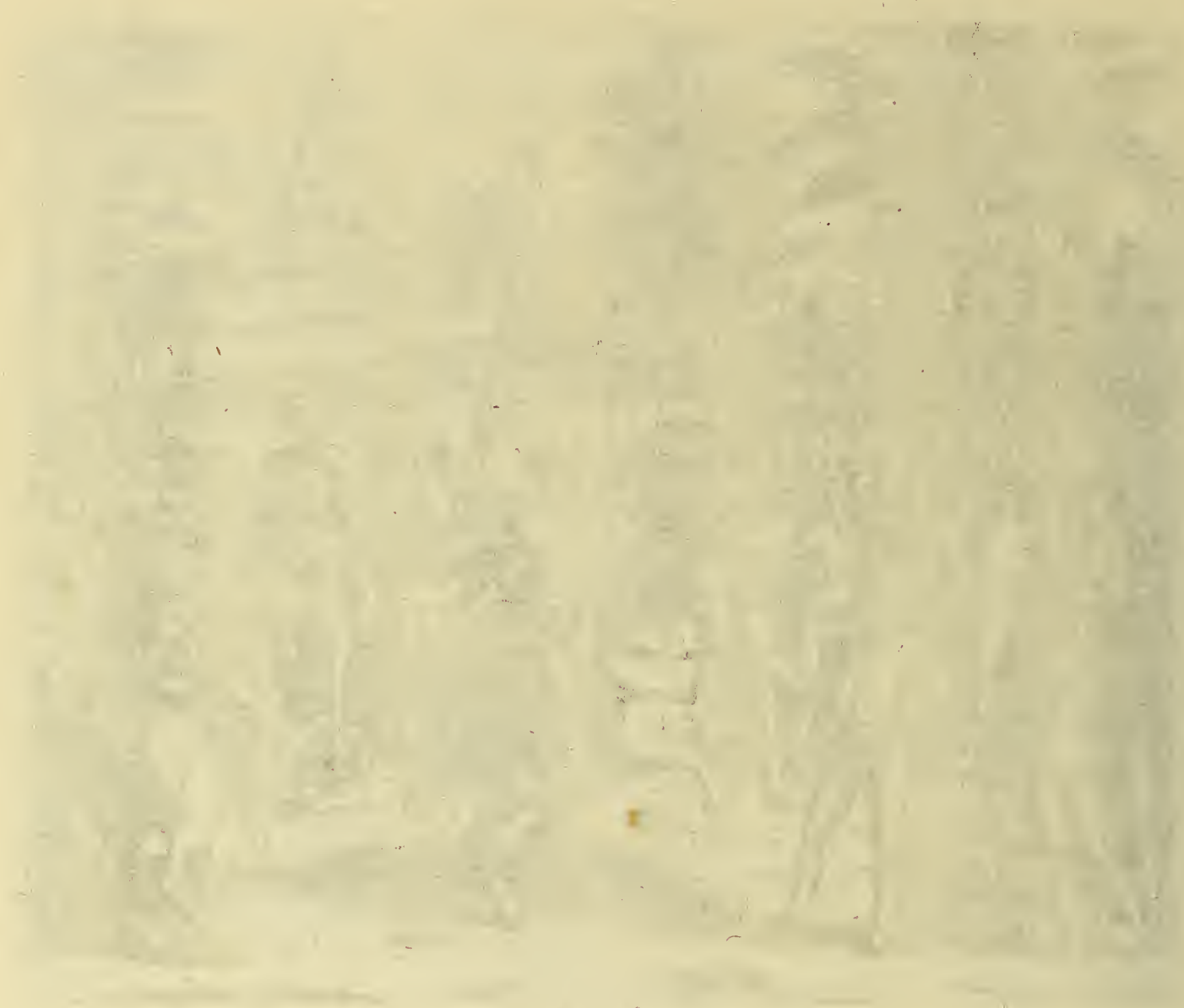
Ferdinandus de Soto militum Tribunus cum aliquot
aliis ad Regem Atabalibam à Pizarro ablegatur.

Pizarro cum suo exercitu ad Caxamalca perveniens, nobilem quendam Indum reperit, qui ipsum quoque
divertere vetaret, donec Atabaliba advenisset. Ille nullo dato responso, ades occupat, in quibus se & suos reci-
pit, atq; confestim Tribunum Ferdinandum de Soto cum aliquot aliis equitibus ad Atabalibam ablegat, ipsum
ejus nomine salutaturum, & renunciaturum, jam se advenisse, atque petere, ut ipsum convenire liceret. Sotus
equum in gyrum agens, & contractis habenis subsilire faciens, adeo prope Atabalibam accedit, ut equi spuma
in ejus faciem ab aura ferretur: ille tamen eare non commotus, gravitatem vultus non remisit, sed multos ex
suis, qui attoniti refugerant ab equis sibi metuentes, mactari jussit, inique ferens barbato illos viros nullam habuisse majestatis
ipsius rationem, & ipsum non esse reveritos. Ferdinandus Pizarro deinde adveniens ipsi significat se Hispanorum Praefecti fra-
trem esse, qui ex Castellamandato Pontificis & Imperatoris advenisset, ipsorum nomine cum eo amicitiam contracturus, cujus
gratia rei illum valde rogare, Caxamalcam sese conferre dignaretur, ut de rebus magni momenti inter se conferre possent.

Handwritten text at the top of the page, likely a title or header, written in a cursive script.

RPJCB

Handwritten text at the bottom of the page, likely a footer or concluding remarks, written in a cursive script.

Atabaliba cum magna pompa Caxamalcam ingreditur.

Erdinandus Pizarrus intellecta Atabaliba voluntate, ad suos redit, Regisq; divitias & magnificentiam pradicat: deinde ejus sententiam Hispanis exponit, nempe ipsum minimè permissurum, ut in ipsius Provincia subditis ademerat, restitueret: atque postridie Caxamalcam ad ipsum venturum. Pizarrus interea suos ad pugnandum, si ita opus foret, disponit, & tormenta bellica ad arcis portas collimare jubet, suos cohortatus, ut intrepidis suis gestibus, magna cum pompa Caxamalcam infertur, perinde atque in summa pace versaretur, donec ad Palatium, in quo barbarorum legationem audire debebat, perveniret. Gestabatur autem in sella laminis aureis ornata, & versicoloribus Psittacorum pennis suffulta, insidens pulvinari laneo multis gemmis ornato. Conspiciens porro Christianos quosdam, quos Pizarrus in turricula disposuerat, egregè id ferens, illos inde ejici, vel mactari precipit.

anibargni msclemae Ceqmoo angem msclemae

RPJCB

anibargni msclemae Ceqmoo angem msclemae
anibargni msclemae Ceqmoo angem msclemae
anibargni msclemae Ceqmoo angem msclemae
anibargni msclemae Ceqmoo angem msclemae
anibargni msclemae Ceqmoo angem msclemae
anibargni msclemae Ceqmoo angem msclemae
anibargni msclemae Ceqmoo angem msclemae
anibargni msclemae Ceqmoo angem msclemae
anibargni msclemae Ceqmoo angem msclemae
anibargni msclemae Ceqmoo angem msclemae

anibargni

Atabaliba Rex Peruanus à Francisco Pizarro capitur.

Nterea ad Regem Atabalibam Dominicanus quidam, Vincentius de Valle viridi nuncupatus, per mediam Indorum turbam penetrat, manu crucem gestans & suum Breviarium, vel, ut alii volunt, Bibliorum codicem: atque per interpretem illi significat, se ab Imperatore ad ipsum missum ex autoritate Pontificis Romani Vicarii Jesu Christi, qui Imperatori ignotas illas regiones donarit, ea conditione, ut eruditos & tali officio dignos viros eo mittat, qui sacrosanctum Evangelium istic doceant, & impuros errores tollant. Deinde ostendens suum Breviarium, in eo legem Dei contineri adfirmat, qui omnia ex nihilo creasset, atque ab Adam & Eva sermone exorsus, de hominis creatione & casu agere coepit, tum Christum ex caelo descendisse, carnem in virginis utero adsumpsisse, denique cruci adfixum fuisse, & resurrexisse, ut humanum genus redimeret, postremo in caelum ascendisse, & Ecclesiae suae curam D. Petro reliquisse, tanquam suo Vicario, deinde ipsius Successoribus Papis. Interrogatus Monachus ab Atabaliba, unde hac sciret, respondit, librum illum, quem ostendebat, id dicere. Sumptum à Monacho librum Atabaliba evoluit, atque subridens, nihil, inquit, simile mihi dicit hic liber, & cum dicto simul abjicit. Monachus accepto ad se libro, Pizarrum inclamare coepit, & ad vindictam adhortari. Pizarrus statim tormenta explodi, fratrem Ferdinandum cum aliis equitibus impetum in Indos facere jubet, qui tonitru tormentorum, & tintinabulorum phaleris equorum appensorum strepitu attoniti, diffugiunt: ipse Franciscus cum peditatu impressionem in Regem Atabalibam facit, multisque hostium caesis Atabalibam ex sella, qua gestabatur, detrahit & capit.

Hispani

RPJCB

www.libtool.com.cn
 Hispani cum mulieribus, quas in castris & balneis superato
 Atabaliba repererunt, libidinem suam explent.

C Apto Atabaliba, & relata tam insigni, (nullum enim suorum Pizarrus amisit) de Indis victoria, Hispani, de tanta praeda, & adeo potente Rege superato sibi plurimum gratulantes, totam illam noctem partim genio, partim quieti indulserunt, valde enim erant fatigati, nec integro illo die cibum sumpserant. Postridie in vicina urbi Caxamalca loca excursiones faciunt, & inventas in balneis, uno miliari à Caxamalca distantibus, mulieres rapiunt, atque cum illis, perinde atque cum aliis, quas in Atabaliba castris repererant, libidinem suam explent: Scribunt autem rerum in India occidentali gestarum Historici, repertas fuisse cum in balneis, tum Atabaliba castris, ad quinquies mille fœminas.

8102

Atabaliba de suo litro persolvendo cum Francisco
Pizarro paciscitur.

Magnas divitias in Atabaliba castris invenerunt Hispani, & inter illas aureum vas ducentas auri libras pendens: sola etiam ejus supellex aurea & argentea centies millenis ducatis aestimata fuit. Postridie Pizarrus Atabalibam adit consolandi gratia, graviter enim querebatur sibi injectas fuisse compedes: at quandoquidem in istud infortunium inciderat, à Pizarro petit, ut bene eum habere velit. Agnoscens autem Hispanorum avaritiam, si illi compedes adimant, liberumque dimittant, pro sua redemptione tantum auri & argenti in vasa elaborati daturum pollicetur, quantum caperet id, in quo erat triclinium ad lineam usque quam ipsemet in pariete duxit, quamque deinde rubrica per totum triclinii ambitum notari jussit, addita tamen conditione, ne vasa elaborata confringerentur aut liquarentur. Pizarrus illum consolatus, hilari animo esse jubet, fidemque dat humaniter se ipsum habiturum, postremo etiam liberaturum, si pro litro id persolveret, quod pollicebatur.

RPJCB

Atabaliba, fide accepta se liberatum iri, ad diversa loca
suos ablegat adferendiauri & argenti causa.

Confidens Atabaliba promissis Pizarri, suos confestim in diversa loca mittit, qui undecunque aurea & argentea vasa, & aurum argentumque in quamcunque formam elaboratum adferrent, illos orans, ut quam citissime fieri posset, redirent, si ejus libertas ipsis cordi esset. Brevis propterea advenire ceperunt Indi auro & argento onusti. Sed cum triclinium amplum esset, & onera, quae ferebant, Indi non magni ponderis, licet multa spectantium oculos minus implebant quam triclinium, non tam quod pauca essent, quam quod taderet Hispanos tam longa mora, ut ea inter se partiri possent. Eam ob causam plerique dicere, Atabalibam de industria istas moras nece, ut clam suis evocatis, omnes Christianos internecione deleteret: censebant propterea nonnulli ipsum è medio tollendum, atque in eam sententiam referentibus plerisque, haud dubie itum fuisset, nisi Ferdinandus Pizarrus obstitisset. Atabaliba similia consilia agitari suspicatus, Pizarro dicit, inanem esse illorum timorem, quandoquidem vinetus ab ipsis detineretur, nec maturius illa aurea & argentea vasa adferri posse, perpensa locorum unde peterentur distantia: Quito enim, Pachacama & Cuzco (unde potissima redemptionis suae summa advehi debebat) procul à Caxamalca distare. Si tamen certiores esse vellent, se nihil in ipsorum perniciem moliri, integrum ipsis esse aliquos è suis ablegare per ejus ditiones, ad observandum, an ulla fieret subditorum ipsius congregatio. Ferdinandus de Soto in Cuzco, quod ducentis miliaribus à Caxamalca distat, profectus & Ferdinandus Pizarrus in Pachacama, centum miliaribus ab eadem Caxamalca distantem, nullum militum delectum aut convocationem, sed solos Indos vasa diversi generis Caxamalcam deferentes offenderunt.

NPJCB

Franciscus Pizarrus, contra fidem datam, Atabalibæ
gulam laqueo frangi iubet.

Aliquot, post captum Atabalibam, diebusurgere cœperunt Pizarrum Hispani, ut prædam acquisitam, & quæ redemptionis Atabalibæ nomine advecta erant, licet locum designatum non explerent, inter ipsos partiretur. Aurum & argentum, æstimatione primum facta, appendere jussit: inventa sunt argenti puri libræ vicesies sexies millena; auri verò mirias, tricies vices sex milleni & quingenti pesi ab Hispanis appellati, sive Castiliani, quorum singuli sesquicoronato æstimantur. Imperatori ex ea summa cesserunt pro quinta parte, quaterque argenti libras acceperunt: singuli verò pedites quater millenos quadringentos & quinquaginta auri pesos, argenti libras nonaginta: militum Tribuni ad tricies, etiam ad quadrigies millenos auri pesos habuerunt. Nunquam milites tam brevi tempore, tamque sine periculo divites evaserunt. Franciscus Pizarrus divisione prædæ facta, Ferdinandum fratrem, cum quinta parte, quæ Imperatori cesserat, in Hispaniam ablegat.

Illo profecto, consilia, de morte Atabalibæ inferenda, denuo agitari cœpta: plerique ut suæ salutis, tum earum Provinciarum securitati consulerent, e vita tollendum censebant: alii verò ipsum in Hispaniam ad Cæsarem ablegandum, neque tantum Principem morte afficiendum, etiam si culpa non vacaret. Sed prior sententia obtinuit: questus mortis inferenda prætextus, quod videlicet fratrem germanum Guascarem à suis Præfectis captum occidi curasset. & perniciem Hispanis clam moliretur. Audita tam crudeli sententia, de Francisci Pizarri fide valde questus est, quæ se obstrinxerat liberum illum dimissurum, accepto litro: illum deinde orat, ut ad Cæsarem in Hispaniam mittat potius, quam manus polluat ejus sanguine, qui ipsum nunquam offenderet. Sed Pizarrus aures adejus preces obstruens, per suos Æthopes laqueo gulam illi frangi jussit. Cæterum, quod observatione dignum est, illius Principis mors non mansit impunita: nam male postea perierunt, quotquot in ejus excidium conspiraverant. Illo autem extincto, atram vestem sumpsit Pizarrus, & honorificas illi curavit exequias.

18 2 17 10

18 2 17 10

RPJCB

www.libtool.com.cn
Cuzco, totius regni Peruani urbs opulentissima, ab
Hispanis occupatur.

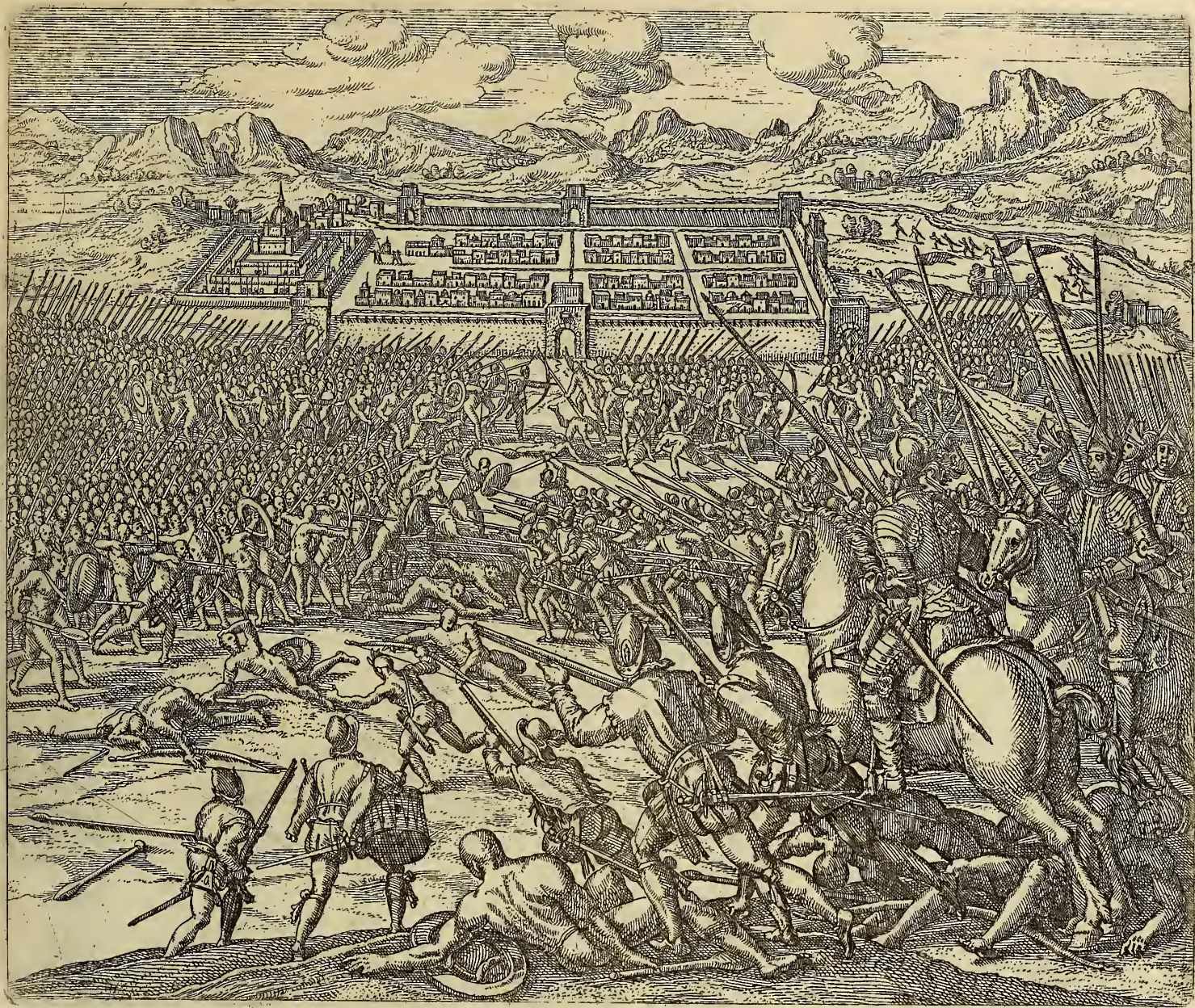
Intelligens Franciscus Pizarrus quam opulenta esset urbs Cuzco Ingarum Imperii Regia, Caxamalcam deserens, eo proficiscitur, circumspēcte tamen iter faciens, quia Quizquiz unus ex primariis Atabalibæ Præfectis, magno cum exercitu per eam regionem vagabatur: à quo aliquot velitationes cum Soto, deinde cum Almagro factæ, in quibus aliquot Hispani multi vero Indi ceciderunt circa vilcas, quo tandem Pizarrus cum reliquo exercitu pervenit. Viciniores Cuzco facti, frequentes ignes conspiciunt: eam ob causam dimidia pars equitum eò missa ad ignem extinguendum, arbitrabantur enim hostes urbem incendiisse, ne Christiani ea potirentur. Deprehensum tamen est nullum fuisse incendium, quod damnum inferre posset, sed ignes duntaxat excitatos ad signum dandum vicinis incolis & urbanis ut eo confluerent. Et certè tam multi armati statim ex urbe profilierunt, ut solo lapidum jactu Hispanos in fugam agerent. Ceterum superveniens Pizarrus, hostem multis casis in urbem se recipere cogit. Sequentē nocte qui belli auctores erant, sublata sua suppellectile, urbem deserunt. Postridie nemine resistente urbem Cuzco Hispani ingrediuntur, Solisq; templum, & Guainacapa arcem spoliant. Breviter istic & vicinis locis, majorem prædam nactos fuisse ajunt, quam capto Atabaliba.

NPJCB

Prælium inter Hispanos & Indos cōmissum ad urbem Cuzco.

Mango Guaynacapa filius, Atabaliba frater, cujus capiti Franciscus Pizarrus diadema imposuerat, clam suos ad rebellionem sollicitat, armag, adversus Hispanos comparat, cujus rei causa in vincula fuit conjectus, & in arce urbis Cuzco custoditus. Aliquanto post familiaritatem majorem cum Ferdinando & Joanne Pizarris contrahit, ipsosq, orat, permittant ad solenne quoddam festum, quod in Hircay celebratur, se conferre, fidelem enim in posterum se futurum, & inde solidam ex auro statuam allaturum, patris sui Guaynacapa vultum & magnitudinem referentem. Dimissus, multos illico satrapas Indos ad se evocat, & ad rebellionem adversus Hispanos faciendam concitat: Horum plerosque, simulq, etiam Indos, qui ipsorum causa in metallicis laborabant, occidi curat. Mittit deinde e suis Praefectis unum cum justo exercitu, qui urbem Cuzco occupet: ille adveniens, Hispanis arcem adimit, eamq, per sex aut septem dierum spatium in vitis Hispanis retinet. Hispani tamē acriter & strenuē pugnando, desideratis aliquot e suorum numero, & inter eos Joanne Pizarro, recipiunt. Superveniens porro Mango cum centum millibus Indorum, urbem obsidione cingit, eamq, singulis pleniluniis impugnat. Marchionem Franciscum Pizarrum, intellecta Mangonis Inge rebellionē, magna incessit sollicitudo, eam ob causam per intervalla quosdam e suis Tribunis Cuzco mittit, qui videant, quo in statu sint ejus urbis res: omnes ab Indis intercepti caduntur. Cum autem nemo ex iis, quos emiserat, ad ipsum reverteretur, magis anxius esse cepit: itaq, Tribunum Franciscum Godoy ablegat cum quadraginta equitibus, qui certi quidpiam perdisceret: is in angustiis quibusdam virum in Indorum insidias incidit, & undique ab illis cinctus, omnes suos amittit, ipse solus generosi & pernicis equi, cui infidebat, auxilio periculum evadit: atque ad Pizarrum revertens, Hispanos quosdam, ex eorum numero, qui ante cum aliis Tribunis missi effugerant, in itinere offendit, a quibus edoctus, quae in Cuzco accidissent, Limam rediit. Pizarrus, his auditis, undequaq, auxilia accersit. Huic primus omnium adfuit Alphonsus Alvaradus, quem trecentis Hispanis, maxima ex parte equitibus praeficit, jubetq, nusquam consistat, quin debeat Indis Cuzco obsidione liberet. Ille profectus, in itinere Gomezium de Tortoya invenit, qui se cum ducentis militibus Hispanis ipsi adjunxit: Cuzco vicini facti, impetu facto Indos adgreduuntur: tanta autem contentione utring, pugnatum est, quanta nunquam postea. Indi tandem, plurimi suorum amissis, in fugam se conjiciunt.

APJCB

Jacobus Almagrus a Ferdinando Pizarro in vincula conjicitur,
in carcere strangulatur, postremò publicè capite plectitur.

Reverſus è Chilendi expeditione Almagrus, Cuzco urbem noctu occupat, & Ferdinandum Pizarrum, ex Hiſpania reducem, qui urbis aditu illum prohibere voluerat, cum Gonſalvo fratre in vincula conjicit. Qua re à Marchione Francisco Pizarro intellecta, exercitum conſcribit adverſus Almagrum: ſed Monachorum & aliorum quorundam magna authoritatis virorum interventu, conditiones proponuntur ad ipſos reconciliandos: ut videlicet uterq; exercitum dimittat, Almagrus Ferdinandum Pizarrum è vinculis ſolvat (ante enim corruptis cuſtodibus Gonſalvus evaſerat) uterq; ad Caſarem mittat petitum, ut ipſius Majeſtas de his, quæ ad ipſorum Gubernationem pertinerent, nova mandata dare dignetur, utq; in Mala conveniant ſinguli cum decem equitibus duntaxat ad pacem ſanciendam. Almagro Mala profecto, ut dictum erat, Gonſalvus in itinere ſtruit inſidias. Almagrus eare intellecta Cuzco regreditur, militemq; cogit ad ſe tuendum, multum conqueſtus de Pizarri perfidia, tum de Monachis, qui ſimiles conditiones propoſuiſſent. Marchio metuens ne Almagrus ira percitus Ferdinandum Pizarrum fratrem, quem captivum detinebat, neci traderet, ſtatim Jacobum Alvaradum ad eum ablegat, qui affirmaret Marchionem minimè conſcium eſſe eorum, quæ Gonſalvus frater tentaffet. Almagrus, tametsi Marchionis fides ei valde ſuſpecta eſſet, precibus tamen Alvaradi evictus, propoſitas conditiones accipit, & Ferdinandum liberum dimittit. Marchio recepto fratre, toties datam fidem frangit, & Almagro ſignificat Cuzco volens excedat, ſin minus, vi ipſum inde expulſurum. Uterque ſe ad prælium accingit: Margio ſuis militibus Ferdinandum fratrem præficit, prælium committitur, vincitur Almagrus, captumque Ferdinandus in carcerem conjicit, deinde mortis ſententia (fruſtra obſecrante Alvarado ne id faceret) in ipſum pronunciata, illi gulam in carcere frangi jubet, poſtremo cadaveri in publicum producto, cervices præſcindi.

Qui fuerint Almagri parentes, incertum. Cælebs vixit: filium tamen reliquit ex Inda muliere, cum qua conſuetudinem habuit in Panama, ejusdem cum ipſo nominis.

114 - 13 114

114 - 13 114

114 - 13 114

114

Marchio Pizarrus à Jacobo Almagro juniore, & ejus
confœderatis, in propriis ædibus cæditur.

IN urbem reversus è Cuzco Franciscus Pizarrus, cum Almagro juniore in gratiam redire cupiebat, sed inanem sumebat operam: nam ille vindictam sumere de Patris morte (præsertim ad id facinus impellente Johanne de Rada, cui Almagrus moriens filium commendaverat) omnino constituerat. Pizarrus indignatus, ipsi & ejus sequacibus Indos adimit, ut egestate compulsos, ad se confugere cogeret, atque ista ratione clandestina eorū conventicula dissolveret. Ista re magis irritati Almagristæ, clam arma comparant, & ad Jacobi Almagri ades questuros, ut magis miseri fierent. Interea morem spargunt illi Pizarrum ipsorum vitæ insidiari. Admonetur denuo Pizarrus, vita sua consulat: nam haud dubie Almagristas in ipsius necem conspirasse. Ille nimis confidenter respondit, eorum capita suum conservatura: præterea non velle se ullos pratorianos ad sui tutelam adsumere, ne ipsi objicerent adversarii adversus Vacam de Castro (is recens à Casare missus advenerat) armis se munire. Conjurati statuunt ipsum die Divo Johanni sacro in templo occidere: unus è conjuratis Parocho summi templi conjurationem indicat, is illa ipsa nocte dissimulato habitu secretarium Antonium Picatum adit, certiorèmq; facit de his, quæ intellexisset: ille porro Pizarrum, qui constituto die templum nō accedit. Conjurati ea re observata, conjurationem detectam intelligunt: itaq; se perditos, nisi Marchioni necē inferre maturent. Johannes de Rada, vafri vir & acris ingenii, nec minus strenuus, confestim sub meridiem hora prandii Pizarri ades petit assumptis secum undecim conjuratis bene armatis, qui eductis gladiis identidem alta voce clamarent, moriatur tyrannus, moriatur proditor, qui Vacam de Castro necari curavit. Pizarrus strepitum exaudiens, adium fores occludi jubet, interea dum cubiculum ingreditur arma sumpturus, Rada quendam è suorum numero adium Pizarri vestibulum plateam spectans sedit, qui nudum gladium sanguine hirci quem istic confoderat tinctum manu tenens, exclamaret, necatus est Pizarrus, id autem eo consilio, ut Almagristæ, qui cū citer ducenti in urbe latebant, Johanni de Rada in subsidium venirent. Chaves existimans sua autoritate conjuratos reprimere posse, januam aperit, & loqui exorsus, statim confoditur, perque gradus deturbatur simulque ades ingrediuntur conjurati, quorum impetum soli septem qui Pizarro aderant, aliquam diu sustinuerunt: quibus occisis, Pizarrus solus diu adhuc conjuratis resistit, donec accepto in jugulo vulnere concideret. Fuit Marchio Pizarrus robustus, animosus, strenuus, venerabilis, sed vitæ suæ nimis negligens.

UCB

Pugna inter Vacam de Castro & Jacobum Almagrum juniolem commissa.

Cciso Marchione Francisco Pizarro, Almagrista per urbem discurrentes, conclamant, Vivat Rex & Jacobus Almagrus, atq; Pizarri aliorumq; divitum ipsi amicorum, ades diripiunt. Jacobus Almagrus junior à suis sedatotiis exercitus Praefectus constituitur. Vaca de Castro, intellectis in Quito iis, quae ab Almagro facta erant, Limam proficiscitur: inde literas dat ad Almagrum, qui jam Cuzco discesserat, monens, ut positis armis ad se ducere posset. Almagrus ad eas respondet, se obsequuturum, modo Gubernationem, quam parens ipsius obtinuerat, in eum transferret, & remissionis diploma, Caesareo sigillo munitum ipsi mitteret alioqui minimè se id facturum. Itaq; confidens militum nutes, & omnes bene armatos, multis praeerea tormentis majoribus instructus erat, & Indorum magna turba bellum indicit, suisq; militaribus distantem occupat. Vaca porro de Castro, observata Almagri intentione, Guamangam, in qua tunc erat, reliquit, propter aspera loca equitibus (quorum majorem numerum habebat quam Almagrus) incommoda, & planiciem altam deligit Chumatam publicè promulgari jubet. Vicinior deniq; exercitu factò, concurritur: multo autem tempore dubia fuit pugna, ut uter cum fugit, ubi comprehensus, Vaca de Castro traditur, atq; ejus jussu capite plectitur. Ejus morte pacata fuit tota Provincia.

E

Blasus

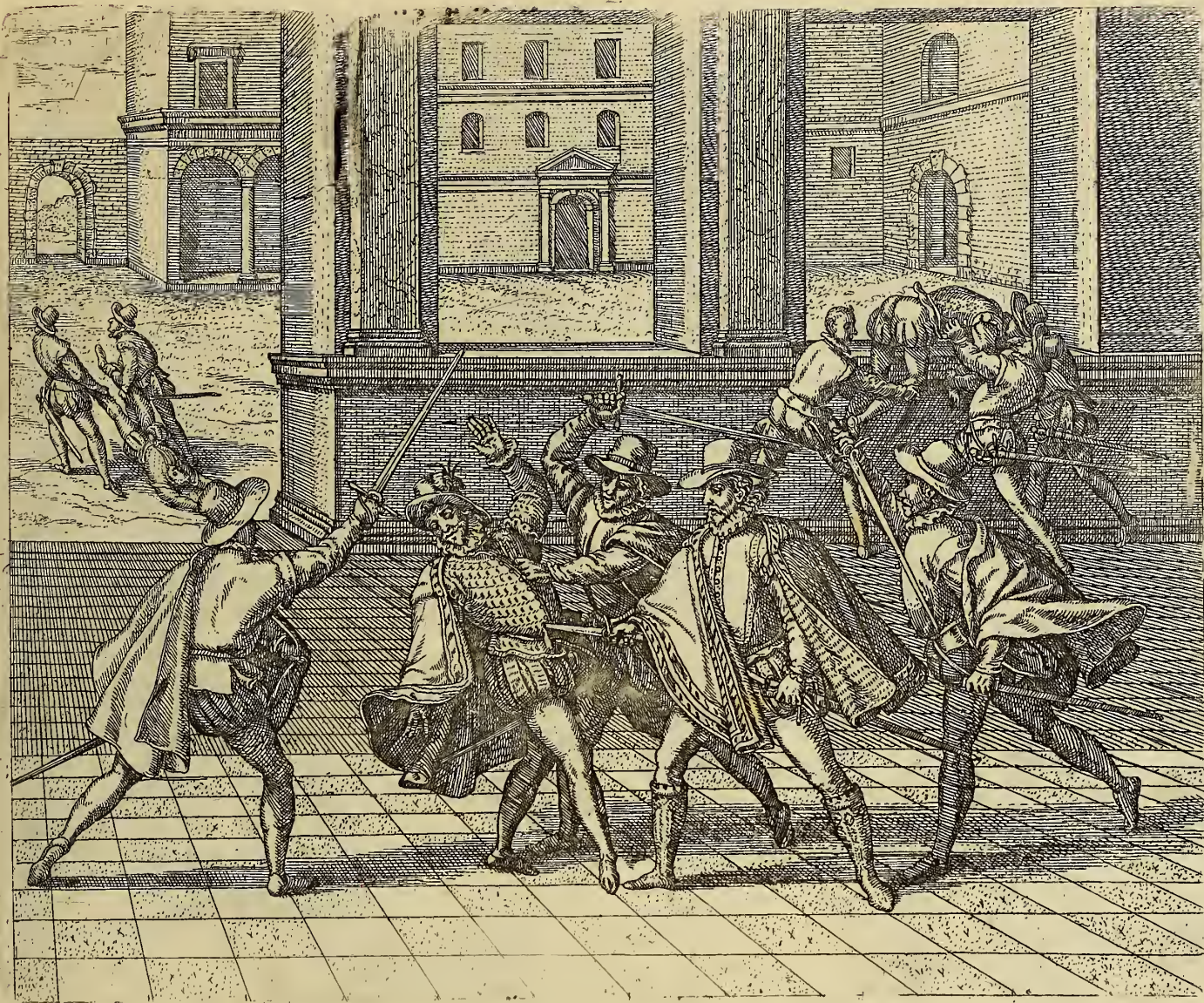
THE LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF CHICAGO
1215 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

1215

1215

www.libtool.com.cn
Blascus Nunnez Vela Prorex, Guillenum Xuarez,
 Regionum negotiorum Procuratorem confodit.

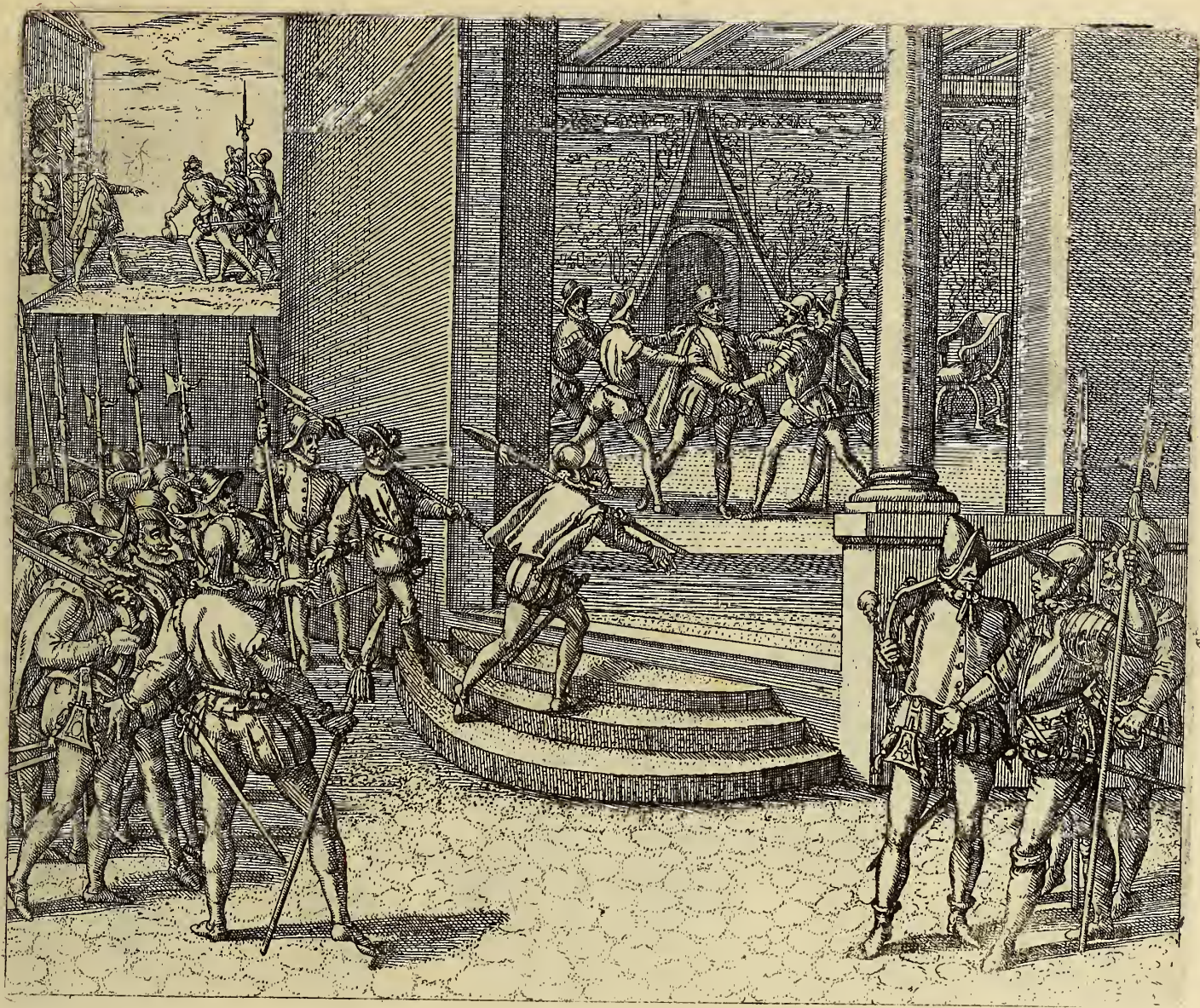
Imperator, intellectis Peruanis regni motibus, quae sit Indorum qualitas, quomodo ab Hispaniis tractentur, à Praefectis, alijsq; quibusdam, & viris religiosis, qui istuc vixerant, perquiri jubet. Referentibus autem nonnullis Monachis, non posse Regionum illarum possessionem adquiri aut retineri, nisi mutata natione cum incolis vivendi haecenus observata: viris doctrina & vita integritate claris negotium dat, ut statuta quaedam sive leges condant, ad illarum regionum gubernationem Christianè instituendam idoneas. Circiter igitur quadraginta scribuntur, Caesareoq; sigillo confirmantur. Verum quia satis acerba erant, licet bona, Caesar monitus est, deligendum esse virum magnae auctoritatis, acrem & integrum, qui eas Peruano regno promulget, quoniam Hispani istuc viventes seditiosi erant. Eam ob causam delegit Caesar Blascum Nunnez Velam, virum primum, & rigidum, quem Proregis titulo exornat, illiq; quatuor Jurisconsultos auditores addit ad Summum Senatum in ea Provincia instituendum, in quo lites & controversiae istuc exorta deciderentur. Ille, ubi in Peruanum regnum advenit, confestim leges promulgari jubet licet plurimum rogaretur, ne adeo properaret, donec aliud mandatum à Caesare acciperet: delectos enim quosdam in Hispaniam ablegandos, ipsius Majestatem oratum, eas leges moderari dignaretur, neq; adimere pateretur, quae illarum Provinciarum adquisitores ipsius licentia & clementia possiderent. Verum surdo canebarur fabula: imò suspendum minatus iis, qui adversus eas leges, supplices libellos praeberent. Ea rigiditas omnium ferè animos offendit: & antequam Limam sive Regum-urbem perveniret, intelligit illius urbis cives ipsum non admissuros, nisi juramentum prestaret se supplices illorum libellos accepturum, & secundum leges conditas ulterius non progressurum: eam ob causam quendam praemittit, qui ipsis nuntiaret Proregem commutasse pristinum rigorem in mansuetudinem, considerato damno & indignatione, qua omnes afficerentur, si legum rigorem exequi vellet. Antequam tamen urbem ingrederetur, Guillenus Xuarez Regionum negotiorum Procurator, eum totius communitatis nomine jubet fidem dare, se privilegia, libertates, immunitates, honores, quos Caesar illarum Regionum occupatoribus concessisset, conservaturum. Ille juramento se adstringit, omnia acturum, quae ad Caesaris servitium, & Provincia commodum pertinerent. Urbem verò ingressus, leges promulgat, & secundum illarum sententiam omnia exequitur. Vacantq; de Castro in vincula conjicit. Hinc orti motus & seditiones, plerisq; ad Gonsalvum Pizarrum profugientibus: hos paulò post subsequuti sunt affines Procuratoris regionum negotiorum, qui communes cum illo ades habebant, & pleriq; alii primarii viri, & militum Tribuni. Prorex indignatus, Alphonsum de Monte majore mittit cum quinquaginta equitibus, qui illos ex fuga retraheret: sed ille ipse à fugientibus capitur. Quare magis ira percitus Prorex, Regionum negotiorum Procuratorem accersi jubet, cui, cum advenisset, quae malum, inquit, est hac proditio? Ad haec Procurator, proditor non sum sed tam fidelis servus Regis, quam Vestra Dominatio. Prorex rursus, proditio & scelus est, ablegare ad Pizarrum vestros affines cum tam frequentibus primariis viris. Conantem se ab istis calumniis purgare Procuratorem, Prorex pugione bis in latus repetito confodit, & simul exclamat, occidite illum, occidite illum: occisum è porticu in plateam abjiciunt, & pedibus comprehensum protrahunt. Magnos motus excitavit Procuratoris mors: nam vir erat magnae auctoritatis in illa provincia.

108

Prorex Blascus Nunnez Vela in carcerem conjicitur.

M Agnus, ut diximus, exortus est rumor in Lima ob Procuratoris necem: dicebant enim Proregem in posterum usurpaturum licentiam occidendi quemcunque libuisset: ideo plerique Pizarri adventum desiderabant. Sed & ipse Prorex valde anxius erat: eam ob causam, ne in loco, ubi adeo invisus erat, hareret, cum Pizarrus adveniret, Trugillum sese conferre, & Cancellariam cum Questura regia eo traducere in animo habebat: idcirco tres naves armari jubet, in quibus mulieres, Auditorumq; suppellectilem transferret. Illis imponit Vaxam de Castro, & Marchionis Pizarri liberos. Auditoribus persuadere nititur, ut relicta Lima, Trugillum proficiscantur cum uxoribus, auro & ferro quod possiderent. Auditores vero ipsius voluntati sese opposcentes, ajunt, neg, alio se conferre sibi integrum, neg, Regum-civitatem deferere, quia Caesar in legibus promulgatis jubebat ipsos supremum Senatum istic constituere debere, tum etiam ne viderentur Gonsalvum Pizarrum formidare, qui septuaginta miliaribus inde aberat, neve animi diffidentiam civibus atq; aliis, qui isticerant in servitio Regis & ejus partes fovebant, crearet. Audito ipsorum responso, se mansurum pollicetur: simulatq; tamen illi concilio, quod in ipsius adibus habitum erat, egressi fuerunt, Tribunos militum, & alios regia munia obeuntes accersit, quibus mentem suam aperit, & causas refert, cur, deserta Regum-civitate, Trugillum se conferre velit, illisq; imperat, ut postridie parati sint, certissime enim profecturum cum impedimentis & mulieribus, mari: Velam Nunnez fratrem terrestri itinere cum milite. Omnes pra animi mollitie & pusillanimitate, in ipsius sententiam iiverunt. Quod cum indiscedat, & civibus edicunt, ne suas uxores ingredi naves permittant, etiamsi Prorex discedat: nihilominus ille interea naves onerari jubet, & equos ad discessum adornat. Cepeda eadem nocte arma in suas ades comportari curat, ad quas postridie se contulerunt reliqui auditores. Prorex his auditis, arma expedire jubet, ad quem ilico confluxerunt quadringenti Hispani primarii, quorum nonnulli ipsum orarunt, ut se domi contineret, nec se periculis objiceret. Auditoribus interea a Cepeda egressis turba hominum se adjunxit. Tribuni militum Proregis id conspicientes diffugiunt, oppugnatur Proregis ades, & ipse a Martino de Robles capitur.

THE LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF CHICAGO

RPJCz

Plerique prætextu obsequii Cæsari præstandi,
privatas injurias ulciscuntur.

Petrus Gasca in Peruanum regnum à Cæsare ablegatur, cum motuum exortorum componendorum causa, tum ut admissorum veniam confirmet iis, qui sub Cæsaream potestatem redirent. Is ubi Panamam venit, ad Gonzalvum Pizarrum scribit, ipsum monens, ut positis armis, sese Gubernatione quam usurparat sponte abdicaret: id si ageret, Imperatoris clementiam experturum, à quo potestatem accepisset, facinora admissa ipsi & aliis condonandi, legesq; latas revocandi, & permissionem concedendi, ut singuli suis facultatibus, velut antea frui possent. Porro ne nimium confideret iis, qui hæcenus ipsum essent sequuti: nam simulatque sui Regis vocem exaudirent, eis gratiam & veniam conferentis, omnes eum deserturos. Pizarrus ad hæc, verbis quidem petit, ne Gubernationem ipsi adimere velit, re tamen ipsa clamejus vitæ struit insidias. Petrus Gasca interea Petrum de Inojosa, classis Pizarri præfectum in suas partes pertrahit, & Aldanam cum tribus navibus Limam mittit, ut inde diplomatis, Cæsaris gratiam & clementiam continentis, exempla, per loca vicina spargi curet, & Inojosam Præsidi Gasca classem tradidisse significet. Ea promulgatio magnam mutationem in regno Peruano attulit: nam multe urbes Præfectiq; Pizarrum deseruerunt, & Cæsareas partes amplexi sunt. Sed & plerique sub eo prætextu privatas injurias ulci sunt. Nam Rodericus de Salazar Petrum de Puellas in lecto decumbentem pugione confodit, in Quito Franciscus de Olmos Emanuele Statium in Guajaquil occidit: Jacobus Mendez Tribuno militum Morales gulam laqueo frangi iussit, & multa hujusmodi cades in Pizarri sequacibus factæ: quibus valde offensus fuit Præses Gasca, & ipsos homicidas graviter increpuit. Vos, inquit, prætextu obedientia & obsequii erga Cæsarem, particulares vestras inimicitias & injurias ultum itis: Cæsar tali obedientia non indiget, neq; simile obsequium à vobis requirit.

Hispani

Handwritten text in a non-Latin script, likely Chinese, appearing at the top of the page.

RPJCB

Hispani Indos oneribus succumbentes crudeliter tractant.

Dum Praeses Gascaia Trugillo haeret, Tribuni militum ad ipsum variis è locis confluunt cum non contemnendo militū numero, sic ut brevi tempore mille quingētos egregios milites cogeret. Rebus omnibus ad profectiōnem paratis, Trugillo discedit cum uni verso exercitu, & magno Indorum numero ad impedimenta ferenda: erant autem illi omnes catenis vincti, ne diffugerent, atque illorum nonnulli adeo gravibus oneribus pressi, ut vix pedibus consistere possent, aliqui etiam praesiti nimia & lassitudine conciderent. Immites nihilominus Hispani, tantum aberat, ut eos nonnihil sublevarent, quin potius crudeliter concidebant: quotquot autem colla catenis vincti habebant, ne ferro adimendo tempus perderent, capita praecidebant, vel si funibus duntaxat erant colligati, gladiis confodiebant: cum quibus mitius agebatur, ius nares, aures, brachia, vel poplites succidebantur, & ita mutili relinquebantur. Adeo crudeliter habiti sunt à militibus Hispanis Indi, donec Sausam, & inde Guamangam pervenirent.

RPJCB

Gonsalvus Pizarrus vincitur, capitur & supplicio afficitur.

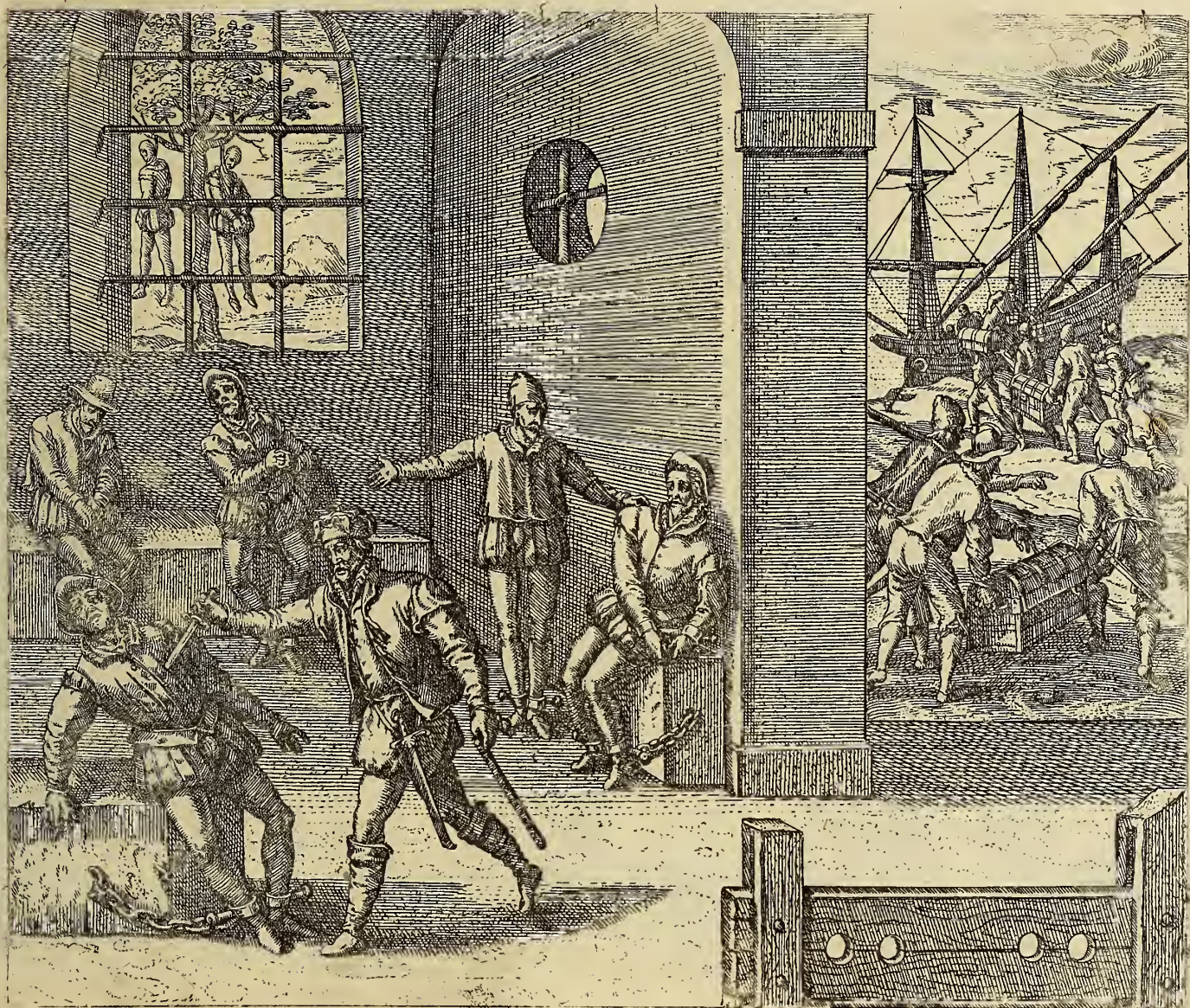
Superato non sine difficultate Apurima flumine, Praeses de committenda pugna serio cogitat, & oratione ad suos milites habita, strenue sese gerant, adhortatur, magna praemia pollicitus. Contra Pizarrus Cuzco egressus, ex adverso castra figit. Altero die pugna signum datur: deserunt interea plerique Pizarrum, & inter ceteros Auditor Cepeda. Pizarrum valde commovit, & ejus militum animos valde fregit istorum fuga, praesertim Cepeda: nihilominus suos hortatus, eos in aciem distribuit. Aenea tormenta interea disploduntur, quae magnam faciunt stragem, praesertim Praesidis Gascae in Pizarri milites: quorum magna pars fugiens ad Praesidis castra se contulit: plerique etiam abjectis armis negarunt se pugnatuuros. Hac ratione brevi solutus est universus Pizarri exercitus, & attonitus remansit ipse Pizarrus cum Tribunis ipsius fidis, quia neque pugnare potuerunt, neque fugere voluerunt. Conspiciens autem Villavincientium, interrogat, quis sit: respondenti se primarium esse Centurionem Caesarei exercitus: & ego, inquit, sum infelix Gonsalvus Pizarrus, simulque cum dicto ense illi tradit. Valde sibi gratulatus est tali captivo Villavincientius, statimque illum, uti armatus erat, ad Praesidem Gascae duxit: is porro Jacobo Centeno custodiendum tradit; Postridie datum mandatum Licenciato Cianca, & Praefecto Castrorum Alvarado, ut de captivis cognoscerent & supplicium sumi curarent. Pizarro inscriptione: Hoc caput est proditoris Gonsalvi Pizarri, qui in Valle Xaquixaguana, acie adversus Caesarea vexilla decertare non dubitavit. Illo sublato, Praeses Gasca Cuzco profectus est, Pizarrique & aliorum proditorum ades diruta & sale conspersa, lapis item subiectus cui inscriptum erat: Ista ades fuerunt proditoris Gonsalvi Pizarri.

RPJCB

Milites Ferdinandi & Petri de Contreras, in vincula coniecti, Panamæ à Pratore quodam, pugione confodiuntur.

Compositis Peruanis motibus, Praeses Gasca reditum in Hispaniam parat, cuius rei causa Panamam proficiscitur, inde praemissis Casareis pecuniis ad Nomen-Dei, per Chagre flumen brevi subsequutus est, relictis in Panama circiter quadringentis millibus peforum in argento, quos vectorum penuria mittere non potuerat. Plerique eorum militum, qui in premiorum distributione à Praeside neglecti fuerant, indignati confluebant ad Ferdinandum & Petrum de Contreras fratres germanos, Roderici de Contreras filios, graviter etiam ferentes parentem suum officio fuisse summotum: itaq; collecta circiter trecentorum militum manu, navibus ad Panamæ portum appellant, quo intellexerant Praesidem advenisse cum pecuniis Regiis: noctem ergo expectantes portum sine strepitu ingrediuntur, existimantes Praesidem istuc se reperturos, & illum cum pecuniis comprehensuros. Sed audientes illum ad Nomen-Dei urbem se jam contulisse, ades Martini Ruitz Quæstoris istuc Regii occupant, atque argentum illud relictum involant, & illud una cum auro reliquisq; opibus, quas in ea civitate subriperunt, in suas naves convolvunt. Deinde ad Nomen-Dei proficiscendum sibi necesse esse statuunt ad Praesidem opprimendum, antequam intelligat, quæ Panama gesta essent. Civitate egressi, Johannem Bermejo cum centum militibus in colle urbi vicino relinquunt: ipse Ferdinandus cum reliquo exercitu versus Praesidem proficiscitur, iis exceptis, quos Petro fratri comites addidit ad naves se conferenti ad prædam conservandam. Quæstor revivens arma subministrant, cum quibus Johannem de Bermejo oppugnatum eunt, prius tamen missis per diversa itinera duobus viarum peritis, qui Praesidem & Nominis-Dei cives monerent de iis, quæ acta essent, & à Ferdinando sibi caverent. Bermejum facto impetu profligant, multosq; ex ejus militibus capiunt: deinde Quæstor statim Ferdinandi vestigia ad Nomen-Dei profecti sequitur, sperans illum adsequi posse: sed ille de Quæstoris victoria certior factus ab his, qui effugerant, atque ipsum ad se tendere, suos dimittit, & qua possint via ad mare se conferant, hortatur, ubi frater naves habebat: illorum tamen plerique capti & in urbem pertracti. Petrus audito fratris & Bermejo infortunia, scapham conscendit, & relictis navibus cum præda, profugit. Captivi in forum producti, & istuc à Pratore quodam urbano pugione confossi.

NPJCB

Hispani Indos domicilia in arboribus habentes oppugnant.

Indi, qui Australem illam plagam, sive littus illud mari pacifico objectum colunt, sua aedificia in summo arborum fastigio fabricare solent, quia solum valde humidum & paludosum est. Propterea Hispani nondum illos perdomare potuerunt, nulli enim equi istuc versari queunt. Primus Valboa, cum ad mare Australe pervenisset, huiusmodi aedificia non sine magno ipsius, & Hispanorum militum, qui comitabantur, risu conspexit: nam rei novitate attoniti, Ciconiarum aut Picarum nidos se videre arbitrabantur. Adeo autem celsae erant istae arbores, ut robustus vir, projectu lapidis earum altitudinem superare vix posset, imò nonnulla tam crassa, ut octo nui bellatores, auriq. divites, & suam regionem tutati sunt adversus Hispanos, quorum plerosque trucidarunt. Istorum etiam aedificiorum meminit Petrus de Cieca, prima parte Chronici Peruani capp. 12. 26. & 29. scribitq. valde capacia esse, ut plures etiam integras familias capere possint.

Hispani

www.libtool.com.cn
 Hispani arbores, in quibus Indorum domicilia, succidunt,
 illósque deturbant.

BEnzo refert, eo tempore, quo in illa Provincia versabatur, Hispanum quēdam Tribunum militum, cui nomen Caspar de Andagoya, Sinui Divi Matthæi Præfectum, cum præsidario milite (qui ad centesimum & quinquagesimum numerum accedebat) æstate per eam provinciam excursiones facere, & asses ligneasque tabulas circumferre solitum, ut militem à saxis & jaculis Indorum indemnem præstaret. Nam cum ejus Regionis incolæ Hispanos advenire intelligebant ad se oppugnandum, comparabant se ad resistendum & lapidum jactu, & sarissis, & aqua ferventis effusione, ut Hispanorum capita perluerent. Interea Hispani securibus arbores cadere non desistebant, donec eas cum domiciliis deturbarent: deinde miseros Indos crudeliter necabant. Non tamen inulti moriebantur Indi; quia non cadebant, quin aliquot Hispanos & arte & suarum opprimerent, aut graviter affligerent. Quia tamen regio inculta & deserta erat, totque hominibus alimenta præbere nequiret, Andagoya regionem tandem deseruit, & magnam auri vim, quam istic corraserat, abstulit.

G

Indorum

RPJCB

Indorum pontes ex funibus contexti.

Supra flumen Chiorvo, in colle quodam nominato Guaynacapa trajectus, pons est de funibus contextus. Ejus nominis origo inde exorta. Rex Guaynacapa regionem illam in suam potestatem redigere cupiens, de suis Praefectis unum cum magno exercitu mittit ad eam occupandam. Ad ripam fluminis cum venisset, incolas pontem struere jubet ad traducendum exercitum. Exstruitur pons, pro regionis ejus consuetudine, de crassis funibus, oblique & transversim aliis funibus connexis. Facto ponte, exercitum traducere incipit: hostes, qui ex altera fluvii parte erant, illico crassiores illos funes de palis aut arboribus utrinque firmiter religatos, rescindunt omnemque turbam ponti insistentem in flumen precipitem agunt, & undequaque in eos, qui jam pontem superaverant, quique in altera fluvii ripa adhuc haeabant, impetu facto ruunt, totumque fere exercitum concidunt.

Hac ubi intellexit Guaynacapa, Quito discedit cum majore, quam cum suo Praefecto miserat, exercitu, totamque eam regionem ferro & incendio vastat & fœdat: pontemque lapideum, ut facilius esset trajectus, construere voluit, sed irritum conatu, ob fluminis rapiditatem & fortices. Similium pontium meminit Gomara cap. 195. Historia sua generalis Indiarum, & Petrus Cieca cap. 10. & 89. primae partis Chronici Peruani.

1870

THE HISTORY OF THE
CITY OF LONDON
FROM THE FOUNDATION
TO THE PRESENT
TIME
BY
JOHN STOW
1618

Printed

Principum & Satraparum Indiae Occidentalis sepulturæ.

Defunctis Regibus aut Satrapis, magnifica exequia & funebres ritus fieri solebant: nam ingentes fodiebant specus sive scrobes, in quas extinctum demittebant, deinde aurea & argentea vasa, reliquâque ejus preciosiorem supellectilem ex auro sive argento elaboratam adjiciebant, postremò ex uxoribus nonnullas vel formosiores, vel quas habuerant chariores, nonnullosque primarios servos, vestem, potum, & cibum injiciebant, unde vescerentur, qui extinctum comitarentur, donec ad locum destinatum perveniret, & quibus frui possent, in eo loco constituti. Ex quibus apparet eos immortalitatem animæ non ignorasse: sed à Satana persuasos, aliò transferendos, ubi viverent genio indulgentes, quemadmodum ante obitum faciebant. Atque ut facilius persuaderet eis certa esse, quæ diceret, interdum (permittente Deo) Principis alicujus defuncti formam capiebat, qui significaret se in alio regno nunc beatè vivere, magno cum apparatu & alacrem, qualem ipsimet conspiciere poterant. Eam ob causam fascinati isti Indi majorem curam in condendis sepulchris, quam in ulla aliare, adhibebant. Hæc porrò communis est sepeliendi Principes in multis regionibus Peruanis consuetudo: tamen si in nonnullis sit diversa. Hispani multas ejusmodi sepulturas valde divites invenerunt: sed longè plures adhuc tectæ latent.

КРЮК

Peruanos valdè industrios esse aurifabros.

Antequam Peruani sub Ingarum imperium redigerentur, eā industria & politione quam nunc habent, destituebantur, ut ab ipsismet Incolis intelleximus. Sed postquam Inga, hoc est supremi illi Peruani regni Principes ipsis dominati sunt, politiores & cultiores sunt redditi. Nam Inga illi valdè delectabantur ornatiorē suppellectile, statuis, & vasis egregiè fabrefactis: eam ob causam aurifabrorum officinas variis regni sui locis instituerunt, qui aurum & argentum in varias formas elaborarent. Et certè conspecta sunt vasa ab ipsis fabrefacta tanta arte & industria, ut quotquot ea viderunt, non potuerint non admirari, eoque magis, quod pauca instrumenta habeant, & exiguum apparatus ad ea, quae cum facilitate quadam elaborant, peragenda.

Occupato ab Hispanis eo regno, conspecta sunt elegantia & admiranda vasa, de quibus (inquit Petrus Cieca prima partis Chronici Peruani cap. II. 4.) sileo, quoniam ipse non vidi. Illud tamen (pergit) affirmare possum, conspexisse me illos duorum areorum fragmentorum, & duorum aut trium lapidum nigrorum adminiculo, vasa, fonticulos, candelabra tam affabrè confecisse, ut nostri aurifabri cum omnibus suis instrumentis ornatiora consicere vix possent. Ad metalla porro liquanda, duntaxat fornacula utuntur ex luto constructa, in qua carbonēs positi incenduntur à viris circum fornaculam dispositis, qui loco folium, arundinibus cavis statu ignem excitant, ut materia urceis imposita liquecat, quam deinde eximentes, fabrorum praefectis tradunt.

Guaynacapam tradunt in thesauris suis habuisse aureas statuas Gigantum magnitudine, sed intus inanes, ex auro praeerea & argento conflatas formas quadrupedum, avium, arborum & herbarum in suo regno nascentium, similiter omnis generis piscium, vel quos mare regnum suum alluens vel flumina per illud labentia alerent. Addunt insuper, Ingas hortum quendam possedisse in insula quadam circa Punam, in quam navigabat à curis soluti, ut genio indulgerent, cuius herbae, flores, arbores ex auro & argento conflatae essent. Hoc certum est, aurifabros istos, statuas, idola, vasa, clenodia, breviter quaecunque ab ipsis requirerentur, elaborasse, ad suam templa exornanda.

RPJCB

In insula Ferri, quæ una ex Canariis est, nullam esse aquam
potui idoneam, præter eam, quæ ex unica arbore destillat.

Admirandum quoddam naturæ arcanum in Ferri insula, è Canariis, quas Fortunatas nonnulli appellant, una observatum est, cujus omnes, qui de ea insula scripserunt recentiores, mentionem faciunt. Nempe istic arborem esse, quæ aquam potui idoneam subministrat, non modo totius illius insula incolis, sed ipsorum etiam pecoribus & armentis necessariam, quandoquidem alioqui careant & fluminibus, & lacubus, & fontibus & puteis, unde aquam potui aptam haurire possint. Est autem ea arbor, referentibus quibusdam, mediocris altitudinis, folio juglandis, paulo tamen majore, cincta muro ad fontis normam structo, ut aquam ex illa stillantem excipiat. Singulis enim diebus, binis horis ante lucem tegitur arbor densa quadam nebula, donec exortus sol suo calore nebulam dissipet & dissolvat: toto autem illo tempore, quo nebula arborem inumbrat & obtegat, exsudat illa, atque ex trunco, ramis, & foliis multam aquam præbet, in lacunam illam circum arborem factam guttatim stillantem, quæ valde ab excellentia, præstantia & bonitate commendatur.

Occupata porrò ab Hispanis primum ea insula, valde admirabantur, se neque flumina, neque fontes, neque puteos invenire: interrogati autem incolæ, unde aquam peterent, respondebant, se pluvialem in quadam vasa colligere ad usum necessariam, prius tamen admiranda illa arbore arundinibus, & alia materia contexta, ut facilius Hispanos ejicerent, non repientes aquam dulcem in tota insula. Sed fraus detecta fuit à muliere, cum qua Hispanus quidam consuetudinē habuit. Is rem, ut erat, statim Tribuno suo aperit: ille ridere & fabulam censere: nihilominus, arborem detegere jubens, non fabulam, sed rem veram esse experitur. Sed Primates incolæ, intelligentes à muliere proditum aquæ arcanum, clam illam tollendam curarunt. Oviedus etiam rem certam esse scribit, tametsi arborem vidisse negat, cum ter in eam insulam appulerit, iter in Americam instituens.

Quidam pluvialiam Plinii esse censent, in qua scribit lib. 6. Naturalis hist. cap. 32. non esse aquam, nisi ex imbribus: Nonnulli verò ipsius Ombrion, in qua arbores similes Ferule, ex quibus aqua exprimatur, ex nigris amara, ex candidioribus potui jucunda.

F I N I S.

Handwritten text at the top of the page, possibly a title or header, which is mostly illegible due to fading.

RPJCB

Multiple lines of very faint, illegible handwritten text at the bottom of the page, possibly a list or a detailed description.

J
De Bry
GV
pt. 6
1617
Lat

